

ТДУ: 809.155 802.0

ТБК: 81.2 (2ТОЧ)81.2Анг.

Р-26

РАҲИМОВА ШАҲЛО ДИЛШОДОВНА

**Таҳлили муқоисавии вожаҳои такрорӣ дар
забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз нигоҳи тарҷума**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии доктор PhD аз рӯи ихтисоси:

6D021300 –Забоншиносӣ (6D021302- Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ,
қиёсӣ ва муқоисавӣ)

Роҳбари илмӣ:

Доктори илмҳои филологӣ, профессор

Ҷамшедов Парвонахон

ДУШАНБЕ-2025

МУНДАРИЧА

МУҚАДДИМА.....	4-11
БОБИ 1. БАРРАСИИ НАЗАРИЯВИИ ТАҲҚИҚИ КАЛИМАҲОИ ТАКРОРӢ ДАР ЗАБОНШИНОСӢ	
1.1. Таърихи омӯзиши масъала.....	12-30
1.2. Редупликатсия ва навъҳои он дар забон.....	31-38
1.3. Доир ба баъзе вижагиҳои сохтори калимаҳои такрорӣ дар забонҳои муқоисашаванда.....	39-44
ХУЛОСАИ БОБИ ЯКУМ.....	46-47
БОБИ 2. ТАҲЛИЛИ СОХТОРИ ВА МУНДАРИЧАИ КАЛИМАҲОИ ТАКРОРӢ ДАР ЗАБОНҲОИ ТОЧИКӢ ВА АНГЛИСӢ	
2.1. Сарчашмаҳои асосии ғанӣ гардонидани калимаҳои нав дар забон.....	48-62
2.2. Падидаи калимаҳои такрорӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ..	63- 88
2.3. Нақши калимаҳои такрорӣ ва этимологияи онҳо дар ташаккули луғавии забони англисии муосир.....	89-106
ХУЛОСАИ БОБИ ЯКУМ.....	107-108
БОБИ 3. ТАҲЛИЛИ СОХТОРӢ ВА ТАРҶУМАИ КАЛИМАҲОИ ТАКРОРӢ	
3.1. Мавқеи вожаҳои такрорӣ дар тарҷумашиносӣ.....	109-132
3.2. Калимаҳои такрорӣ дар ҳиссаҳои нутқ.....	133-144
3.3. Таҳлили тарҷумаи вожаҳои такрорӣ дар мисоли забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ.....	145-159
ХУЛОСА.....	160-165
РӮЙҲАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА.....	166-194

МУҚАДДИМА

Мубраммияти мавзуи таҳқиқ. Дар даҳсолаҳои охир, бахусус, дар даврони Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба омӯзиши сохтори грамматикӣ забонҳои гуногун дар ҷумҳурӣ таваҷҷуҳи зиёд зоҳир карда мешавад. Лозим ба зикри хос аст, ки дар забоншиносӣ ин чараён ҳамчунон дақиқ амалӣ мешавад, ки ҳеҷ яке аз дараҷаҳои сохтори таркибии забонҳо аз доираи назарияи он ғофил намондааст. Таҳқиқи баррасии сохтори грамматикӣ калимаҳо ва ибораҳо, ки ба ҳиссаҳои нутқ алоқаманданд, имрӯз диққати махсуси пажӯҳишгарони забоншиносро вобаста ба омӯзиши забонҳои гуногун, ҳам дар ҷанбаи типологӣ (гунашиносӣ) ва ҳам дар ҷанбаи муқоисавӣ, ҷалб намуда, микдори зиёди таҳқиқоти гунашиносӣ дар забоншиносии муқоисавӣ анҷом дода шудааст.

Муҳиммияти мавзуи таҳқиқоти диссертатсионӣ ба зарурати омӯзиши амиқу гуногунпаҳлӯ ва ҳамаҷонибаи редуplikатсияҳо (калимаҳои такрорӣ) аз дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ нигоҳи тарҷумашиносӣ марбут буда, бо назардошти хусусиятҳои сохтори маъноӣ ва таъйиноти вазифавии онҳо муайяну мушаххас мешавад. Аз дидгоҳи назариявӣ ва амалӣ таҳлили муқоисавӣ ва вожаҳои редуplikативӣ (такрор) дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз нигоҳи тарҷума дар доираи таҳқиқоти алоҳида то имрӯз аз ҷониби муҳаққиқон мавриди таҳлилу таҳқиқи муқоисавӣ ва калимасозӣ қарор нагирифтааст.

Такрорҳо (редуplikатсияҳо) дар илми забоншиносии тоҷикӣ ва англисӣ яке аз мавзӯ ва масъалаҳои нисбатан кам таҳқиқшуда ба ҳисоб рафта, махсусиятҳои сохторӣ ва калимасозии онҳо аз дидгоҳи муқоисавӣ дар забони тоҷикӣ ва англисӣ мавриди пажӯҳиши вижа қарор нагирифтаанд, яъне онҳо ба таҳлили муқоисавӣ ва калимасозии вожаҳои такрорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз нигоҳи тарҷума дар маводи забонҳои дорои сохторҳои гуногун алоқаманд нестанд.

Ҳамаи муқаррароти дар боло зикршуда аҳамияти мавзӯи диссертатсияи мазкурро тасдиқ мекунанд.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ.

Чанбаҳои алоҳидаи мавзӯи мавриди баррасӣ дар корҳои олимони хориҷӣ, аз қабили: И.В. Арнолд, А. Бол, В.М. Биз, О. Чесперсон, Х. Котсиол, Ҳ. Марчанд, А.Ф. Потт, Н. Тан, В.Вунд ва дигарон таҳқиқ шудаанд.

Омӯзиши масъалаҳои марбут ба хусусиятҳои услубии корбарии такрор дар китобҳои дарсии забони англисӣ оид ба услубшиносии И.Р. Галперин ва дигарон ҷой дода шудааст.

В.А. Кухаренко дар диссертатсияи худ навъҳои гуногуни такрор ва масъалаҳои истифодаи услубшиносии онҳоро дар осори Чарлз Диккенс мавриди омӯзиш қарор додааст[47, с. 11].

Таҳқиқи редупликатсия дар забоншиносии хориҷӣ дар охири асри XIX – аввали асри XX оғоз гардида, масъалаҳои гуногуни редупликатсия аз ҷониби олимони забоншиносон мавриди таҳқиқу таҳлил қарор гирифтаанд. Ба шумори онҳо чунин олимони забоншиносон: В.Вундт [1873, 1847], А.Ф.Потт [1962], А.Мейе [1962], Х.Хирт [1928], Э.Сепир [1934], Ю.Тиньянов [1924], Д.Н.Овсянко-Куликовский [1912], В.М.Жирмунский [1921], О.Есперсен [1954], В.А.Малаховский [1960], А.А.Реформатский [1967], А.М.Болл [1939], Г. Марчанд [1960], Л.Блумфилд [1968], Е.Найда [1965], И.Р.Галперин [1979], Н.А. Шехтман [1977], И.В. Арнолд [1966], Бругман [1989], Н.Тун [1966], Д.Е.Болингер [1950, 1963], Р.Якобсон [1962], Э.Эсхардт [1938], Г.Остгоф [1938], Н.И.Ашмарин [1925], О.С. Карцевский [1941, 1984], М. Фозилов [1954], С.В. Воронин [1982], Ф.К. Зикрияев [1986, 1991], Д. Тоҷиев, Д.М. Искандарова [2005, 2016] ва дигаронро нисбат додан мумкин аст.

Чанбаҳои такрор дар интишороти муаллифони алоҳида, аз қабили: В.С.Расторгуева [1954], Ш. Ниёзӣ, Б. Ниёзмӯҳаммадов, Ҳ. Ҷалилов [1964], Ф.М.Турсунов [1957], А. Каримов [1962], Р. Саидов [1975], Б.Ниёзмӯҳаммадов, Ш. Рустамов [1968], Д.Тоҷиев [1979], Ф. Зикрияев [1981, 1986, 1991, 1997], Ш. Исмоилов, М. Қаҳҳоров [1988] ва дигарон мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Дар кори диссертатсионии

М.Шукуров масъалаи падидаи такрор мавриди таҳқиқи ҳамаҷониба қарор гирифта, дар он ба дараҷаи муайян моҳияти забоншиносӣ, махсусан калимасозии такрор баррасӣ шудааст [94, с. 71-76].

Масъалаи мазкур мавриди омӯзиши муқоисавии олимон Луқмон Бекташ [2015], Дилбар Музаффарова [2016] қарор гирифтааст. Бо вучуди ин, дар забони тоҷикӣ воҳидҳои тақрорӣ ҳам аз нуқтаи назариявӣ, ва амалӣ ба таҳқиқоту пажӯҳишҳои ҳамаҷониба ниёз дорад.

Дар таҳқиқоти олим-забоншинос М. Шукуров хусусиятҳои маъноии калимаҳои тақрорӣ забони адабии тоҷик ҳамаҷониба мавриди тавсифу таҳлил қарор гирифтааст [94, с. 76]. Ў дар қори худ баъзе маъноҳои семантикӣ, ки бо калимаҳои тақрорӣ (сершуморӣ, шиддатнокӣ, дараҷаи сифат, миқдор) ифода мешаванд, мансубияти онҳо ба ҳиссаҳои нутқ, маъно, баъзе равандҳои калимасозанда, ки тавассути редуplikатсия ба амал меоянд, баррасӣ намуда, хусусиятҳои алоҳидаи услубшиносии тақрорҳо низ дар забони тоҷикӣ таҳлил намудааст. Муаллиф таснифи аввалини тақрорҳо гузаронидааст, ки ба асоси маъноии калимаҳои бо ҳамдигар чуфтшуда тақя мекунад. Ў онҳо ба чор намуд: тақрори пурра, тақрори изофӣ, тақрори нопурра, тақрори тағйирёфта тақсим кардааст [95, с. 15-18].

Сарфи назар аз таҳқиқоти мавҷуда оид ба масъалаи тақрор дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ҳанӯз аз ҷиҳати сохторӣ, калимасозӣ ва муқоиса дар тарҷума ягон қори алоҳида ба анҷом нарасидааст, ки ин мавзӯи диссертатсияи мазкурро ҳамчун «Таҳлили муқоисавии вожаҳои тақрорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз нигоҳи тарҷума» муайян намуд.

I. ТАВСИФИ УМУМИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Мақсади таҳқиқ муайян намудани умумияту фарқиятҳои редупликатсия ё вожаҳои такрорӣ дар асоси маводди забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз нигоҳи тарҷума дар асоси осори адабӣ мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Баррасӣ намудани хусусиятҳои сохторию маъноӣ ва ҳамчунон усул ва қолабҳои калимасозии калимаҳои такрорӣ дар асоси маводди забонҳои мавриди назар мебошад:

Мақсади таҳқиқ ҳалли вазифаҳои зеринро муайян кард:

- баррасии таърихи омӯзиши масъалаи такрорҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ;
- таҳлили навъҳои редупликатсия дар забон;
- таҳқиқ ва тавсифи калимаҳои такрорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ;
- баррасии сарчашмаҳои асосии ғанӣ гардонидани калимаҳои нав дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ва муқаррар намудани нақши падидаи калимаҳои такрорӣ дар раванди он;
- муайян кардани нақши калимаҳои такрорӣ ва этимологияи онҳо дар ташаккули луғавии забони англисии муосир;
- тавсифи синонимҳои калимаҳои такрорӣ ҳамчун ҷузъи дигари нутқ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ва баррасии калимаҳои такрорӣ дар ҳиссаҳои нутқ;
- баррасии вижагиҳои тарҷумаи вожаҳои такрори дар матни бадеӣ.

Объекти таҳқиқ. Вожаҳои такрорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ маҳсуб меёбад.

Мавзуи таҳқиқ. Таҳлили муқоисавии вежагиҳои луғавӣ ва дастурии вожаҳои такрор дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз нигоҳи тарҷума бар маъноӣ осори адабӣ мебошад.

Методҳои таҳқиқ. Ҷиҳати амалӣ гардидани вазифаҳои дар диссертатсия гузошташуда методҳои зерини таҳқиқоти илмӣ истифода шуданд, аз ҷумла: методи тавсифӣ барои шарҳу тафсир ва таҳлил намудани мавод; ҷиҳати ҷобачогузории маводи забонии таҳқиқот –

методи интиҳоби тасодуфӣ; таҳлилу таҳқиқи муқоисавию луғатнигорӣ маводи луғавӣ ва қоидаҳову таърифҳо барои бармало сохтани маъноӣ махсусияти такрорҳо; таҳлили муқоисавӣ барои гурӯҳбандии такрорҳо; таҳлилу шакливу сохторӣ, фонологӣ, морфемавӣ ва калимасозӣ барои муайян намудан ва таҳлилу амсилаҳои такрорӣ.

Асосҳои методологии таҳқиқ. Асосҳои назариявӣ диссертатсияро осори илмӣ назариявӣ муҳаққони хориҷӣ: А.А. Реформатский, И.В. Арнолд, Г.Б. О. Чесперсон, Х. Котсиол, Ҳ. Марчанд, А.Ф. Потт, Н. Тан, В. Вундт, Э. Эшардт, Г. Остгоф, Н.И. Ашмарин, О.С. Карцевский, Ф.М. Турсунов, Ш. Ниёзӣ, Б. Ниёзмұхаммадов, Ҳ. Чалилов, А. Каримов, Р. Саидов, Ш. Рустамов, Д. Тоҷиев, Ф. Зикриёев, Ш. Исмоилов, М. Қаҳҳоров ва дигаронро нисбат додан мумкин аст.

Муҳаққикон имкон доданд дар бораи редупликатсия ҳамчун усули калимасозӣ тасаввуроти возеҳ ба даст оварда шуда, барои муайян кардани мафҳум ва муносибатҳои асосӣ ба тасниф ва хусусиятҳои функционалии редупликатсия кумак карданд.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқ аз он иборат аст, ки дар он бори аввал:

- таҳлилу муқоисавӣ типологияи сохторӣ ва калимасозии вожаҳои такрорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дорои сохторҳои гуногун мавриди омӯзиши бонизом қарор гирифт;

- таҳқиқи хусусиятҳои умумӣ ва фарқкунандаи калимаҳои такрорӣ аз нуқтаҳои назари фонетикӣ, морфологӣ ва типологӣ; муайян намудани усулҳои таснифоти сохторию маъноӣ калимаҳои такрорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ;

- вижагиҳои тарҷумаи вожаҳои такрорӣ дар мисоли ду забони мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода шудааст.

Аҳамияти назариявӣ таҳқиқ. Таҳқиқи мазкур аз қушода додани хусусиятҳои низомии забонӣ иборат мебошад, ки қодир аст бо истифода аз механизми такрор воҳидҳои нави калимаҳои забони тоҷикӣ ва англисиро ба вуҷуд оварад.

Редупликация, ки моҳиятан аз такрори воҳидҳои ҳамаи сатҳҳои сохтори забон иборат аст, ҳам аз нуқтаи назариявӣ, ва ҳам амалӣ ҷолиб буда, имкон медиҳад, ки захираҳои пинҳонии забон ошкор карда шаванд. Дар қор такрори забонӣ дар якҷанд ҷанбаҳо: ҳамчун воситаи калимасозӣ, хусусан, дар соҳаи луғати тақлидӣ, ҳамчун воситаи эҷоди ғановати ифоданокӣ ва эҳсосоти нутқ, воситаи гузаронидаи таҳлили луғавию этимологӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Таҳлили муқоисавии вожаҳои тақрибӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз нигоҳи тарҷума имкон медиҳад, ки дар бораи тақрир ҳамчун усули хеле пурмаҳсули ташаккули воҳидҳои сатҳҳои гуногуни забонӣ, аз фонетика то синтаксис, ҳарф зада шавад.

Аҳамияти амалии таҳқиқ. Таҳқиқи мавзӯ аз он иборат аст, ки он барои истифодаи мавод, муқаррароти назариявӣ ва натиҷаҳои таҳқиқ дар қорҳои минбаъдаи илмӣ дар соҳаи забоншиносии умумӣ ва муқоисавӣ – гунашиносӣ имконият фароҳам меорад.

Аҳамияти амалии таҳқиқот, инчунин дар он зоҳир мешавад, ки ҳулосаҳо ва натиҷаҳои асосии диссертатсияро дар гузаронидани таҳқиқоти фонетикӣ, сарфию (морфологӣ) нахвӣ (синтаксисӣ), этимологӣ, инчунин дар типологияи муқоисавӣ низ истифода кардан мумкин аст. Маводи таҳқиқ дар тартиб додани луғатҳои тафсирий, дузабона хизмат карда метавонад.

Натиҷаҳо ва маводи таҳқиқро дар машғулиятҳои лексионӣ ва амалӣ, семинарҳои махсус оид ба забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, дар таълими қорҳои «Луғатшиносии муқоисавӣ», «Грамматикаи забони тоҷикӣ», «Грамматикаи забони англисӣ» ва ҳамчунин “Қурси назария ва амалияи тарҷума” истифода кардан мумкин аст. Таҳқиқоти мазкурӣ диссертатсионӣ барои тарҷумонҳо хеле муфид мебошад.

Аҳамияти амалии қор, инчунин аз он иборат аст, ки натиҷаҳои илмӣ ва муқаррароти асосии онро дар таълими луғатшиносии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ва дигар фанҳои забоншиносӣ истифода кардан мумкин аст.

Нуктаҳои ба Ҳимоя пешниҳодшаванда:

- такрор ва истифодаи калимаҳои такрорӣ дар нутқ яке аз усулҳои таъсиррасонии ғазол ва самаранок ба ҳисоб рафта, он аз сатҳи фонетикию морфологӣ гирифта то сатҳи синтаксисию услубшиносӣ вазифаҳои гуногунро иҷро мекунад ва дар ҳамаи сатҳҳои номбурда ҳамчун падидаи бисёрвазифавии забонӣ зӯхур мекунад;

- дар забонҳои гуногунсاختор такрор бо ёрии роҳҳои гуногуни калимасозӣ сохта шуда, барои ифодаи маъноҳои бисёрӣ, таъкид, шиддат ва монанди инҳо мавриди истифода қарор мегирад;

- сохтори калимаҳои такрорӣ дар мавридҳои мухталиф ва дар мисоли маводди забонҳои гуногунсاختор фарқ мекунад, ки ин ба фарқияти роҳи усулҳои калимасозии калимаҳои такрорӣ дар он забонҳо (дар мавриди мо забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ) далолат мекунад.

- калимаҳои такрорӣ яке аз падидаҳои миллии забонро ташкил намуда, дар бисёр мавридҳо дар муқоиса бо забонҳои дигар муодилҳои худро надоранд ва ба гурӯҳи воҳидҳои тарҷуманопазии забон дохил мешаванд, ки ҳангоми интиқол ёфтанд аз як забон ба забони дигар аз тарҷумон малакаву истеъдоди хосро тақозо менамоянд.

- тарҷумаи вожаҳои такрорӣ яке аз масъалаҳои муҳими тарҷумашиносӣ маҳсуб ёфта, дар мавридҳои ҷудогона дар шакли такрор тарҷума мешаванд, дар ҳоле ки аксарияти вожаҳои такрорӣ дар матни тарҷума шакли такрории худро аз даст дода, бо муодилҳои вожаи асосӣ бидуни такрор тарҷума мешаванд ва ё аз ҷиҳати маъно шарҳ дода мешаванд.

Тасвиби натиҷаҳои таҳқиқ.

Муқаррароти назариявӣ ва амалии қор дар маърузаҳо ва баромадҳо дар конференсияҳои байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ ва донишгоҳӣ пешниҳод карда шудаанд.

Ҳаҷм ва сохтори диссертатсия. Таҳқиқи диссертатсионӣ аз муқаддима, су боб, зербобҳо, хулоса, рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат мебошад ва ҳаҷми он 180 саҳифаи чопиро ташкил мекунад.

**БАРРАСИИ НАЗАРИЯВИИ ТАҲҚИҚИ КАЛИМАҲОИ
ТАКРОРӢ ДАР ЗАБОНШИНОСӢ**

1.1. Таърихи омӯзиши масъала

Такрор дар забоншиносӣ ба воситаҳои забоние алоқаманд аст, ки аз истифодаи дувумини худӣ ҳамон як унсури забонӣ иборат буда, онро дар адабиёту маводди забоншиносӣ бештар маврид бо редупликатсия шабоҳат медиҳанд. Ба ҳамин минвол, вожаи «такрор» дар «Луғатномаи забоншиносии энциклопедӣ» (1990) бидуни шарҳу тафсири мушаххас омада, ба калимаи «редупликатсия» истинод оварда шудааст. Дар он омадааст, ки редупликатсия (аз забони лотинии reduplication-дутошавӣ гирифта шудааст) падидаи фонетикию морфологӣ ба ҳисоб рафта, аз ҷуфтшавии ҳичои ибтидоии калима (редупликатсияи ҷузъӣ) ё ҷуфтшавии тамоми решаи калима (редупликатсияи пурра) иборат мебошад. Падидаи редупликатсия ба забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ хос буда, вазифаҳои гуногунро иҷро мекунад [120, с. 408-682].

А.А. Реформатский дар китоби пураъриши ҳеш «Мукаддима ба забоншиносӣ» таърифу қоидаи такрорро бо шарҳу тафсир овардааст, ки ба гуфтаи ӯ такрор ё редупликатсия аз такрори асосу реша ё ҳамаи калима, пурра ё ҷузъан, бе тағйирёбии кулӣ ва ҷузъӣ ё тағйирёбии таркиби овозиву фонетикӣ он иборат мебошанд» [69, с. 287-536].

Зикр кардан ба маврид аст, ки дар таҳқиқотҳои олимони тоҷик ҷанбаҳои гуногуни калимаҳои такрорӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Махсусуан ҷанбаҳои сохирию маъноии калимаҳои такрорӣ мавриди пажӯҳишҳои васеи олимони забоншинос қарор гирифтаанд. Дар осори илмӣ ва мақолаҳои алоҳидаи олимони соҳаи забоншиносии тоҷик ба паҳлуҳои мухталифи падидаи такрор равшанӣ андохтаанд. Масалан, монографияи Д.М. Искандарова, Л. Бекташ ба омӯзиши

амсилаҳои сохторӣ ва маъноии редуplikатсия ва таҳлили муқоисавии навиҳои он дар забонҳои тоҷикӣ ва туркӣ бахшида шудааст [36, с. 160].

Хусусиятҳои ҷудогонаи маъноиву сохтории калимаҳои такрорӣ, ҳамчунин гунаҳои пурра ва нопурраи онҳо аз дидгоҳи тарҷумашиносӣ, калимаҳо ва такрорҳои тақлидиовозӣ ва дигар масъалаҳои марбут ба мавзӯи мавриди баррасии мо дар китобу дастурҳои дарсӣ барои муҳассилини муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ оид ба забони адабии ҳозираи тоҷикӣ, дар грамматикаи академии забони ҳозираи тоҷикӣ, инчунин дар мақолаҳои илмӣ ҷудогонаи муҳаққиқон Д. Тоҷиев, Ф.Қ. Зикриёев, Д.М. Искандарова, Ҳ. Ҷалилов, Ш. Исмоилов, Ҳ. Иброҳимова ва дигарон баррасӣ шудаанд.

Дар мақолаи худ Д.М. Искандарова ба баррасии редуplikатсияҳо дар забони тоҷикӣ дар ҷанбаҳои муқоисавӣ ва гунашиносӣ таваҷҷуҳ зоҳир кардааст [37, с. 55-62]. Хусусиятҳои гунашиносӣ, сохторӣ, маъноӣ ва грамматикӣ редуplikатсия дар забони туркӣ дар муқоиса бо забони тоҷикӣ дар таҳқиқоти Лукмон Бектош мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст [13, с. 170].

Н. А. Ғафуров дар қори диссертатсионии худсохтор ва маъноӣ такрорро дар ҷанбаи забоншиносӣ дар маводи забони тоҷикӣ таҳқиқ кардааст [143, с. 48-49]. Дар қори худ ӯ таърифи «такрор» ва навиҳои онро дар забони тоҷикӣ оварда, роҳу усулҳои ташаккули воҳидҳои такрорро тавсиф кардааст. Ӯ маъниҳо ва тобишҳои гуногуни маъноие, ки бо такрорҳои луғавӣ ифода меёбанд, муайян карда, усули такрори сарфиро (морфологи) мавриди баррасӣ қарор додааст. Инчунин ӯ мақоми такрорро дар калимасозӣ муайян намуда, моҳияти грамматикӣ такрори наҳвиرو (синтаксисӣ) таҳқиқ кардааст. Таваҷҷуҳи махсус ба нақши воҳиди такрор дар ташаккули аъзои ҷумла, бо дарбаргирии аъзои якҷинса зоҳир карда шудааст. Аз ҷониби муаллиф инчунин мақоми такрор дар ташаккули ҷумлаҳои мураккаб муқаррар карда шуда, нақши он дар сохтори ҷумлаҳои бисёртаркиба ва ҷумлаҳои мураккаби омехта

нишон дода шуда, вазифаҳои услубии воҳидҳои тақрибӣ таҳлилу баррасӣ гардидаанд [25, с. 168].

Забоншиносони тоҷик дар мавзӯи муродифҳои забони тоҷикӣ корҳои зиёдеро ба анҷом расонидаанд, ки дар миёни онҳо мақолаҳо ва корҳои Б. Камолиддинов, Ҳ. Мачидов, Э. Шоев, Р. Ғаффорова, Ш. Кабиров, М. Юсуфов, С.М. Тиллоев, Н.Х. Туйғунов ва дигаронро қайд кардан мумкин аст.

Дар корҳои худ Ниёзӣ Ш. масъалаҳои луғавии забон, аз ҷумла муродифҳо ва ифодаҳои муродифиро мавриди баррасӣ қарор додааст [61, с. 76].

Муродифҳо яке аз ҷаззобтарин бахшҳои луғатшиносӣ таваҷҷуҳи зиёди забоншиносони тоҷикро ба худ ҷалб мекунад. Дар масъалаи омӯзиши муродифҳои забони тоҷикӣ хидмати забоншиноси маъруф М. Муҳаммадиев, ки солҳои зиёдро ба омӯзиши ин масъалаи муҳими забоншиносии тоҷик бахшидааст, хеле калон мебошад. Асари Муҳаммадиев М. «Синонимҳо дар забони адабии тоҷик» яке аз аввалин асарҳои илмие мебошад, ки ба омӯзиши муродифҳо бахшида шудааст [56, с. 234]. Асари мазкур соли 1962 нашр шуда, солҳои минбаъда асарҳои дигари илмӣ ӯ низ ба таърифи расидаанд. Дар корҳои худ муаллиф масъалаҳои муродифҳои услубшиносӣ ва занҷираҳои муродифиро баррасӣ ва таҳқиқ кардааст [55, с. 167]. Яке аз хидмати дигари бузурги Муҳаммадиев М. тартиб додани луғати муродифҳои забони тоҷикӣ мебошад, ки дар соҳаи таҳқиқи муродифҳо бори нахуст соли 1975 дар шакли мухтасар нашр шуда, бо илова ва тағйирот соли 1985 дубора ба таърифи мерасад [57, с. 278-316]. Ҳамчун натиҷаи пажӯҳишҳои ҷандинсолаи илмӣ ӯ асари бунёдиаш «Синонимҳо дар забони ҳозираи тоҷик (Ҳиссаҳои мустақили нутқ)» ба ҳисоб рафта, таҳқиқоти мазкур аз ҷиҳати омӯзиши забоншиносӣ ва алаҳхусус хусусиятҳои луғавии муродифҳое, ки бо ин ё он ҳиссаи нутқ муаррифӣ шудааст, барои забоншиносони муосири ватанӣ аз арзиши махсуси илмӣ таҳқиқотӣ бархӯрдор мебошад.

Муродифҳо дар таҳқиқот ва мақолаҳои гуногуни илмӣ забоншиносони тоҷик: Р. Ғаффоров, Ш. Кабиров, С. Аминов, Ю.Нурмаҳмадов, М. Мирзоева, С. Ҷӯраева ва дигарон низ маврид таҳқиқу таҳлил қарор гирифтаанд. Ҳамин тавр, С. Аминов баъзе хусусиятҳои муродифҳои ҷуфтиро дар асоси маводи забонии повести «Одина»-и С.Айнӣ дар забони муосири тоҷик нишон дода, сабабу мақсадҳо, қорбурди онҳо, мақоми услубии воҳидҳои муродифиро муайян кардааст [2, с. 56-39].

Дар диссертатсияи номзодии Раҳимова Таҳмина Р. баъзе хусусиятҳои синтаксисӣ ва луғавию маъноии муродифҳо дар забони тоҷикӣ ва англисӣ таҳқиқ шудааст [67, с. 146]. Муаллиф дар қори худ таҳлили маҷмӯии муқоисаи омилҳои луғавӣ ва грамматикиро, ки сохтор, хусусият ва маънои алоқаи муродифҳои синтаксисии забонҳои тоҷикӣ ва англисиро муайян мекунанд, анҷом додааст.

Навгони илми таҳқиқот аз он иборат аст, ки бори аввал бо истифода аз методи таҳлили муқоисавию гунашиносӣ дар он намудҳои сохторию маъноии муродифҳои синтаксисиро дар забонҳои гуногуннизоми мавриди таҳқиқ қарор додааст, ки ин имкон додааст хусусиятҳои якхела ва хос муайян қарда шаванд.

Саҳми асосии забоншиносии тоҷик Муҳаммадиев М. дар рушди соҳаи муродифҳо асари ӯ «Синонимҳо дар забони ҳозираи тоҷик (Ҳиссаҳои мустақили нутқ)» махсуб шуда, он натиҷаи пажӯҳишҳои чандинсолаи ӯ мебошад [58, с. 162]. Таҳқиқоти диссертатсионии мазкур барои пажӯҳишгарони забонҳои мавриди назар аз нигоҳи омӯзиши хусусиятҳои падидаҳои забонӣ ва бахусус падидаҳои луғавии муродифоти дар қисматҳои гуногуни нутқ ифодаёфта аҳамияти хосса дорад.

Мақолаи илмӣ Ғаффоров Р. «Қалимаҳои синонимӣ ва хусусиятҳои услубии онҳо» сарчашмаест, ки дар он масъалаҳои муродифҳо муфассал ва ба таври густурда мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд. Дар мақола тафсири илмӣ муродифҳои дар ҷуфт

истифодашаванда, усулҳо ва сарчашмаҳои ташаккули онҳо оварда шудааст.

Дар асоси матнҳои публитсистӣ Начмиддинов А.Ф. мавзуи марбут ба хусусиятҳои ташаккулёбии калимаҳои нав дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ таҳқиқ шудааст [59, с. 174].

Масъалаҳои омӯзиши муродиф дар забонҳои гуногун дар осори забоншиносони пешбар, аз қабили А.В. Шерба, Р.А. Будагов, В.Г. Гак, Б.А. Успенский, В.Н. Яртсева, Ш. Балли, С. Улман, В. Вейнрих ва дигарон инъикос ёфтаанд.

Ахманова О.С. дар асари худ “Луғати истилоҳоти забоншиносӣ” дар шарҳи ин калима ба таври мухтасар чунин овардааст: «Такрор - чуфтшавӣ, редупликатсия, такрор (анг. reduplication) мебошад» [11, с. 604-327]. Инчунин дар луғатномаи мазкур ба навъҳои гуногуни такрор ишора шудааст ва махсусан такрорҳои пурра ва ҷузъиро аз якдигар ҷудо намуда, такроршавии пурраи реша ё ҷузъи асосӣ дар такрорҳои пурра ва такрори яке аз ҷузъҳоро дар такрори ҷузъӣ ҳамчун аломати асосии фарқунандаи байни ин ду намуди такрор қарор додааст.

Дар асоси гуфтаҳои олимони ватанию хориҷӣ намудҳои зерини такрорро нишон додан мумкин аст:

- 1) калимаҳои дугоник – англ. **ling-long**; оҳиста – оҳиста;
- 2) такрорҳои эмпатикӣ (ташдидӣ)-Бонг задан сахтии ташдид агар, ҳарф ҳазад дар дили ҳарфи дигар. (Х.Дехлавӣ);
- 3) такрорҳои тақлиди овозҳо: “Ў баъд аз он, ки “**туф-туф**” гӯён даҳонашро аз хун тоза кард боз суҳанашро давом дод” [135, с. 33].
- 4) такрорҳои эҳсосотӣ “**Воҳ, воҳ** дастакам!” [135, с. 43] ва ғайраро ном бурдан мумкин аст.

Масъалаи дигар истифодаи дурусти истилоҳоти «такрор», «редупликатсия», «такроршавӣ» ва «калимаҳои такрорӣ» мебошад. Аз баррасии мухтасари манбаҳои мазкури илмӣ дида мешавад, ки истилоҳҳои «такрор» ва «редупликатсия» айнӣ ва муродиф мебошанд.

Сабаби дар забони тоҷикӣ истифодаи васеъ пайдо кардани истилоҳи «редупликатсия», ба назари мо, мавҷудияти мақолаву рисолаҳои нисбатан сершумор дар ин мавзӯ гардидааст.

Муҳаққиқи тоҷик Н.А. Ғафуров дар диссертатсияи номзодии худ «Сохтор ва маъноӣ тақрор: ҷанбаи забоншиносӣ (дар маводи забони тоҷикӣ)» изҳори ақида кардааст, ки мафҳуми «тақрор» назар ба «редупликатсия» васеътар мебошад. Ӯ таъкид менамояд, ки на ҳар гуна «ҷуфтшавӣ» тақрор буда метавонад, ва ҳамчун тақрор он ҷуфтшавиеро шуморидан зарур аст, ки аз ҳисоби худӣ ҳамон як падида, масалан, луғавӣ, фонетикӣ, грамматикӣ ташаккул меёбад. Бар асоси чунин мулоҳиза, мо ақидаи он муҳаққиқонро низ ҷонибдорӣ намекунем, ки калимаҳои ҷуфти навъи «сурху сафед», «ному насаб»-ро ҳамчун тақрор мешуморанд. Редупликатсия, гарчанде маъноӣ ҷуфтшавиро ифода кунад ҳам, аммо аксар вақт ин ба тақрори фонетикӣ ё ҷузъӣ дахл дорад [25, с. 168].

Масъалаи редупликатсия ҳамчун усули алоҳидаи калимасозӣ дар забоншиносии муосир баҳсталаб боқӣ мемонад. Ба ақидаи олимони забоншиносон Антрушина Г.Б, [3, с. 288], Крючкова О.Ю [42, с. 261], Минлос, Ф.Р [53, с. 184], калимасозӣ бо роҳи усулҳои редупликатсия амсилаи мустақили калимасозӣ ба шумор меравад. Ба ақидаи олимони дигар Мешкова О.Д [52, с. 237], Федяева Е.В. [86, с. 469-472] бошад, редупликатсия ба таркиби калимасозӣ, яъне пайи ҳам тақрор омадани вожа ё ибора дохил мешавад. Дар ҳоле ки бархе аз забоншиносон чунин ақида доранд, ки редупликатсия роҳи усули мустақили калимасозӣ ба шумор меравад, бархе дигари олимони дар бораи он баҳс мекунанд, ки оё дучандшавии асосро ба намуди мустақилона дохил кардан мумкин аст.

Ба назари мо, дар «Луғатномаи забоншиносии энциклопедӣ» таърифи аниқтари «редупликатсия» дода шудааст, ки ба тариқи зайл садо медиҳад: «редупликатсия ин ҳодисаи фонологию морфологӣ махсуб ёфта, аз дучандшавии ҳиҷоӣ аввалия (редупликатсияи ҷузъӣ: дар забони англисӣ – сосоа) ё решаи бутун, (редупликатсияи пурра: дар забони

англисӣ –grugru, gaga, hiwihwi) иборат мебошад. Ҳолати ниҳони редупликатсия такрор, яъне дучандшавии тамоми калима мебошад, (дар забони англисӣ – goody-goody, divi-divi, chin-chin); ташаккулёбии чунин шаклҳо бо калимасозӣ пайванд меҳӯрад. Ҳангоми редупликатсия овози садонок метавонад такрор ёбад, аммо метавонад овози садонокӣ дигар низ пайдо шавад (дар забони англисӣ – diddle-daddle, flip-perty-flopperty, kit-kat). Редупликатсия ба забонҳои дорои сохти гуногун марбут ва мутобиқшаванда буда, дорои вазифаҳои мухталиф аст, яъне он метавонад маъноҳои грамматикиро ҳам ифода намояд. Дар аксар маврид редупликатсия ҳамчун воситаи тағйир намудани маъноӣ луғавӣ амалӣ шуда, шиддатнокӣ, резагӣ, пастшавӣ ва монанди инҳоро фарогир аст» [118, с. 685].

Мафҳуми редупликатсия аз ҷониби олим – забоншиноси рус Г.Б. Антрушина ҳамчун раванди калимасозие доништа мешавад, ки ҳамчун амсилаи асосии он дучандшавии асос бидуни тағйироти фонетикӣ (bye-bye), ё дучандшавии асос ва маҳз бо тағйирёбии садонокӣ решагӣ мебошад (ping-pong, chit-chat) амсилаи охирин номи редупликатсияи дараҷавиро гирифтааст [4, с. 118-288].

Падидаи редупликатсияро А.М. Зарипова дар қори чунин тавсиф намудааст: “Вожаҳои такрор дар сурудҳо доир ба ҷангалу бешаҳо, ки аз ҷониби модар ва модаркалон бо оҳанг навзодро дар гаҳвора ё дар оғӯш меҷунбонданд, хеле бо маврид аст. Модарон ва ҳамшираҳои шафқат тахмин мекарданд, ки хоби хуб шартӣ рушди мӯътадили ҷисмонӣ мебошад. Бо вучуди ин, онҳо инчунин фаҳмиданд, ки барои рушди мӯътадили кӯдак муошират ва муомилаи кудакона дар сатҳи дарки ӯ зарур аст. Овозҳои бешаҳо ва садои табиат кӯдакро бо суҳан, бо одамон, ашё ва ҳайвоноти гирду атроф шинос мекунанд. Таълимоти ибтидоии ахлоқиро дар бар мегиранд ва ба кӯдак некӣ меомӯзонанд. Мазмуни сурудҳои модар дар бораи атрофи олам ва неку бади онро барои дарк намудани кӯдак, дар шаклҳои фаҳмотарин, шаклҳои лафзӣ барои кӯдак инъикос мекунад”.

Бозии забонӣ дар шеърҳои бачагона бо истифодаи такрорҳои гуногун хос аст. Шеърҳои анъанавии бачагона як қатор хусусиятҳои синтаксисӣ доранд, ки нутқи кудакро ифода мекунанд. Ба нутқи кудакон чунин хосиятҳо ба монанди дудилагӣ, таваккуф, такрори калимаҳо хос аст. Воситаи ифодаи интонация анафора, яъне такрори қисмҳои ибтидоии шеър мебошад. Маҳз анафора оҳанги асосиро ба вучуд меорад, ки ҷаҳорҷӯбро ҳамроҳӣ мекунад. Ба параллелизми синтаксисӣ як образи ягонаи шоирона эҷод мекунад, масалан шеър бо забони англисӣ марбут ба калимаҳои такрор аз нигоҳи тарҷума:

Three young rats with black felt hats,

Three young chicks with white straw flats,

Three young clogs with curling tails,

Three young cats with demi-veils.

Went out to walk with two young pigs

In satin vests and sorrel wigs.

But suddenly it chanced to rain

And so they all went home again

Редупликатсия ин ҳодисаи забоние махсуб мешавад, ки дар шеърҳои анъанавию хоси кудакона ба вучуд омада, дар забонҳои муайян хусусияти фарҳангию миллиро пайдо мекунад, ки ин бо махсусиятҳои забони ҷудогона дар маҷмӯъ ва бо бахши забонӣ ба миён омадааст [33, с. 10-22].

Ба ақидаи Федяева Е.Ф., редупликатсия аз «такрори воҳидҳои сатҳҳои гуногуни забонӣ иборат буда, ба забонҳои дорои сохти гуногун хос мебошад» [с. 86-472].

Калимаҳои нав ҳангоми редупликатсия аз ҳисоби дучанд шудани асос бо тағйирёбии садоноки решагӣ (*ping-pong, chit-chat*), ё аз ҳисоби дучанд шудани асос бидуни тағйироти фонетикӣ (*bye-bye*) ташаккул ёфта, редупликатсия ҳамчун «дучандшавии дохиликалимагӣ» низ аз ҷониби забоншиносон таъриф мешавад. Такроршавӣ (редупликатсия), илова бар ин, ҳамчун такроршавии воҳидҳои қабатҳои гуногуни забонӣ фаҳмида мешавад [4, с. 118-288].

Ба ақидаи мо, калимаҳои такрорӣ ҳамчун усули мустақили калимасозие таъриф мегардад, ки бо анвои гуногуни зухурёбӣ, инчунин бо басомади баланди истифодаёбӣ дар калимасозӣ, хусусан, дар баёни эҳсосоту муносибати гӯянда ба мавзуи мавриди назар тавсиф ёфта, дар айни ҳол, на танҳо мазмун ва табиати такрорҳо, балки шеваи корбурди онҳо дар сабку услубҳои гуногуни нутқ низ қобили тавачҷуҳ ба назар мерасад. Редупликатсия ба навъи пурмаҳсули калимасозӣ мансуб буда, ҳам дар нутқи хаттӣ, ҳам дар нутқи шифохӣ истифода мешавад.

Вожаҳои такрории забони англисиро ба ду гурӯҳи васеъ: пурра, нопурра (чузӣ) тақсим кардан мумкин аст.

Азбаски таҳқиқотчиён дар бораи падидаи редупликатсия ақидаи ягона надоранд, аз ин рӯ, нисбат ба он муносибатҳои гуногун вучуд доранд. Тибқи ифодаи чамъбасти, ҳамчун редупликатсия дар забоншиносӣ такрор, чуфтшавӣ (изъоф)-и реша ё калимаи бутун ҳамчун усули ташаккулёбии калимаҳо, шаклҳои грамматикӣ, воҳидҳои фразеологӣ номида мешавад. Гарчанде то имрӯз дар забоншиносӣ таснифи аниқ қабулшудаи редупликатсия мавҷуд нест, он дар соҳаҳо ва бахшҳои гуногуни фаъолияти инсон ба таври васеъ истифода мешавад. Калимаҳои суфтшуда ба сифати исмҳои хос мавриди истифодаи фаъол қарор гирифта, имкониятҳои редупликатсия барои номгузории тамғаҳои тичорӣ ва корхонаҳо ҳамчун захираи бебаҳо маҳсуб мешаванд.

Дар забони англисӣ редупликатсияҳо дар услубҳои гуногуни нутқ истифода шуда, аксарияти калимаҳое, ки аз рӯи редупликатсия ташаккул ёфтаанд, ба луғати гуфтугӯӣ тааллуқ дошта, аз ҷиҳати услубӣ

тамғагузорӣ карда шудаанд. Ба андешаи Смирнова Е.А. дар забони англисӣ редупликатсия вазифаҳои мухталиф дошта, аз байни онҳо ҷанбаи таъсирнокӣ, эҳсосотӣ ва эстетикӣ доштани редупликатсияҳо нисбат ба дигар ҷанбаҳои он бартарӣ доранд [77, с. 25].

Муҳаққиқони хориҷӣ (Д. Таннен, К. Уэйлс) дар бобати калимаҳои редупликативӣ ба чунин хулоса омадаанд, ки «сабабҳои такрор дар вазифаи асосии забон – ҳамчун воситаи муошират ниҳон мебошанд, зеро такрор кардани чизи гуфташуда бо талаботи гӯянда ба расонидани фикр то гӯшкунанда, ба ӯ талқин намуди ин фикр алоқаманд аст. Такрор, барзиёдӣ ба «гӯшкунанда» (мухотаб) кумак мекунад чизи гуфташударо дар ҳолате, ки «ғавғоҳои ҷонибӣ» ба иртиботи бомуваффақият ҳалал мерасонанд, беҳтар фаҳмад. Редупликатсия ба гӯянда кумак мекунад фикри худро бо суръати бештар изҳор карда, зимнан, сухани минбаъдаи худро пухта кунад. Такрор ба гӯшкунанда имкон медиҳад иттилоотро бо ҳуди ҳамон суръате, ки ба ӯ аз ҷониби гӯянда интиқол дода мешавад, дарк кунад».

Редупликатсия дар забони англисӣ ба таври васеъ истифода шуда, вазифаҳои гуногунро иҷро мекунад. Тасдиқи ин дар корҳои Е.Ф. Арсентев ва Р.Б.Валиуллин инъикос ёфта, аз ҷумла онҳо қайд мекунам, ки: «доираи истифодаи редупликатсия хеле васеъ мебошад. Он барои ҳамаи жанрҳо ва услубҳои нутқ маъмул мебошад. Аз редупликатсия ҳам дар нутқи адабию китобӣ ва ҳам дар нутқи гуфтугӯӣ истифода мебаранд ва ҷиҳати синнусолӣ низ ин падида ҳам дар нутқи калонсолон ва ҳам дар нутқи кӯдакон мушоҳида мешавад»; «редупликатсия ҳамчун воситаи тағйирдиҳии маънии луғавӣ амал карда, шиддатнокӣ, рез - резӣ, камшавиро ифода мекунад» [9, с. 12-16].

Баъзе муҳаққиқон (С.Г. Николаев, Э.И. Ибрагимова) ба чунин назаранд, ки аксари калимаҳои редупликативӣ бо мурури замон метавонанд аз сленг ва сабку услуби гуфтугӯӣ ба дараҷаи луғати умумиистеъмолӣ гузаранд.

Ба ақидаи забоншинос Никулина С.Д, «Редупликатсия барои мақсадҳои гуногун хизмат мекунад; он ҳамчун воситаи эҷод таъсири лаҳнию оҳангӣ ва эҷоди сабку услуби ғанӣ, маҳобатнок дар адабиётҳои аврупоӣ ба шумор рафта, инчунин воситаи наздикшавии нутқи табиӣ бо нутқи бадеӣ ва воситаи ифодаи нозукиҳои ҷузъитарини маъноӣ калима маҳсуб мешавад» [148, с. 638].

Ба гуфтаи Алиева Н. Ф. “такрор комил ё пурра он такрорест, ки дар он калима дақиқан пурра такор мешавад. Тавассути такрори комил асосан бузургӣ, хурдӣ, бисёрӣ ва таъкид барин маъноҳои лексикӣ грамматикӣ ифода мешаванд.” [1, с. 7-272].

Дар луғатнома-роҳнамои истилоҳоти забоншиносии (Словарь-справочник лингвистических терминов) Д.Э. Розентал ба ҷанбаи калимасозӣ ва ташаккули калимаҳо ва воҳидҳои фразеологӣ калимаҳои такрорӣ таъкид гардида чунин шарҳи ҷолибе пешниҳод гардидааст: “Редупликатсия ин ба таври пурра такрор шудан ва ё такрори қисмати решаю асоси калима ё калимаи том ҳамчун усули ташаккулёбии калимаҳо, шаклҳои тавсифию воҳидҳои фразеологӣ ва монанди инҳо мебошад” [124, с. 488].

Забоншиноси маъруф А.А. Реформатский, ки ба масъалаи мавриди омӯзиш тавачҷуҳ зоҳир кардааст, такрорҳо ё редупликатсияҳоро ҳамчун такроршавии комил ё қисмати реша, асоси калима ё калимаи мукамал бидуни тағйирёбии сохтору таркиби овозӣ ё бо тағйирёбии бахше аз он ҳисобидааст [72, с. 542].

Ҳамаи гуфтаҳои ғавқуззикрро ба инобат гирифта, ба чунин ҳулосае омадан мумкин аст, ки бо назардошти тағйиротҳои фонетикӣ морфологӣ ва умуман ҳамчун асос қабул намудани муносибатҳои фонеморфологӣ, калимаҳои такрориро метавон ба ҳайси як навъи калимасозӣ арзёбӣ намуд, ки дар он калима пурра, асоси калима ё ҷузъи калима такрор мешавад. Натиҷаи ин раванд воҳиди луғавӣ – редупликатив ё редупликат ба ҳисоб меравад.

Дар навиштани редупликативҳо се ҳолати онҳо: пайваст, чудо, тариқи дефис дучор меоянд.

Таваҷҷуҳи махсус ба омӯзиши падидаи мазкур олимон-забоншиносони рус зоҳир кардаанд. Паҳлӯҳои шеърӣ такрор, масалан, дар қорҳои аввалини В.М. Жирмунский, Ю. Тинянов ва дигарон баррасӣ шудаанд.

Такрорҳои луғавӣ, инчунин масъалаҳои умумӣ такрор дар қорҳои А.П. Баранников, Д.Н. Овсянко-Куликовский ва дигарон мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд. Ба ин ҷо инчунин як қатор монографияҳо, диссертатсияҳо ва мақолаҳои махсусро нисбат додан мумкин аст.

Паҳншудагӣ ва басомаднокии редупликатсия аз як забон ба забони дигар фарқ мекунад. Дар он забонҳое, ки редупликатсия намуди серистеъмоли калимасозӣ маҳсуб мешавад, он бо овозтасвиркунӣ зич алоқаманд аст. Маҳз ҳамин робитаи мутақобила нишонаи сабабноққунандае мебошад, ки дар асоси калимаи қарордошта ҳамчун натиҷаи редупликатсия ба шумор меравад.

Ташаккулёбии калимаҳо бо истифода аз усули мазкур аз ҷониби олимон-забоншиносе, ба монанди Э. Сепир, О. Есперсен, Э. Экхардт, А.М. Болл, Л. Блумфилд баррасӣ шудаанд. Ба шумори таҳқиқоти охирине, ки ба масъалаҳои редупликатсия дар забони англисӣ бахшида шудаанд, қорҳои Е.Найда, Г.Марчанд, Д.Э. Болингер, И.Р. Галперин, И.В. Арнолд, Н.Тан, Н.А. Шехтман ва дигаронро нисбат додан мумкин аст.

Дар таҳқиқоти илмӣ муҳаққиқон Э. Сепир, Л. Блумфилд ва Ю. Найда тавзеҳоти умумӣ забошиносии калимаҳои такрорӣ муайян гардида, бо далелҳои илмӣ собит карда шудаанд. Хусусиятҳои фонологӣ ва морфологии калимаҳои такрорӣ дар забони англисӣ аз тарафи олимони забоншинос О. Есперсен, Э. Экхардт, Г. Марчанд, Д.Э. Болингер мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд. Аммо аксари масъалаҳои редуликатсияҳои англисӣ ҳалли худро мунтазиранд.

Е.Ф. Арсентева ва Р.Б. Валиулина мақолаеро таҳти унвони «Редупликация в современном английском и русском языках (Редупликация дар забонҳои англисӣ ва русии муосир)» интишор намуда, дар он чунин иброз медорад, ки ин падида, яъне редупликация, “ҳамчун роҳии мустақили калимасозӣ” ба назар гирифта шавад [9, с. 12-16]. Соҳаи тадқиқоти мо падидаи такрорӣ ҳамчун усули калимасозӣ, инчунин мансубияти қисман нутқӣ ва истифодаи услубии такрорӣ мебошад. Методи мазкур бо мухталифияти намудҳои зоҳиршавӣ, бо тарзҳои истифода дар вожасозӣ, хусусан ҷиҳати муносибати объективию субъективии ғоянда ба мавзуи мавриди назар, ифодаи эҳсосоти ӯ ва ғайраҳо таҳқиқ мегардад. Мавҷудияти шаклҳои гуногуни навъи такрореро, ки ҳам дар нутқи хаттӣ ва ҳам дар нутқи шифохӣ истифода мешаванд, собит намуда, пажӯҳишгарон редупликацияро ба методи сермахсули калимасозӣ нисбат медиҳанд, ки ин қобили қабул аст.

Масъалаи омӯзиши муқоисавии редупликация дар забонҳои англисӣ ва узбекӣ дар кори диссертатсионии Буранова М.М. мавриди таҳқиқоти илмӣ қарор дода шудааст [15, с. 142].

Муҳаққиқи мазкур кӯшиш намудааст, ки масъалаҳои марбут ба такрорро дар доираи маводди забонҳои узбекӣ ва англисӣ муқоиса намуда, умумият ва фарқиятҳои онро дар доираи сохтори маъноии забонҳои муқоисашаванда ошкор намояд. Таҳқиқоти Буранова М. тавсифи калимаҳои такрориро дар забонҳои англисӣ ва узбекӣ фаро гирифта, дар он хусусиятҳои фономорфологӣ ва семантикии такрор то дараҷае ошкор гардидаанд.

Ҳангоми муқоисаи сохтори маъноии калимаҳои такрорӣ муҳаққиқ ба аҳаммияти таснифоти маъноҳои грамматикӣ лексикӣ, ки ду ҷанбаи маъноии калимаҳои такрориро ташкил мекунанд, тавачҷуҳи махсус зоҳир намудааст. Инчунин, Н. Тан, М.М. Буранова мутаносибан аз ду паҳлӯи зикршудаи маъноӣ редупликатҳо ду навъи маъниро тафовут гузоштааст, ки тариқи зайл мебошанд:

1) маънихои луғавӣ ё предметӣ, ки сохтори дохилии вожаро мунъакис мекунанд;

2) маъноҳое, ки зиёдтар танҳо ифода шудаанд, муайян кардани аломатҳои муҳим (абстраксияшуда) [15, с. 142].

Бар замми ин, зимни таҳлили хусуиятҳои сохторию маъноӣ ва фонологии такрор дар забонҳои англисӣ ва узбекӣ Буранова М. ба хулосаи илмӣ меояд, ки редуplikатсияҳо дар забонҳои мавриди назари ӯ ба воситаи овозҳои садонок ва ҳамсадо ташкил шуда, маҳз бо ҳамин метод навъҳои редуplikативии калимасозие офарида мешаванд, ки ба омили рушд ва ғанигардии захираи луғавии забонҳои англисӣ ва ўзбекӣ табдил ёфта метавонанд.

Дар ин робита, бояд ибраз намуд, ки забони тоҷикӣ яке аз забонҳои пурғановат ва кўҳанбунёди ҷаҳонӣ буда, фонди лексикӣ ва сохтори грамматикӣ он таркиби намудҳои гуногуни луғавиро ташкил медиҳанд, ки дар давоми садсолаҳо ташаккул ёфта, то имрӯз идома доранд. Дар ин система такрор ба сифати воситаи шарҳию ифодакунӣ ва унсурҳои услубшиносии забон буда, дар таркиби он мақоми махсусро касб карда, ба каломи бадеӣ аз нигоҳи тарҷума тобиши махсус мебахшанд. Методи такрор, чуноне ки маълум аст, дар адабиёти тоҷикию форсӣ аз тарафи адибон барои ороиши бадеии нутқ, зебоию равонӣ, ҷилоҳои модалӣ ва ифоданокии бештар мебахшад, ки он то ҳол мавриди корбурди васеъ ва фаровон қарор дорад. Ҳамчунин, ҷиҳати тақвияти тасвирсозӣ ва ифоданокии нутқи гўянда мусоидат карда, такрор ба воқеияти тасвиршаванда боварӣ ҳосил намуда, ба он возеҳият мебахшад.

Ҳодисаи такрорро забоншиносу луғатшиноси варзидаи тоҷик Зеҳнӣ Тўракул мавриди омўзиш қарор дода, қайд менамояд, ки нависанда бояд барои баёни ифоданоктар ва амиқтари фикри худ вожа, таъбир ё ибораеро интихоб кунад, ки бо истифода аз онҳо фикри ҳудро возеҳтар ва боризтар ифода карда тавонад. Инчунин, якчанд маротиба

дар худӣ як мисраъ ё якчанд байтҳо вожаи мавриди назар такрор шуда, маънии мукаммали онро таъкид мекунад [34, с. 267].

Методи такрори калимаҳо дар луғатномаи адабӣ, ки зери таҳрири Ҳодизода Расул, Муҳаммадҷон Шукуров ва Тоҳир Абдучабборов мунташир шудааст, чунин таърифу тавсиф гардидааст: шоир ё нависанда барои ифодаи эҳсосоту ҳаяҷони худ таъбирҳои мувофиқ, ё баъзе калимаҳою ибораҳоеро интихоб мекунад, ки ифоданокиву таъсиррасонии шеърҳо чандин маротиба баланд бардошта, онҳоро барои хонанда ё шунаванда ҷаззоб мекунад [130, с. 104-183].

Методи такрори калимаҳо дар шеърҳои Абдушукури Абдусаттор бо таҳаллуси Бехрӯз бисёр ҷолиб мебошад ва зимнан бояд қайд намуд, ки дар қолаби жанри лирикӣ сурудани нақиза, раддия ва ё ҷавобия ҳарчанд собикаи дерина дошта бошад ҳам, кори сахл нест.

Барои мо ғазали зерини Бехрӯз, ки нақизае ба шеъри Ғафур Мулло аст, ҷолиби диққат мебошад, ки дар он аз такрор ба таври васеъ истифода шудааст:

Ғафур Мулло:

«Булбул, бисаро, ки акка **шак-шак** дорад,
Қурбоққа тамоми рӯз **вак-вак** дорад.»

Бехрӯз:

“Бар шоҳи баланд акка **шак-шак** дорад,
Қурбоқа даруни ҳавз **вак-вак** дорад.
Ҳудхуд ба тани чанори сабзи лаби ҷӯй,
Бо нӯли дарози хеш **тақ-тақ** дорад.
Ғингос занад ҳар тарафе хомӯшак,
Гӯё ба гулӯи хеш ғижжак дорад.
Мо нуқта ба ин шеъраки худ бинҳодем,
Ҳар кас, ки сараш дард кунад, ҳақ дорад” [1, с. 52].

Чӣ тавре ки дида мешавад, дар шери мазкур калимаҳои такрории **шак-шак**, **вак-вак** ва **тақ-тақ** истифода шудаанд, ки натавонанд аз нигоҳи услубшиносӣ ва меъёрҳои санъати бадеӣ, балки аз дидгоҳи забоншиносӣ

низ дорои аҳамияти махсус мебошад. Таҳияи чунин моҳияти такрор яке аз вазифаҳои муҳимтарини забоншиносони муосир ба шумор меравад.

Дар даврони Шӯравӣ забоншиносии тоҷик бо таъҷиб ба забоншиносии русҳо ва аврупоӣ дар ҳаллу ҷасли вазифаҳои грамматика, луғатшиносӣ ва луғатнигорӣ дар таҳқиқоти худ ба натиҷаҳои дастрас ноил шудаанд. Корҳои илмӣ таҳқиқотии олимони луғатнигорони маъруфи тоҷик, аз қабили: А. Мирзоев, Л. Бузургзода, Д. Тоҷиев, Б. Ниёзмуаммадов, Н. Маъсумӣ, А. Каримов, М. Фозилов, В.С. Расторгуева ҳанӯз аз миёнаи асри гузашта (солҳои 40-70 асри XX) интишор шуда, дар онҳо масъалаи гуногуни забони адабии ҳозираи тоҷикӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд.

Хусусиятҳои маъноии калимаҳои тақрорӣ забони адабии тоҷик дар таҳқиқоти Муҳаммадҷон Шукӯров ҳамҷониба тавсиф шудааст [94, с. 75]. Муаллифи мазкур баъзе хусусиятҳои маъноиро аз қабили сершуморӣ, шиддатнокӣ, дараҷаи сифат, миқдор, ки бо калимаҳои тақрорӣ ифода мешаванд, инчунин, ҷанбаҳои луғавӣ маъноӣ ва баъзе равишҳои калимасозӣ, ки ба воситаи тақрор зоҳир мегарданд ва бархе махсусиятҳои услубии тақрорҳоро дар забони адабии тоҷикӣ мавриди баррасӣ қарор додааст. Муҳаққиқ таснифоти нахустини тақрорҳоро, ки ба асоси маъноии калимаҳои ҷуфтшуда алоқаманд мебошанд, таҳқиқ намуда, онҳоро ба чор навъ ҷудо кардааст, яъне: тақрори пурра; тақрори нопурра; тақрори изофӣ; тақрори тағйирёфта [94, с. 74].

Ҳамин тавр, монографияи Д.М. Искандарова, Л. Бекташ ба омӯзиши муқоисавӣ навъҳо ва амсилаҳои сохторӣ ва маъноии редуликатсия дар забонҳои тоҷикӣ ва туркӣ бахшида шудааст [36;160].

Дар мақолаҳои илмӣ муҳаққиқони тоҷик Ҳ. Ҷалилов ва Р. Саидов тақрорҳо таҳқиқ шуда, калимаҳои тақлиди овоз дар мақолаҳои Ш. Исмоилов, М. Қаҳҳоров, Ф. Турсунов М. Шукӯров, Д. Тоҷиев, Ф. Қ. Зикрийев ва Ҳ. Иброҳимова аз ҷиҳати гуногун баррасӣ шудаанд. Дар мақолаҳои муҳаққиқони мазкур ҷанбаҳои калимасозӣ, сохторӣ, маъноӣ,

фонологӣ, услубӣ ва тарҷумашиносии калимаҳои такрорӣ ва тақлидиовозӣ баррасӣ шудаанд.

Баъзе хусусиятҳои калимаҳои такрорӣ ва такрорҳои тақлиди овозӣ ва дигар масъалаҳои доираи мавзуи мавриди баррасии мо дар китобҳои дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ оид ба забони адабии ҳозираи тоҷик ва дар грамматикаҳои академии забони тоҷикӣ, мақолаҳои алоҳидаи илмӣ муҳаққиқон Д. Тоҷиев, Ф.Қ. Зикриёев, Д.М. Искандарова, Ҳ. Чалилов, Ш. Исмоилов, Ҳ. Иброҳимова ва дигарон баррасӣ шудаанд.

Дар мақолаи худ Д.М. Искандарова ба таҳлилу баррасии редупликатсияҳо дар забони тоҷикӣ пардохта, ҷанбаҳои муқоисавӣ ва гунашиносии онҳоро ба риштаи таҳқиқ кашидааст [37, с. 59]. Махсусиятҳои гунашиносӣ, сохторӣ, маъноӣ ва грамматикӣ редупликатсия дар забони туркӣ дар муқоиса бо забони тоҷикӣ дар таҳқиқоти Луқмон Бектош мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст [13, с. 170].

Н.А. Ғафуров дар кори диссертатсионии худ сохтор ва маънои такрорро дар ҷанбаи забоншиносӣ дар маводи забони тоҷикӣ таҳқиқ кардааст. Дар кори худ ӯ таърифи «такрор» ва навъҳои онро дар забони тоҷикӣ оварда, усулҳо ва роҳҳои ташаккули воҳидҳои такрорро тавсиф кардааст. Ӯ маъниҳо ва тобишҳои гуногуни маъноие, ки бо такрорҳои луғавӣ ифода меёбанд, муайян кардааст. Инчунин усули такрори морфологиро таҳқиқ карда, ҷойгоҳи такрорро дар калимасозӣ муайян намуда, моҳияти грамматикӣ тақрори синтаксисиро пажӯҳиш кардааст. Инчунин, дар таҳқиқоти мазкур нақши воҳидҳои такрорӣ дар ташаккули аъзои ҷумла, бо фаро гирифтани аъзои якҷинса муаррифӣ карда шуда, мавқеъ, ҷою вазифа ва дигар хусусиятҳои грамматикӣ калимаҳои такрорӣ дар таркиби ҷумлаҳои мураккаб ва ҷойгоҳи калимаҳои такрорӣ дар таркиби ҷумлаҳои омехта ва таркибӣ нишон дода шуда, инчунин ба баъзе масъалаҳои услубшиносии калимаҳои такрорӣ низ ишорат шудааст [25, с. 168].

Дар асарҳои илмӣ олимони Ш. Рустамов, М.Н. Қосимова, А.Л.Хромова, Б. Камолиддинов, С. Ҳалимов, М. Муҳаммадиев, Т.Хаскашев, С. Ҳоҷаева ва дигарон ҷанбаҳои муҳимтарини луғат, фразеология, луғатшиносӣ ва соҳаҳои дигари забоншиносии тоҷик мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Ҷанбаҳои муҳимтарини забоншиносии тоҷик, аз ҷумла дар соҳаи луғатшиносӣ, дар солҳои охир аз ҷониби чунин олимони маъруфи тоҷик, аз қабили: М.Н. Қосимова, Б. Камолиддинов, П. Ҷамшедов, Д.Саймиддинов ва дигарон таҳқиқ шудаанд.

Калимаҳои тақрорӣ дар забони тоҷикӣ аз ҷониби забоншиносии шинохтаи тоҷик М. Муҳаммадиев мавриди таҳқиқи қарор гирифта, ӯ ба омӯзиши ин масъалаи муҳим дар забоншиносии тоҷик солҳои зиёди фаъолияти илмӣ худро бахшидааст. Масъалаҳои мақсадҳои муродифӣ ва муродифҳои услубшиносӣ дар яке аз асарҳои нахустини М. Муҳаммадиев «Муродифҳо дар забони адабии тоҷикӣ», ки соли 1962 ба нашр расида, ба омӯзиши муродифҳо бахшида шуда буд, ва қорҳои дигари илмӣ ӯ кушода дода шудаанд [58, с. 162].

Муаллифони луғати мухтасари русӣ-тоҷикӣ ва тоҷикӣ-русӣ муродифҳо дар омӯзиш ва муқоисаи тақрорҳои тоҷикӣ бо забони русӣ ва умуман калимаҳои тақрорӣ забони тоҷикӣ саҳми калон гузоштаанд [119, с. 60]. Дар миёни қорҳои илмӣ, ки моҳияти муродифҳои забони тоҷикиро кушода медиҳанд, ин асар мақоми баландро ишғол менамояд.

Лозим ба зикр аст, ки масъалаҳои пажӯҳиши калимаҳои ҷуфт дар забони тоҷикӣ аз ҷониби забоншиносону олимони тоҷик нисбат ба забоншиносони рус камтар мавриди таваҷҷуҳ ва пажӯҳиш қарор гирифта, таҳқиқоти нахустин бахшида ба усулҳо ва роҳҳои таҳқиқи калимаҳои ҷуфт аз ҷониби муҳаққиқони тоҷик С. Аминов, Б. Сиёев ва З. Шарипова ба анҷом расидаанд.

Луғатшиносии шинохта С. Ҳошимов дар бораи калимаҳои тақрорӣ дар асарҳои Саъдии Шерозӣ таҳқиқот гузаронида, дар монографияи худ «Хусусиятҳои луғавии «Гулистон»-и Саъдии Шерозӣ» олим аз ҷумла

кайд мекунад, ки истифодаи таркибҳои луғавӣ ва воҳидҳои луғавӣ бо сохтори гуногун, вале аз рӯи маъно наздик, барои муайян кардани маҳорату малакаҳои эҷодии нависанда дар эҷодиёти ҳар як адиб махсусан муҳим мебошад.

Таърихи калимаҳои ҷуфти забони адабии тоҷикиро олим-забоншинос Сиев Б. мавриди таҳлил қарор додааст. Ӯ тавсифи мухтасари хусусиятҳои воҳидҳои луғавиро дода, онҳоро аз нуқтаи назари басомади истифодаи онҳо, хусусиятҳои сохторӣ ва мансубиятҳо ба ҳиссаҳои нутқ баррасӣ мекунад. Номбурда методҳои инъикоси муродифҳои ҷуфтро дар забони асари «Таърихи Бадахшон» ба таври бояду шояд омӯхта, ба хулоса меояд, ки ду лексема дар як таркиб мувофиқи қонуниятҳои ҳар як забон мавҷуд мебошад, аз ҷумла, ин падида дар забони тоҷикӣ як зухуроти табиӣ ба шумор меравад. Муҳаққиқ иброз менамояд, ки маҳз вучуд доштани калимаҳои махсус, ки аз ҷиҳати семантикӣ ба ҳамдигар наздик ҳастанд, боиси рушду такомули муродифҳои ҷуфтӣ мегардад [76, с. 28-30].

Зимни баррасию таҳқиқи осору мақолаҳои илмӣ олимони тоҷик вобаста ба падидаи забонии “муродифоти ҷуфт” чунин ба назар мерасад, ки дар мавриди истифодаи истилоҳи “муродифоти ҷуфт” иттифоқи нуқтаи назари ягона вучуд нашошта, баъзеҳо истилоҳи “ҷуфтҳои муродифӣ”-ро ба мақсад мувофиқтар донистаанд. Олимони дигар бошанд, дар пажӯҳиши худ истилоҳҳои «воҳидҳои ҷуфт», «ибораҳои муродифӣ», «таркибҳои ҷуфт»-ро ба қор мебаранд, ки ба ҳамдигар баробармаъною ҳамвазн мебошанд.

Ҳамин тариқ, тавре ки таҳлили адабиёти забоншиносӣ оид ба масъалаи мавриди баррасӣ нишон медиҳад, ки дар он ҳарду истилоҳ – «такрор» ва «редупликатсия» истифода шудаанд. Зимнан, зери падидаи редупликатсия такрорёбии ҳам вожаҳо, ҳам ҳичоҳо, ҳам решаҳо фаҳмида мешавад. Азбаски мафҳуми «редупликатсия» барои истифодаи ҷуфткунии (такроркунии) овозҳо, ҳичоҳо ва калимаҳо қобили қабул аст, пас ҳарду истилоҳро истифода кардан мумкин аст.

1.2. Редупликатсия ва навъҳои он дар забон

Редупликатсия падидаи универсалӣ ба шумор рафта, ба ин ё он дараҷа қариб ба ҳама забонҳо хос мебошад, аммо дар забонҳои гуногун он бо тарзҳои гуногун зоҳир мешавад, ки ин барои тафсириҳои сершумори падидаи мазкур замина фароҳам меорад.

Ҳоло таърифи ягонаи редупликатсия, ки ҳамаи забоншиносонро қонеъ гардонад, вучуд надорад. Ҳамин тавр, В.А.Виноградов таърифи зеринро ироа мекунад: «Редупликатсия як падидаи фонетикию морфологиест, ки аз дучанд кардани ҳиҷои ибтидоӣ ё тамоми реша иборат аст. Ҳолати ниҳирии такроршавӣ такрори тамоми калима буда, ташаккули чунин шаклҳо бо калимасозӣ алоқаманд аст» [19, с. 207]. Ф.И. Рожанский, дар навбати худ, ин таърифро васеъ мекунад. Ба ақидаи ӯ, такрор як механизми забонист, ки аз такрори як ё якқарата ё бисёрқаратаи калима ё як қисми он иборат аст, ки ду шартро қонеъ мегардонад: аввалан, ин такрор тасодуфӣ нест; сониян, он дорои маънои муайян мебошад [73, с. 56].

Пеш аз ҳама бояд қайд кард, ки дар адабиёти забоншиносӣ барои ифодаи раванди такрор истилоҳҳои хеле гуногун, аз қабилӣ: дучандкунӣ, такрор, такрорёбӣ, таркиб, таркиби ҷуфтӣ, редупликатсия, дупликатсия, такрорҳо ва ғайра истифода мешаванд. Бархе аз забоншиносон ин истилоҳҳоро бидуни тафрикаи маънӣ ва вазифа истифода мебаранд, дигарӣ онҳоро тафриқа мекунанд. Яке аз сабабҳои номуайянии истилоҳотшиносӣ ҳам мавҷуд набудани таҳқиқоти типологияи ҷамъбастии падидаи мазкур дар низомҳои забонҳои гуногуни ҷаҳон, ҳам омӯхтанашудагии хусусияти морфемавии редупликатсияҳо дар маҷмӯъ ба шумор мераванд.

Забоншиноси рус Б.А. Макаренко дучандшавии пурра (дупликатсия) ва дучандшавии нопурра (редупликатсия)-ро ба ҳайси воситаҳои калимасозӣ муаррифӣ намуда, такрорҳои синтаксисиро аз онҳо ҷудо мекунад ва нишон медиҳад, ки онҳо дар ташаккули калимаҳои

нав нақши назаррас надоранд. Ин тақсимот, дар навбати аввал, ба омӯзиши редупликатсия дар ҷанбаҳои калимасозӣ ва услубшиносӣ асос ёфтааст. Дар мавриди истифодаи грамматикӣ падидаи мазкур бошад, пас он мавриди баррасии камтар қарор гирифтааст. Дар ин росто, бояд дар назар дошт, ки дар баробари вандафзоӣ, бандакҳо, таркибҳо, калимаҳои ёриҳиданда ва ғайра, калимаҳои такрориро ҳамчун воситаҳои грамматикӣ интиқоли ин ё он маънои грамматикӣ истифода бурдан мумкин аст [51, с. 146-147].

«Такрор, – тавре менависад Ж. Вандариес, – яке аз усулҳои низ маҳсуб мешавад, ки аз забони муассир баромадааст. Ин усул нисбат ба забони мантиқӣ мавриди истифода қарор гирифта, ба силоҳи оддии грамматикӣ табдил ёфтааст. Ва мо нуқтаи ибтидоии онро дар ҳисси ҳаяҷоне мебинем, ки ифодаи ҳиссиёти то шиддати ниҳоияш расонидашударо ҳамроҳӣ мекунад» [16, с. 147].

Қобили тазаккур аст, ки намуди махсуси такрор такрори муродифӣ буда, моҳияташ аз он иборат аст, ки ҷиҳати ифодаи як фикр воситаҳои муродифӣ ба кор бурда мешаванд. Чунин такрорҳои муродифӣ бештар вақт дар назм, нутқи хитобӣ, услубҳои дигари нутқи бадеӣ ва публицистӣ ба кор мераванд.

Бинобар сабаби он ки дар адабиёти махсус истилоҳи «плеоназм» истифода мешавад, бояд гуфт, ки ин калима аз забони латинӣ «pleonasmus» гирифта шуда, маънояш «барзиёдӣ», «зиёдӣ» буда, ба ин гурӯҳ иборае дахл доранд, ки дар онҳо калимаҳои қисман ё комилан аз рӯи маънӣ ба якдигар мутобиқаткунанда такрор мешаванд.

Дар ин замина, боиси пайдоиши истилоҳи «плеоназм» услубшиносӣ ва грамматикаи замони қадим буда, муаллифони он давра плеоназмро ба таври мухталиф таъриф мекунанд. Баъзе донишмандон (Донат, Диомед, Квинтилиан) чунин меҳисобанд, ки плеоназм ин яке аз нуқсонҳои услубшиносӣ мебошад, зеро ба нутқ вожаҳои барзиёди аз меъёри муайяншуда зиёдтар бор карда мешавад. Забоншиносону донишмандони дигари замони қадим (Дионисий, Галикарнаский) ин

ходисаро ҳамчун сабаби бой гардидани нутқ бо калимаҳое меҳисобанд, ки ба воқеият возеҳият, қувва, мавзунӣ, боваринокӣ, рӯҳбаландиеро, ки дар нутқи муъҷаз амалинопазир мебошанд, мебахшанд.

Падидаи редупликатсия барои забонҳои хорҷӣ хос мебошад. Олим – забоншиноси амрикоӣ Сепир Э. чунин меҳисобад, ки «чизе ба ҷуз далели интишори васеи редупликатсия табиитар нест...». [149, с. 74]

Сарфи назар аз таърихи хеле тӯлонӣ доштани падидаи калимаҳои такрорӣ, забоншиносон то ҳанӯз ба як ақидаи ягона оид ба таъриф, моҳият ва мақоми ин падида дар низоми забонӣ омада натавонистаанд, аз ин рӯ нисбат ба ин падидаи дар забоншиносӣ истилоҳот, нуқтаи назарҳо ва мавқеъгириҳои гуногун мавҷуданд.

Аксарияти муҳаққиқон (Рожанский Ф.И., Антрушина Г.Б., Минлос Ф.Р., Крючкова О.Ю., Сепир Э., Таннен Д., Тан Н.) чунин ақидаро ҷонибдорӣ мекунанд, ки редупликатсия роҳу усули мустақилона ва калимасозӣ мебошад. Гурӯҳи дигари олимони забоншиносон (Мешков О.Д., Федяева Е.В.) ба чунин назаранд, ки редупликатсия ба таркиби калимасозӣ ба сифати яке аз ҷузъҳои таркибӣ дохил мешавад.

Дар забоншиносии муосир таваҷҷуҳи муҳаққиқон ба омӯзиши матн бештар гардида, он бо афзоиши илмӣ, махсусан дараҷаҳои матнӣ таваҷҷуҳ зоҳир гардидааст, ки дар радифи он дараҷаи ҳамбастагӣ (когезия) мавриди таваҷҷуҳи хосса мебошад, зеро онҳо навъҳои амалисозии ташкили дохилии матнро тавсиф мекунанд. Мазмунӣ муттаҳидшавӣ ва анвои мухталифи робитаҳои байни унсурҳои ҷудогонаи матнро фаро гирифта, яке аз дараҷаҳои асосии матние маҳсуб мешавад, ки дар ташаккули сохторӣ ва маъноии матн фаъолона иштирок мекунанд, ба шумор меравад. Ба воситаи такрори аносири ё унсури матн дар сатҳи наҳвӣ, маъноӣ ё луғавӣ ҳамбастагии матн таъмин карда мешавад. Ин дар навбати худ, ба муттаҳидшавии пайдарпай ва муназзами аломатҳои забон ба як мафҳуми том мусоидат мекунад [49, с. 24].

Чунон чи омӯзишу пажӯҳиши адабиёти илмӣ нишон медиҳад, дар тули таърихи пажӯҳиши илмӣ рӯчуъ ва рӯй овардан ба масъалаҳои марбут ба редуликатсия ҳодисаи нав набудааст. Бо вучуди ин, масъалаҳои калимаҳои тақрорӣ барои олимони соҳаи забоншиносӣ ва муҳаққиқони соҳаҳои дигар, аз ҷумла, барои олимони соҳаи забоншиносии равонӣ (психоллингвистика), забоншиносии шинохтӣ (когнитивӣ), забоншиносии қавмӣ, адабиётшиносӣ ва амсоли инҳо аз аҳамияти хоса бархурдор аст.

Вобаста ба «редуликатсия» (аз забони лотинӣ «reduplication»), инчунин ҳодисаҳои дигари забоние мавҷуданд, ки истилоҳоти ба он монандро доро мебошанд. Истилоҳҳои аз қабилӣ «калимаҳои тақрорӣ», «тақрор», «муродифоти ҷуфт» ва «ҷуфтистеъмол» дар забони тоҷикӣ нисбатан серистеъмол мебошанд, аммо дар забонҳои аврупоӣ, масалан дар забони фаронасавӣ «reduplication» ва «germination» ва дар забони англисӣ истилоҳоти «repetition», «repeat» ва «ripetizione»-дар забони италияро номбар намудан мумкин аст.

Дар забоншиносии муосир редуликатсия ҳодисае фаҳмида мешавад, ки аз методи калимасозӣ, ташаккулу таҳаввули воҳидҳои фразеологӣ ва намудҳои грамматикӣ бо воситаи тақрори ҷузъӣ ё комили калимаи мавҷуда, реша ё асоси он иборат мебошад [139, с. 101-103].

Бояд тазаққур дод, ки бештари олимону забоншиносон ҳамачониба будани (универсалӣ) ҳодисаи редуликатсияро иброз намуда, дар баробари ин, ба мураккабӣ ва нобаробармаъноии (сермаъно будан) он низ ишора мекунанд.

“Он кас **на** писар доранд, **на** духтар ва **на** хизматгор” [135, с. 28].

“He has neither a son nor a daughter, nor a maid” [136, с. 63].

“Дигарон ҳам ба тарафи табақ бо дили нохоҳам даст бурда меоварданд ва аз зертари табақ –аз ҷойҳои, ки оби доҳони Қоррӣ нарасида буд **кам-кам** мегирифтанд” [135, с. 36].

“The others also hesitated, reluctantly reaching their hands the pilaf and taking smaller pieces from the inner part, hopping to avoid the moisture from the mouth spilled by Qori Ishkamba” [136, с. 71].

Бояд қайд кард, ки дар илми забоншиносӣ мавҷуд набудани таърифи ягонаи падидаи редупликатсия ва мубоҳисаҳо оид ба мустақилияти ҳодисаи редупликатсия ҳамчун методи калимасозӣ дар дилхоҳ забон боиси мавҷуд набудани таснифоти комил ва ҳамгирои ҳодисаи редупликатсия гардидааст. Дар робита бо ин, мутахассисони соҳаи назарияи забон дар давраҳои пешин ҳангоми таснифоти падидаи калимаҳои такрорӣ дар забонҳои сохторашон гуногун пеш аз ҳама ба аломатҳои сохторию маъноӣ ва услубию вазифавии онҳо ва ҳадафи редупликатсияи истифодашуда дар матн дилхоҳ ва нишонаҳои сохторӣ вобаста ба мавқеи редупликатсия дар матн нисбат ба якдигар тақия мекарданд [48, с. 259-261].

Ҳамин тавр, падидаи редупликатсия аз ҷониби забонишиноси маъруф А.А. Реформатский ҳамчун усули маъниҳои нави грамматикӣ таъриф шудааст. Номбурда зимнан, ду намуди такрорхоро ҷудо мекунад: 1) такрори комил, ки асосан такрори тақлиди овозӣ (ба монанди «кут – кут», «quack-quack») мебошад; 2) такрори нокомили реша [70, с. 536].

Вобаста ба типологияи забонии ҳодисаи редупликатсия аз тарафи О.Ю. Крюкова мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Номбурда таъкид мекунад, ки намудҳои редупликатсия комил, нокомил, мураккабшуда, дивергентӣ ва муродифӣ (синонимӣ) шуда метавонад [41, с. 68-84].

Новобаста аз гуногуннави таснифотҳои пешниҳоднамудаи муҳаққиқон вобаста ба принципҳои мухталиф панҷ навъи редупликатсияҳо аз ҷиҳати ҷанбаҳои фарқ карда мешаванд. Инҳо редупликатсияҳои: овозӣ, луғавӣ, сохторӣ, маъноӣ (семантикӣ) ва нахвӣ мебошанд. Бояд қайд кард, ки вобаста ба сатҳи забонӣ намудҳои зикргардидаи редупликатсияҳо метавонанд тафриқаи иловагиро низ дошта бошанд [48, с. 259-261].

Илова ба гуфтаҳои боло, дар асоси принципи матнию сохтори тақсимоӣ инчунин редупликатсияҳои робитавӣ (ё муқаррарӣ) ва масофагӣ, дукарата (пурра) ва бисёркарата (чамъшуда)-ро фаркгузорӣ мекунад (Кисловская, 1975).

Таҳлилу баррасии адабиёти вобаста ба мавзуи мавриди назар нишон медиҳад, ки редупликатсияҳои фонетикӣ, морфологӣ, луғавӣ, синтаксисӣ ва маъноӣ ҳамчун намудҳои асосии такрор қабул шудаанд, ки ҳар кадоми онҳо, дар навбати худ, дорои тавсиф ва таснифи иловагиву мустақилонаи худ мебошанд.

Оид ба таснифи редупликатсия ба намудҳо забоншинос С.Д. Букатникова чунин мешуморад, ки дар ҳоли ҳозир мавҷуд набудани таърифи ягона ва дақиқан ифодаёфтани падидаи редупликатсия, илова бар ин, нуктаҳои назар дар мавриди мустақилияти ҳодисаи редупликатсия ҳамчун методи калимасозӣ бинобар сабаби мавҷуд набудани таснифоти ҳамгирӣ дар илми забоншиносӣ кам ба назар мерасад».

Ду ҷанбаи редупликатсия – овозӣ (фонологӣ, фонетикӣ) ва калимасозӣ (морфологӣ) аксар вақт дар ягонагӣ баррасӣ мешаванд. Дар асоси аскарияти таснифоти мавҷудаи фонетикию морфологии редупликатсия таснифоти (типологияи) забоншиносии даниягӣ О. Есперсен қарор дода шудааст. Тибқи таснифи ӯ, калимаҳои редупликативӣ ба се гурӯҳи зерин тақсим мешавад: ҳастаи (ядрои) калима бидуни тағйирот, баъзан вақт бо васеъшавии яке аз ҳастаҳо такрор мешавад; ҳастаи калима бо тағйирёбии садонок такрор мешавад; ҳастаи калима бо тағйирёбии ҳарфи ҳамсадо такрор мешавад.

Олим – забоншиносии рус И.В. Арнолд 3 гурӯҳи калимаҳои редупликативӣ: худӣ редупликативҳо, аблаут–комбинатсияҳо ва таркибҳои қофиядори калимаҳоро фаркгузорӣ мекунад [6, с. 295].

Такрор як дастгоҳи услубшиносии англисӣ барои ба таври мантиқӣ таъкид кардани калимаҳои калидӣ мебошад. Такрори маъмулии забон ҳамчун воситаи ифодакунанда танҳо эҳсосотро таъкид мекунад. Масалан: *I don't want to hear; I don't want to hear what you've come for* –

Ман шунидан намехоҳам; Ман намехоҳам шунавам, ки ту барои чӣ омадӣ .

Намудҳои такрор:

Такрори оддӣ:

Alone, alone, all, all alone – Танҳо, танҳо, қомилан, қомилан танҳо

Alone in a wide, wide sea – Танҳо дар баҳри васеъ ва фарох

такрори ибтидоӣ (Анафора):

The man behind the war. The man who had engineered it – Марде дар паси ҷанг меистод. Марде, ки онро муҳандисӣ карда буд

такрори ниҳойӣ (Эпифора):

I am exactly the man to be placed in a superior position in such a case as that. I am above the rest of mankind, in such a case as that – Ман маҳз шахсе ҳастам, ки дар чунин ҳолат бояд дар мақоми олӣ гузошта шавад. Ман аз дигарон дар чунин ҳолат болотар ҳастам

Ҷаҳорҷӯба қардан:

No wonder, his father wanted to know what Bossinney meant, no wonder – Тааҷҷубовар нест, ки падараш мехост бидонад, ки Боссинни чӣ маъно дорад, тааҷҷубовар нест

такрори пайваста (Анадишлоза):

Изҳорот бо такрори анҷоми изҳороти пештара оғоз мешавад. Изҳоротро барои ифодаи мулоҳизаронӣ, ғамгинӣ, яқтобишӣ, ноумедӣ ва оҳангро тақвият мебахшад.

We were talking about how bad we were – Мо дар бораи он ҳарф задем, ки чи тавр барои мо бад аст.

Bad, from the medical point of view. Бад аз нуқтаи назари тиббӣ.

Такрори муродиқӣ:

Такрори як фикр бо қалима/ибораҳои муродиқӣ барои ифодаи тобиши маъно. Масалан: *lord and master – ҳоҷа ва устод, clean and neat – тозаю озода, far and away – дури дур, pure and simple – ба таври одӣ ва содда.*

такрори морфологӣ (Тавтология):

Такрори як фикр дар як замина. Мафҳум бо ҳиссаҳои гуногуни нутқ, вале дорои як маъно ифода меёбад. Масалан:

To live a life – ҳайтро зиндагӣ кардан, to die the death – бо марг мурдан, fat butter – равғани сепправған, sick patient – мизоҷи бемор.

муфассал (Плеоназм):

Истифодаи калимаҳои аз ҷиҳати маъно зиёдати барои ифодаи як фикр. Калимаҳои зиёдати варам мекунам ва заиф мешаванд. Масалан: *But that's impossible and cannot be – аммо ин ғайриимкон аст ва шуда наметавонад*

Такрори дур:

Он тамоми матнро фаро мегирад. Масалан: *Nobody tells me anything – Ҳеҷ кас ба ман чизе намегӯяд.*

Ҳамин тариқ, редупликатсия падидаи хеле қадима ва паҳншудаи забонҳои ҷаҳонӣ буда, ин воқеияти забонӣ барои ҳамаи забонҳои табиӣ хос мебошад. Он барои интиқоли доираи васеъ ва гуногуни иттилоот тавассути анбӯҳӣ, шиддатнокӣ хизмат карда, қобил аст сифати муайянеро, ки ба объект ба дараҷаи зиёдтар ё камтар хос мебошад, ифода намояд.

1.3. Доир ба баъзе вижагиҳои сохтори калимаҳои такрорӣ дар забонҳои муқоисашаванда

Забон мисли организми зинда ҳамеша дар такомулу пешравӣ буда, раванди дигаргуниҳои ҳамачонибаро тай мекунад. Вай ҳам аз ҷиҳати сохтор ва ҳам аз ҷиҳати вазифа ҳамеша дар ҳоли пуршавӣ, такомул ва азнавсозӣ мебошад. Дар ин росто, воситаи муҳимтарини пуррашавии таркиби луғавии забон ва шартҳои асосии фаъолияти ҳар гуна забони табиӣ калимасозӣ маҳсуб мешавад. Баъзе калимаҳои такрорӣ дар забони англисӣ бо қобилияти калон ба ташаккули воҳидҳои нави луғавӣ фарқ карда, дорои усули гуногуни калимасозӣ мебошад.

As soon as he saw me, he placed his tray and carpet on the platform, leaned on it... [136, с. 64].	Чун чашми ӯ ба ман афтод, лаълию палосаашро ба рӯи суфача монда худ ба он така карда истода... [135, с. 29].
--	--

Калимаҳои тақрорӣ аз забони тоҷикӣ ба забони англисӣ бо сохтори шакли дигар навишта мешавад ва на дар ҳама маврид як хел тарҷума мешавад.

Бо вучуди ин мо палос ва бисоти болохонаро дида тавонистем: бу рӯи хона як намади оҳакии бисёр кӯхнаи чо-чояшро кӯзада паҳн карда шуда буд...[135, с. 43].	Despite the light, we could see the poor condition of the attic: an old ripped white felt covered the floor...[136, с. 79].
--	--

«Усули ҷуфтсозӣ, – ба ақидаи Н.В. Солнцев, – ҳамчун воситаи оммавӣ то замони пайдоиши калимасозӣ ва калиматашаккулдиҳии аффиксалӣ пайдо шуда, мавриди истифода қарор гирифтааст» [79, с. 76-419]. Редупликасия дар забони англисӣ мавзӯи таваҷҷуҳи калони забоншиносон ба ҳисоб рафта, ба ин масъала миқдори калони қорҳо бахшида шудааст, аммо ба таърифи мафҳум, нақш ва вазифаҳои редупликасия дар забони англисӣ муносибатҳои гуногун мавҷуданд.

Ҳамин тавр, дар фаҳмиши оддитарин, редупликасия аз калимаи латинӣ «reduplicatio» (ҷуфтшавӣ) гирифта шудааст, ки тақрор шудан ва якҷоя омадани калимаҳоро дар матн, ҳамчун усули калимасозӣ ва роҳҳои нави морфологию синтаксисӣ ифода мекунад. (Масалан, *shilly-shally* – беазм, *hoity-toity* – мағрур).

Барои дарк ва фаҳмидани редупликативҳои англисӣ аксар вақт аниқ донишмандони тарҷумаи ҷузъҳои алоҳидаи он ё гумони забониро зоҳир кардан нокифоя буда, танҳо донишмандони маъноӣ калимаи бутун, тобишҳои маъноӣ он имкон медиҳанд маънои зарурӣ фаҳмида шуда, арзиши қавлу изҳороти нигоҳ дошта шавад.

Қобили қайд аст, ки дар забони муосир вожаҳои сершумори редупликасионие мавҷуданд, ки дарку фаҳмишро бо сабаби ғайримӯқаррарӣ будани роҳи воситаҳои калимасозӣ мушкил

мегардонанд, зеро калимҳои дорои ҳиҷоҳо ё ҷузъҳои такроршаванда ва ё дучандшавии мураккабтар дар таркиби ҳамаи забонҳои дунё мавҷуданд. Онҳо дар забони англисӣ низ ҷойгоҳи назаррасро ишғол менамоянд, аз ин рӯ таҳлили чунин калимаҳо аз аҳамияти назаррас бархӯрдор мебошад.

Якчанд роҳу усулҳои вожаҳои мавҷуд аст:

3) калимасозӣ – пайванд кардани ду ё зиёда калимаҳо барои ташаккул додани калимаи нав;

4) тағйирёбӣ – дигаргун кардани калимаҳои нав, яъне калимаҳое, ки ба ҳиссаи дигари нутқ тааллуқ дошта, иловаҳои аффиксҳо (пешванду пасвандҳо)-ро надоранд. Бо истифода аз конверсия асосан исмҳо аз феълҳо, феълҳо аз исмҳо ва феълҳо аз сифатҳо ташаккул меёбанд;

5) истифодаи аффиксҳо – ташаккул додани ҳиҷоҳои нав аз асосҳои калимаҳои мавҷуда бо истифода аз пешвандҳо ва пасвандҳо. Донишмандони маънии пасвандҳо ва пешвандҳо ба муайян кардани маънии дурусти калимаҳои ношиносе, ки бо истифода аз онҳо аз калимаҳои нави забон ташаккул ёфтаанд, кумак мекунад.

1. Редупликасияи сермахсул

Сермахсулии ин ё он нави редупликасия аз хусусиятҳои сохти морфологии забон вобаста мебошад. Дар баробари ин, сарфи назар аз мавҷудияти навиҳои гуногуни дучандшавӣ, бартарияти редупликасияи аффиксали нисбат ба намудҳои дигари редупликасия шубҳае надорад [40, с. 310-336]. Барои забони таҳлили англисӣ, ки бо такрорҳои қофиядор ва аллитератсионии асосҳои решагӣ фарқ мекунад, амсиҳои сермахсули дучандшавии ҳиҷогӣ ва решагӣ хос мебошанд.

Дар забони англисӣ ду гурӯҳҳои асосии редупликатҳо: тағйирёбии садонокҳо дар реша ва қофиядор ҳастанд. Гурӯҳи аввали редупликатҳо дар заминаи ивазшавии садонокҳои решагӣ tip-top – аввалиндарача; knick-knack – чизи нокора ташаккул меёбанд. CV₁C – CV₂C – ивазшавии садонокҳо дар таркиби як қисми калима мебошад, ки аксар вақт ба

сифати бандаки дохилӣ амал мекунад. Одатан, садонок дар калимаи ивазшаванда ҳамчун садоноки баланд, ва садоноки минбаъда садоноки паст номида мешавад. Ин намудҳо калимаҳои тақлиди овозиро дар бар мегиранд, яъне овозҳо ягон падидаи ифода менамоянд, лекин маънои ин унсурҳо вобаста ба андоза, вазн, зада ва ғайра тақсим шудааст. Дар ҳолатҳои дигар овозтақлидкунӣ вучуд надошта, ду унсур аз манбаъҳои гуногун гирифта мешаванд. Масалан: chit-chat – сафсатафурӯшӣ; see-saw – арғунчак, ларзишҳо [68, с. 250-270].

Гурӯҳи дуоми редупликатсияҳо дар заминаи, аз қабили: killer-diller – *шахси ҷолиб* қофия ташаккул дода мешаванд. $C_1VC - C_2VC$ – ҳамсадои ибтидоӣ бо ҳамсадои дигар иваз мешавад. Дар ин намуди калимаҳои такрорӣ ҳарду унсурҳо дорои маънои мушаххас буда, аз калимаҳои гуногун метавонанд сохта шуда бошанд, ки дорои маънии гуногун мебошанд. Масалан: bow-wow – тақлиди аккосзании сағ, nitwit – аблах, соддалавҳ. $VC - C_1VC$ – ҳамсадои ибтидоӣ дар қисми аввал вучуд надошта, аммо дар қисми дуум пайдо мешавад. Масалан: ill-will – конференсия; itsy-bitsy – хеле хурд [68, с. 250-270].

Мутобиқи вазифаи номинативӣ редупликативҳоро дар забони англисӣ инчунин ба ду гурӯҳи мустақил тақсим кардан мумкин аст. Дар қисми аввал такрор ҳамчун усули ташаккулёбии калимаҳои оммафаҳм бо маънии нав мебошад: boogie-woogie «буги-вуги» Дар қисми дуум бошад, такрор вазифаи услубшиносиро зимни нигоҳ доштани маънӣ иҷро мекунад. Дар гурӯҳи дуум шаклҳои кӯдаконаи коннотатсияҳои хурдкунанда handsy-wandsy «дастча» ва калимаҳо бо коннотатсияи киноягӣ безътиноёнаи thriller-diller «бестселлер» вучуд доранд [80, с. 608].

Забони таҳлилии англисӣ дар раванди ба вучуд овардани редупликатсияҳо ба калимаҳои решагӣ ё калимаҳои бутун асос меёбад. Усули мазкур хеле соддатар ва табиитар ва дар айни замон, хеле сермахсултар ба шумор меравад. Дар ин бобат забоншинос Н.В.Солнтсев возеҳан қайд кардааст, ки: «Усули дучандкунӣ ҳамчун

воситаи оммавӣ пеш аз пайдоиши калиматашаккулдиҳӣ ва калимасозии муосири қисми калима пайдо шуда, мавриди истифода қарор гирифта буд» [78, с. 273].

2. Редупликатсияи сабабнок ва бесабаб

Дар луғатномаҳои ҳамаи забонҳо ҳам редупликатсияи сабабнок, ҳам редупликатсияи бесабаб мавҷуданд. Редупликатсияи сабабнок аломати мавҷуда («сабабноккунанда»)-ро такрор карда, редупликатсияи бесабаб аз ҳеҷ гуна аломат ташаккул наёфта, дар ҳолати умумӣ ҳамчун падидаи сатҳӣ ҳудо карда мешавад.

Ин ду гурӯҳи калимаҳои такрорӣ вобаста ба сохтори забонҳо аз ҷиҳати таносуб фарқ мекунанд, аммо нисбати шумораи умумии калимаҳои такрорӣ дар ин ё он забон такрорҳои сабабнок аз се як ҳиссаи умумии такрорҳоро ташкил мекунанд [74, с. 343-350].

Редупликатсияи сабабнок ҳамчун усули калимасозӣ мавриди истифода қарор мегирад, ки бо мушаххасоти зерин тавсиф мешавад:

1) унсури аввали такрорнашуда ба кадом синфи грамматикӣ (ҳиссаи нутқ) мансуб аст;

2) калимаи бадастомадаи такрорнашуда ба кадом синфи грамматикӣ (ҳиссаи нутқ) мансуб аст;

3) кадом маъно калимаи ибтидоӣ ва бадастомадаро фарқ мекунонад [66, с. 205].

Аён аст, ки аз нуқтаи назари ин параметрҳо ҳар гуна ҷуфт – «калимаи ибтидоии редупликатсиянашуда», «калимаи бадастомадаи редупликатсияшуда»-ро ба яке аз панҷ навъи зерин нисбат додан мумкин аст:

1) Ҳарду калимаи ғавқуззикр дар забоншиносӣ ба синфҳои гуногуни грамматикӣ мансубанд. Дар баробари ин, онҳо дорои ягон ҳел фарқиятҳои махсуси маъноӣ намебошанд. Редупликатсия, ба ибораи дигар, ба сифати усули ташаккул додани калимаҳои синфи дигари грамматикӣ хизмат мекунанд. Яъне он дар забон ҳамчун феълшавӣ,

феълсоз, сифатсоз (адъективизатор), исмсоз (субстантиватор) ва ғайра истифода мешавад;

2) Ҳарду калима ба синфҳои гуногуни грамматикӣ мансуб буда, бо маъноӣ барои шаклҳои редупликатсияшуда хос фарқ мекунанд.

3) Ба сифати чунин маъно, пеш аз ҳама, намудҳои гуногуни сершуморагӣ буда метавонанд (яъне калимаи редупликатсияшуда дорои маъноӣ сершуморагӣ буда, калимаи редупликатсиянашуда бошад, дорои маъноӣ сершуморагӣ намебошад);

4) Ҳарду калима ба синфи грамматикӣ мансуб буда, бо маъноӣ махсус барои редупликатсия фарқ мекунанд (масалан, аз феъли муқаррарӣ бисёрфеълӣ ташаккул меёбад);

5) Ҳарду калима ба як синфи грамматикӣ мансуб буда, дорои фарқиятҳои махсуси маъноӣ намебошанд, яъне моҳиятан дар бораи ҷуфти муродифе ҳарф задан мумкин аст, ки ҷузъҳои он танҳо бо мавҷудияти редупликатсия дар сатҳи шакл фарқ мекунанд [66, с. 205].

Ҳамчун *редупликатсияи бесабаб* мо редупликатсияро меномем, ки дар он ҳамбастаи (корреляри) муносиби редупликатсиянашуда вучуд надорад [15, с. 12].

Ҳамчун объекти редупликатсияи бесабаб вохидҳое ба шумор мераванд, ки ба салоҳияти морфология дар фаҳмиши муқаррарии он дохил намешаванд. Калимаи редупликативӣ, ки дорои асоси сабабноққунанда намебошад, аз як калима иборат мебошад, аз ин рӯ, аз нуқтаи назари морфология, он як воҳиди тақсимнашаванда махсуб мешавад.

Инкишофи нобаробари редупликатсия дар забонҳои гуногун метавонад бо таносуби гуногуни сабабноқӣ ва бесабабӣ, тавлидшавандагӣ ва бозтавлидшавандагии калимаҳо алоқаманд бошад. Дар забонҳои навъҳои гуногун қувваи ин тамоюл айён аст. Бартарии тамоюли яқум (забон бо агглютинатсия) метавонад сермахсулии редупликатсияро ангезиш диҳад, бартарии тамоюли дуум (дар забонҳои дорои тасриф) бошад, инкишофи онро маҳдуд намояд.

3. Редупликатсияи хусусӣ

Намудҳои хусусии редупликатсия ҳамчун навиҳои редупликатсияҳои муайян карда шудаанд, ки на барои ҳамаи забонҳо хос мебошанд. Яке аз чунин намудҳои редупликатсияҳои, ки ба забонҳои дорои сохти таҳлиلى хос мебошанд, редупликатсияи S(c)hm махсуб мешавад. Ҳамчун мисоли равшани истифодаи редупликатсияи мазкур инҳо мебошанд: fancy shmancy аз fancy, ва bagel shmangel аз bagel. Тавре дар луғатномаи англисии Оксфорд тасдиқ карда мешавад, ин равандро забони англисӣ аз калимаҳои сершумори яҳудие гирифтааст, ки бо s(c)hm сар шуда, дорои маъниҳои манфӣ мебошанд [103, с. 910]. Гарчанде ки на ҳамаи ҳомилони забони англисӣ редупликатсияи shm-ро ғайриҷоиз истифода мебаранд, он барои тамоми онҳо маълум буда, ҳақиқатан дар васоити маъруфи ахбори омма аксар вақт мавриди истифода қарор мегиранд.

Ин шакли редупликатсияе аст, ки дар он вожаи асли ғайриҷоизу чӯзҳои (асоси) аввалини он редупликатсия шуда, зимнан, дар аввали ин калима shm– гузошта мешавад, ки гоҳо ҳамчун schm– талаффуз мешавад. Редупликатсияи sh(c)m ба калима тобиши киноягӣ, бегарона дода, муҳимиятро хеле паст мекунад, аммо истифодаи чунин калима дорои хусусияти таҳқиқкунанда ғайриҷоиза намебошад. Хусусиятҳои овозии редупликатсияи s(c)hm [92, с. 286]:

1. Калимае, ки бо як ҳамсадо сар мешавад, иваз карда мешавад shm– (table-shmable).

2. Калимаҳои англисӣ, ки бо 2 ва зиёда аз он ҳамсадоҳо сар мешаванд, дорои вариантҳои бештари тағйирёбӣ мебошанд: баъзеи онҳо, агар имкон бошад, ҳамсадои аввалинро иваз мекунанд (breakfast shmreakfast), дигарҳо ҳамаи ҳамсадохоро иваз мекунанд (breakfast shmeakfast).

3. Ба калимаҳои англисӣ, ки бо садонокҳо сар мешаванд, s(c)hm ба аввали редупликатсия пайваст шуда, калимаи аслиро тағйир намедихад (orange shmorange);

1. Баъзеи онҳо ҳиҷои зададор, на ҳиҷои аввалро иваз мекунанд (incredible inshmedible).

4. Редупликатсияи s(c)hm дар калимаҳои тағйир меёбад ва ё аз он канорагирӣ карда мешавад, ки аллакай бо s(c)hm сар мешаванд – (shmuck shmuck).

5. Аксари калимаҳои, ки бо sh– сар мешаванд, ба ҷои s(c)hm– sm-ро истифода мебаранд (Ashmont Smashmont).

Хулосаи боби якум

1. Масъалаи редупликатсия ҳамчун усули алоҳидаи калимасозӣ дар забоншиносии муосир аз нигоҳи тарҷума баҳсталаб боқӣ мемонад. Ба ақидаи олимони забоншиносон, калимасозӣ бо роҳи усулҳои редупликатсия амсилаи мустақили калимасозӣ ба шумор мераванд. Дар ҳоле ки бархе аз забоншиносон чунин ақида доранд, ки редупликатсия роҳи усули мустақили калимасозӣ ба шумор меравад, барҳи дигари олимони дар бораи он баҳс мекунанд, ки оё дучандшавии асосро ба намуди мустақилона дохил кардан мумкин аст.

2. Омӯзиши маводди марбут ба масъалаи мавриди назр ва баррасии адабиёт ва сарчашмаҳои илмӣ нишон медиҳанд, ки падидаи такрор аз нигоҳи илми тарҷумашиносӣ низ яке аз масъалаҳои ҷолиби диққат ба ҳисоб меравад ва ин падида, на танҳо бо шарҳи тавзеҳи редупликатсияҳо ҳамчун дараҷаи услубӣ дар асарҳои бадеӣ барои ифодаи эҳсосот, ҳислати таъсирбахш, ифодакунанда алоқаманд аст, балки ҳамчун объекти таҳқиқоти забоншиносӣ мавриди таваҷҷуҳи мутахассисон қарор доранд. Аз ҷумла, такрори калимаҳо ба сифати яке аз васоити умумие таснифот мешавад, ки вобастагии воҳидҳои лексикӣ синтаксисиро дар забон ва нутқ таъмин менамояд.

3. Дар забоншиносӣ оид ба моҳияти редупликатсия (такрор) истилоҳоту нуктаҳои мухталиф вуҷуд доранд. Тибқи таснифоти ҷамъбастшудаи фонетикию морфологӣ се гурӯҳи асосии воҳидҳои редупликативӣ: редупликатсияи пурра, нопурра (комбинатсияҳои аблаутӣ ва қофиябандӣ) ва таркибҳои устуворро фарқ меkunанд. Ҳар як гурӯҳ дорои зергурӯҳҳои (навҳои) редупликатсияҳо мебошад. Вазифаҳои асосии такрорӣ иборатанд аз: коммуникативӣ (ба сифати воситаи муошират ва хабардиҳӣ хизмат мекунад), экспрессивӣ (ба изҳорот ифоданокӣ мебахшад), эҳсосотӣ (баён кардани ҳиссиёт, эҳсосот), этика ва эстетика (ба сифати воситаи ифодаи бадеӣ хизмат мекунад).

4. Дараҷаи таснифоти калимаҳои вобаста ба ҳиссаҳои гуногуни нутқ, ки бо усули редупликатсия таҳия шудаанд, мутафовит буда, дар забони тоҷикӣ – бештар, дар забони англисӣ – то андозае камтар ба назар мерасад. Редупликатсия ҳамчун як намуди ҳосил кардани калима барои низоми забонҳои муқоисашаванда хос мебошад. Тафовут ва умумияти мавҷуд будани раванди калимасозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бо як зумра воҳидҳои расмӣ ва маъноӣ муаррифӣ карда шуданд.

БОБИ 2. ТАҲЛИЛИ СОХТОР ВА МУНДАРИЧАИ КАЛИМАҲОИ ТАКРОРӢ ДАР ЗАБОНҲОИ ТОЧИКӢ ВА АНГЛИСӢ

2.1. Сарчашмаҳои асосии ғанигардони калимаҳои нав дар забон

Ҳар як забон бо мурури замон ба таҳаввулот дучор мешавад. Агар забон аз гурӯҳи забонҳои қавӣ бошад ва ғўяндагонаш онро ҳифз кунанд ва барои пойдории он мубориза баранд, он забон пайваста рушд намуда, пойдор мемонад, аммо дар акси ҳол оҳиста-оҳиста заиф шуда ба хатари азбайнравӣ дучор омаданаш мумкин аст. Маҳз рушди забон амри муқаддами пойдории он ба ҳисоб меравад. Раванди пешрафти ҷомеаи ҷаҳонӣ реалияҳои навро эҷод мекунад ва ба туфайли он мафҳумҳои нав пайдо мешаванд ва ин раванд аз забон талаб мекунад, то суҳангӯёро бо теъдоди зарурии воҳидҳои нави луғавӣ таъмин намояд.

Миқдори зиёди вожаҳои наवे, ки ҳамасола дар забон, аз ҷумла дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ пайдо мешаванд, аз муҳаққиқон талаб мекунанд, ки онҳо на танҳо сабт, балки, аксар вақт бо як давраи муайян ё омӯзиши воҳидҳои наве, ки дар як ё якчанд соҳаҳои ҳаёти ҷамъият ба вуҷуд омадаанд, маҳдуд шуда, таҳқиқ карда шаванд.

Доир ба чӣ будани забон, калима, суҳан ва нутқ ҳанӯз аз замонҳои қадим олимону донишмандон ибрози андеша намудаанд. Аввалин одамон, ки ба омӯзиши илмӣ падидаи забон сарукор гирифтаанд ҳиндӣни қадим мебошанд. Аммо аз он сабаб, ки ҷомеаи ҳиндӣ табақотӣ буда илм ҳам хосси табақаи боло буд ва ба дигар табақаҳо ва қишрҳои иҷтимоӣ дастнорас буд, илми Ҳинди Бостон то замони барҳамхӯрии ҷомеаи табақотӣ дар доираи танги табақаи бораҳманҳо боқӣ монд.

Минбаъд ба масъалаи чӣ будани нутқ олимони миллатҳои дигар даст заданд ва дар байни онҳо файласуфони Юнони Қадим муваффақтар буданд.

Халқи тоҷик ҳам аз замонҳои қадим ба ин масъала сарукор доштааст ва аввалин кӯшишҳои маънидод намудани суҳан ё нутқ дар

Авесто мешоҳида мегардад. Аз ин ҷост, ки яке аз се рукни аслии дини Маздояснон вобаста ба таълимоти Зардушти Спитамон “Гуфтори нек” мебошад.

Ғайр аз ин дар анъанаи фарҳанги форсу тоҷик «захми сухан аз зарби табар гарон аст», «якero сад нагӯй...», «беҳуда қасам набояд хӯрд...» ва амсоли инҳо аз муҳим будани забон ва сухан дарак медиҳанд.

Маҳз тавассути калимаҳо ифода шудани падидаву зухуроти олами атроф моро водор менамояд, ки барои ифодаи дақиқи фикр ва тасвири ҳарчи равшантар аз зухуроти атрофи худ ба ғанигардонии забони худ кӯшиш намоем. Беҳуда нест, ки аз замонҳои хеле қадим то замони мо олимон ва мутафаккирон кӯшиш намудаанд, ки моҳияти калом, сухан, нутқ ва дар маҷмуъ раванди мушоширатро равшан намоянд.

Дар замони муосир ин масъала боз ҳам мубрамтар шуда истодааст, зеро имрӯзҳо ҳам ҳуди забонҳои зинда ва усули муошират тағйиротҳои ҷиддиро аз сар гузаронида истодаанд. Баъзеҳо онҳоро ҳамчун натиҷаи инкишофи комилан табиӣи низоми иҷтимоӣ ва забоншиносӣ мешуморанд, дигарон бошанд, ба ҳар он чи дар соҳаи забон ба амал меояд, ниҳоят манфӣ муносибат мекунанд. Аммо барои воқуниш нишон додан ба ин ё он падида, объективона арзёбӣ кардани он омӯзиши муфассали масъала, кушода додани моҳияти он зарур мебошад [59, с. 3].

Ҳар як забон таркиби луғавии хоси худро дорад. Таркиби луғавии забон бо роҳҳои гуногун бой ва ғанӣ гардонида мешавад. Баъзе забонҳое ҳастанд, ки дар онҳо фоизи калимаҳои таҳҷоии ҳамон забон нисбат ба калимаҳои иқтибосӣ зиёдтар мебошад. Вале баъзе забонҳое, ҳастанд, ки фоизи калимаҳои иқтибосии аз дигар забонҳо гузашта зиёдтаранд, ки дар мавриди забони англисӣ ин зухуротро мушоҳида кардан зарур аст. Чи хеле ки олимон таъкид мекунанд забони англисӣ дар натиҷаи ду шикасти миллӣ истилои римӣён ва нормандиён ташаккул ёфтааст.

Айни замон ба таркиби луғавии ҳар як забон калимаҳои наवे дохил мешаванд, ки тавсифи муфассали маъно ва ҳолатҳои истеъмолро талаб мекунанд. Ин боиси тавлиди соҳаи нави илми забоншиносӣ - истилоҳ

гардидааст. Аксари олимони муосир фаъолияти илмӣи худро ба ҳалли вазифаҳои муҳимтарин, аз ҷумла ба падидаи такрор (редупликатсия) дар забоншиносӣ равона кардаанд. Инро воридшавии пайваста воҳидҳои нави луғавӣ тақозо менамояд. Айни замон низоми истилоҳотшиносии бахши мазкури забоншиносӣ барои номидани ҳамон як мафҳум истилоҳҳои сершуморро истифода мебарад. Аз ин рӯ, олимони ба муайян кардани калимаҳои нав ба тариқи гуногун муносибат мекунанд.

Воҳидҳои нави луғавӣ қисми ҷудонашаванадаи луғати забони муосир ба шумор рафта, ба он зудҳаракатӣ, чандирӣ, динамизм мебахшанд. Ғанигардии забон бо калимаҳои нав яке аз омилҳои муҳимтарин дар инкишофи он ба шумор меравад. Воқеияҳои нав, пешрфати технологӣ, талаботҳои ҳарчи навтари ҷомеа пайдоиши мафҳумҳо ва ифодаҳои нави вожагиро талаб мекунанд.

Тағйиротҳои рӯзафзунӣ замони муосир ва пешрафти босуръати соҳаҳои маишию иҷтимоӣ ва фарҳангию маданӣ тақозо мекунанд, ки забон низ тағйир меёбад. Азбаски фонди луғавии забон қисмати аз ҳама зудтағйирёбанда ва динамикӣ буда, мавриди тағйирёбии бештар қарор дорад, раванду тамоюлотӣ дар ҷаҳони атроф баамлаоянда, пеш аз ҳама, ба фонди луғавӣ таъсири назаррас мерасонанд. Бо итминон метавон гуфт, ки забони англисии муосир бо пайдоиши миқдори азими зиёди наввожаҳо (наввожаҳо) давраи инкишофи воқеии худро аз сар гузаронида истодааст.

Образи бадеӣ ҳамчун фикри том ва умумиятёфтаи дар калом бадеӣ таҷассумёфта маҳаки асосии осори бадеиро ташкил мекунанд. Маъноҳои зоҳирӣ ва ботинии матни бадеӣ (эксплицитив ва имплицитив) сюжета ва масъалагузории матнро ташкил мекунанд. Ин ҷанбаҳо ҷудонашаванда буда, якҷоя дар умум асари бадеии тамомиёрро ба вуҷуд меоваранд.

Дар матни бадеӣ калимаҳо нафақат бо калимаҳои наздик, балки бо калимаҳо дур низ алоқаи худро нигоҳ медоранд ва ин муносибат ё алоқаи маъноӣ дар саросари матн ҳис карда мешавад. Ин алоқамандии

фарох ва бисёрчониба боиси пайдо шудани имконияти ифодаи маъноҳо ё компонентҳои маъноии гуногун мешавад. Мураккабии матни бадеӣ раванди тарҷумаи онро низ душвор мекунад, зеро тарҷумон бояд дарк кунад, ки ин ё он калимаи алоҳида ё воҳиди забонӣ маҳз ба кадом маъноӣ худ дар матни мавриди назар ба кор рафтааст.

Бояд қайд кард, ки оид ба истилоҳи наввожа таърифҳои зиёд вучуд доранд. Ҳамин тавр, Арнолд И.В. дар асари худ «Лексикологияи забони муосири англисӣ» наввожаҳоро ҳамчун калима ё ибораи навсохт ё дорои маъноӣ нав гардидани калимаи мавҷуда ё вожае таъриф мекунад, ки аз як забон ба забони дигар иқтибос шудааст» [7, с. 346].

Сабаби пайдоиши калимаҳо гуногун мебошанд. Пеш аз ҳама ин пешрафти маданияти моддию маънавӣ мебошад, ки боиси пайдо шудани реалияҳои нав мешаванд ва соҳибзабонон ногузир ба эҷоди калимаҳои нав ё иқтибоскунии онҳо аз забонҳои, ки алақай чунин як мафҳумро эҷод кардаанд, мегардад. Пешрафти иқтимоӣ ё иқтисодӣ ва фарҳангу маданият ва муносибату сиёсат забонро водор ба дигаргунӣ мекунад. Шояд як қатор падидаҳо дар шаклҳои гуногун вучуд доштанд, аммо онҳо дорои ном ва ё истилоҳи махсус набуданд ва ё истифодаи вожаю истилоҳоти нав нисбат ба роҳҳои ифодаи душвори қаблан мавҷудбуда осонтар ба назар мерасанд.

Забоншиносон ҳамеша ба сохтори калима таваҷҷуҳи махсус зоҳир кардаанд. Махсусан дар ин чанд даҳсолаи охир, ки раванди муоширати байналмилалӣ босуръати ҷашмгир пеш рафта истодааст ва ин боиси пайдоиши калимаҳои нав дар забонҳои мавҷуда гашта, иқтибосшавии калимаҳо ва сохторҳои нави калимасозиро ба миён овардааст, забоншиносони ватанию хориҷӣ ба таҳлили сохтори калимаҳо бештар таваҷҷуҳ зоҳир мекунанд.

Таҳлилҳои сохторию семантикии калимаву истилоҳоти соҳаҳои гуногун имкон медиҳанд, ки қонуниятҳои забонҳои муқоисашавандаро дар доираи маводди ин ё он соҳа баррасӣ намуда, хусусиятҳои умумӣ ва фарқкунандаи онҳоро ошкор намоем.

Таҳлили психолингвистикии забонҳо ва алоқаи соҳибзабонон бо фарҳангу маданияти худ ва бегона ва муносибати одамон бо табиат ва падидаҳои табиӣ соҳаҳои нави забоншиносиро рӯйи кор овардааст. Имрӯзҳо як падидаи забонӣ дар алоқамандӣ бо фанҳои алоҳида метавонад тафсириҳои гуногуне аз худ нишон диҳад.

Дар мавриди таҳқиқоти мо донишмандони падидаи такрор дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ва калимаҳои такрорӣ ҳамчун воҳиди забонӣ на фақат барои мутахассисон, балки барои ҳамаи онҳое, ки бо забонҳои мавриди назар сарукор доранд муҳим аст. Махсусан аҳаммияти он барои забонмӯзон баръало мушоҳида мешавад.

Такрор на фақат такрори сода ва тақлиди овозҳо ва дучанд кардани калимаҳо барои таъкид аст. Такрор падидаи мураккаби забонӣ буда, дар он тағйироти гуногун дар тамоми сатҳҳои забонӣ мушоҳида мешаванд. Агар зимни такрор маънои асосии калима ва тобишҳои маъноӣ эмотсионалиро он дигар намешуд, такрор як падидаи нолозим ва зиёдати мебуд. Аммо чи тавре ки дида мешавад, он на фақат лозим аст, балки дар баъзе мавридҳо зарур ва ногузир мебошад.

Дар байни забоншиносон дар робита бо ташаккули воҳидҳои нави ақидаи ягона вучуд надорад. Тарфдорони чараёни пуристӣ (пуризма-тоза нигоҳ доштани забон) ба тозагии ҳарчи бештари забон таъкид мекунанд ва ин падидаҳо бо истилоҳоти блендинг (омехташавӣ) ва контаминатсия (ифлосшавӣ) меноманд. Дар ҳоле ки як гурӯҳи дигари забоншиносон онро сабаби ғанигардии фонди луғавӣ медонанд.

Дар маҷмӯъ, онҳо бештар ба он майл доранд, ки ду ё зиёда калимаҳои аллакай дар воҳиди додашуда мавҷуда бо буридашавии ҳадди ақали яке аз онҳо пайваست мешаванд. Масалан: screenager (screen+teenager) – ҷавоне, ки дар назди экрани компютер ба воя расидааст; globesity (globe + obesity) – эпидемияи ҷаҳонии фарбеҳӣ.

Навӣи дигари сохтани навроҷаҳо ин сохтани навроҷаҳои маъноӣ мебошад, ки дар ин маврид маънои калимаи аллакай мавҷудбуда тағйир дода мешавад. Масалан: blackfishing – як роҳи фиребгарӣ аст, вақте ки

одамони сафедпӯст қасдан худро ҳамчун амрикоӣҳои африқоӣ дар шабакаҳои иҷтимоӣ муаррифӣ мекунанд; whaling – як намуди қаллобии киберӣ мебошад, ки дуздидани маълумоти махфӣи шахсони баландрутбаро мефаҳмонад.

Яке аз сабабҳои асосии ғанигардонию фонди луғавӣ ин иқтибосшавӣи вожаҳо мебошад. Иқтибосшавӣи вожаҳо бо сабаби робитаҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, илмӣ ва фарҳангӣ сурат мегирад. Дар бисёр мавридҳо вожаҳои иқтибосшуда дар забон ҳамчун воситаи номгирӣ кардани чизҳои нав ва ифодаи номҳои нофаҳмои қаблан баёншуда хизмат мекунанд. Вожаҳои иқтибосшуда ҳамчунин метавонанд номҳои дуюмдараҷаи предметҳо ва ҳодисаҳои алақай маълумбуда бошанд. Ин дар он сурат ба миён меояд, ки агар калимаи иқтибосшуда барои ифодаи якчанд хусусияти дигари предмет истифода бурда шавад, агар он истилоҳи байналмилалӣ қабули омма гардида бошад ва ё агар калимаҳои хориҷӣ бо зӯрӣ ба забон ворид карда шаванд. (ҳангоми забти ҳарбӣ кардан)

Одатан калимаҳои бисёрмаъно бо яке аз маъноҳояшон иқтибос мешаванд ва миқдори маънои калима ҳангоми иқтибосшавӣ, чун қоида кам карда мешавад.

Дар рушди таркиби луғавӣи забони англисӣ нақши калонро вожаҳои иқтибосшуда аз забонҳои латинӣ ва фаронсавӣ бозидаанд. Якчанд таъсиротро ба таркиби луғавӣи забони англисӣ забонҳои скандинавӣ расонидаанд.

Тавре ки дар муқаддимаи рисола қайд карда шуд, иқтибос шудани вожаҳои латинӣ дар забони англисӣ асосан ба се ҳаводис, ки дар таърихи халқи англис рӯй додааст, тааллуқ дорад: ҳукмронии римӣҳо (аз асри I то асри V –и замони мо), ҷорӣ шудани дини насронӣ дар Англия (асрҳои VI-VII) ва рушди фарҳангҳо дар давраи Эҳё (асрҳои XV-XVI).

Таъсири забони фаронсавӣ ба забони англисӣ махсусан дар давраи ҳукмронии франсузҳо дар кишвар зиёд буд, дар вақт забони англисии миллии ҳанӯз пурқувват нашуда буд. Дар соли 1066 ҳуҷум карда

доромадани франсузҳо ба Англия саршавии давраи муҳорибаи Англия аз ҷониби нормандиҳо ба ҳисоб меравад. Забони фаронсавӣ муддати дурудароз забони давлатии Англия буд ва дар кишвар ду забон амал мекард. Якчанд вожаҳо баъдтар ба забони англисӣ иқтибос шуданд: баъд аз нав барқарор шудани сулолаи Стюартҳо ва бо сабаби инқилоби буржуазии фаронсавӣ дар соли 1789.

Дар асри XI Англия ба ҳокимияти шоҳи даниягӣ дохил мешавад, ки он як қисми Норвегия ва Шветсияро дарбар мегирифт. Ин давра дар таърих давраи муҳорибаи Англия аз ҷониби скандинавиҳо ном дорад. Таъсири лаҳҷаҳои скандинавӣ ба забони англисӣ на танҳо дар вожаҳои иқтибосшуда ифода ёфтааст. Тавре ки дар таърихи забони англисӣ бо таври равшан зикр шудааст, скандинавиҳо ба ғалтида рафтан ё чудо шудани бандакҳо аз калимаҳои забони англисӣ мусоидат намудаанд, яъне дар ташаккули сохтори аналитикии забони англисӣ нақши скандинавиҳо калон аст.

Забони муосири англисӣ аз рӯи сохтори грамматикаш навъи забони аналитикӣ ба шумор меравад, яъне сохтори грамматикӣ он чунон ҳаст, ки дар алоқаҳои байни калимаҳо дар ҷумлаҳо тавассути бо тартиб гузоштани калимаҳо ва калимаҳои ёрирасон, пешоянд ва пайвандакҳо ифода меёбад. Забони қадимаи англисӣ аз рӯи сохти грамматикӣ забони синтетикӣ буд, яъне алоқаи калимаҳо дар ҷумла асосан тавассути тағйир додани сохти ҳуди калимаҳо ифода меёфт. Дар забони қадимаи англисӣ системаи шаклҳои қалима тағйирдиҳанда рушд карда буданд: исмҳо системаи ташаккулёфтаи тасриф ва категорияҳои грамматикӣ чинс, шахс ва шумора, феълҳо барои ифодаи шаклҳои махсус намудҳои мутлақ ва ғайримутлақ ва ғайраҳо доштанд.

Вожаҳои иқтибосӣ метавонанд бо роҳи даҳонӣ ва хаттӣ ба вучуд оянд. Дар ҳолати бо роҳи даҳонӣ иқтибос шудани вожаҳо онҳо бопуррагӣ ба тағйироти лафзӣ дучор мешаванд. Калимаҳое, ки бо таври хаттӣ иқтибос шудаанд, муддати зиёд вижагиҳои фонетикӣ, имлоӣ ва грамматикӣ худро нигоҳ медоранд.

Аз маъмултарин расонаҳое, ки дар онҳо эҷод, пешниҳод ва паҳншавии навроҷаҳо ба назар мерасад ин «Твиттер», «Инстаграм», «Фейс-бук» ва барномаи дигари алоқа мебошанд. Корбарон дар ин шабакаҳои иҷтимоӣ миқдори зиёди калимаҳои навро ба вучуд оварданд. Масалан: *twitterholic* – дар «Твиттер» нишастамонда; *blogaholic* – вобаста ба блог; *to like/to unlike* – гузоштан/бардоштани лайк (писанд), инчунин *to friend/to unfriend* – ба дӯстон илова кардан/аз дӯстон хориҷ кардан; *weather tourist* – шикорчии ҳодисаҳои нодирӣ обо ҳаво – тундбод, тӯфон ва ғайра.

Дар иртибот бо тамоюлоти афзояндаи омехташавии фарҳанги тағзия дар ҷаҳони муосир ва раванди ҷаҳонишавии дастовардҳо ва шоҳкориҳои хӯрокҳои миллии ақвоми мухталиф ва ҳамчунин хӯрокҳои нави ғайриоддӣ ва афзоиши тарафдорони ғизои солим (озод аз муносибати бераҳмона ба ҳайвонот) навроҷаҳои зиёде дар соҳаи ошпазӣ ба вучуд омаданд. Масалан: *victimless meat* – гӯшти аз зироати дар пробирка парваришшуда [19, с. 200].

Ҷолиб он аст, ки баъзе аз навроҷаҳо ба шарофати муборизони зидди ҷинс (табъиз аз рӯи ншонаи гендерӣ) ба вучуд омадаанд. Ҳамин тариқ, ба ҷои *steward/stewardess* калимаи бетарафи *flight attendant* пайдо мешавад ва калимаҳои мураккаб, ки қисми дуюмашон мард аст, низ ба калимаҳои бетараф иваз карда мешаванд. Масалан: *chairman, sportsman* – *chairperson, sportsperson*; *fireman* – *firefighter*, *policeman* – *police officer*).

Азбаски навроҷаҳо аксаран бо усулҳои мураккаби пайваستшавӣ, калимасозӣ, техникаҳои омехта, баъзан бо истифода аз услубиносии маҷозӣ сохта мешаванд, мушкилоти тарҷумаи онҳо ба миён меояд. Аксар вақт ба тарҷумаи тавсифӣ муроҷиат кардан лозим аст, зеро қисми бештари навроҷаҳо ин луғати бидуни муодил мебошанд. Масалан: *bridezilla* (*bride + Godzilla*) – арӯсе, ки дар интизории тӯй ба таври даҳшатнок худро, тамаъкор ва тоқатнопазир мегардад [19, с. 200].

Усулҳои нисбатан сермахсул ва маъмули интиқоли наввожаҳо ин транслитератсия ва транскрипсияи тарҷумавӣ, яъне барқарорсозии ҳарф ба ҳарф / овоз ба овози воҳиди аслии луғавӣ ба ҳисоб мераванд. Масалан: blockchain – блокчейн (махзани иттилоотие иборат аз занҷири блокҳо мебошад, ки ҳар як блок иттилоотро дар бораи блокҳои қаблӣ дар бар мегирад); lifehack – лайфҳак (роҳи усул ва ҳилае, ки самаранокӣ ва сермахсулиро дар соҳаҳои гуногун таъмин менамояд).

Ҳамин тариқ, омӯзиши наввожаҳо ва сарчашмаҳои ташаккулу усулҳои ташаккули онҳо мавзӯи ниҳоят муҳим аст, зеро он имкон медиҳад, ки на танҳо иттилоот оид ба вазъи забони омӯхташаванда нав карда шуда, аз вазъи кунунии забон огоҳӣ дошта бошем, балки бо тамоюлҳои муосири инкишофи он низ ҳамқадам бошем ва инчунин бо ин роҳ беҳтар дарк карда мешавад, ки дар забонҳои мухталиф тамоми дастовардаҳои моддию маънавии ҳаёти иҷтимоӣ фарҳангӣ ба таври пурра инъикоси худро ёбанд.

Конверсия (бадал) дар забони англисӣ

Ҳангоми омӯзиши забони хориҷӣ хоҳиши озодона сухан гуфтан бе донишани грамматика ва луғат ғайриимкон аст. Дар ин росто, калимасозӣ захираи луғавиро васеъ карда, нутқро ғанӣ гардонида, муоширатро ҷолиб мегардонад. Конверсия дар забони англисӣ ба усулҳои сермахсули калимасозӣ тааллуқ дорад.

Исми *conversion* аз забони латинӣ гирифта шуда, маънои мубаддалгардонӣ, табдилдиҳӣ, шаклдигаркуниро ифода мекунад. Конверсия дар забони англисӣ як усули калимасозие мебошад, ки гузариши як ҳиссаи нутқро ба дигар бидуни тағйир додани шаклҳои берунии калимаҳо таъмин мекунад.

Масалан, шаклҳои ибтидоии калима дар исми *a glove* (гул) ва феъли *to glove* (шукуфтан, гул кардан) ба ҳамдигар мувофиқат мекунанд. Аммо калимаҳо дар ҷумла нақшҳои гуногуни синтаксисӣ ва парадигмадоранд. Дар исм – шумораи танҳо ва шумораи ҷамъ *a black glove/some black gloves* (гули сиёҳ / баъзе гулҳои сиёҳ); дар феълҳо – шаклҳои

замонӣ: gloves (шукуфта истодааст) (Present Simple), gloved (шукуфтааст) (Past Simple), is gloving (шукуфта истодааст (Present Progressive).

Хосияти асосии конверсия ҳамчун калимасозӣ пайдоиши маънои нав ва мундариҷаи нав буда, хусусияти фарқкунандаи падида аз нав дарк кардани асос ва фаҳмиши нав иборат мебошад.

Муносибатҳои конверсионӣ бо ду ҳиссаи нутқ маҳдуд нашуда, занҷирҳои калимаҳое, ки аз ҳамдигар бармеоянд, ташаккул меёбанд:

– a jacket (исм) – пиджак, нимтана → to jacket (феъл) пиджак, нимтанаро пӯшидан;

– a reprobate (исм) – разил, бепарво → reprobate (сифат) – зишт, бепарво → to reprobate (феъл) – маҳкум кардан, сарзаниш кардан;

– wrong (исм) – гумроҳӣ, дурӯғ → wrong (сифат) – хато, нодуруст → wrong (зарф) – нодуруст → to wrong (феъл) – зиён расонидан, зарар расонидан;

– out (зарф) – аз берун → out (пешванд) – аз паси, дар берун, аз → out (сифат) – берунӣ, зоҳирӣ → an out (исм) – ҳолӣ, баромад, камбудӣ → to out (феъл) – пеш кардан кардан.

Яке аз сабабҳои асосие, ки конверсия дар забони англисӣ маъмул аст, сохти таҳлилии забони мазкур маҳсуб мешавад. Ин усул аз сабаби сохтори таҳлилии забон васеъ истифода мешавад. Барои ба расмият даровардани муносибатҳои грамматикӣ байни калимаҳо ҳиссаҳои ёридиҳандаи нутқ, оҳанг ва тартиби калимаҳо дар якҷоягӣ бо замина истифода мешаванд. Онҳо тавассути морфемаҳо (аффиксҳо) интиқол дода намешаванд, бинобар ин, онҳо озодии морфологиро таъмин карда, конверсияро дар сатҳи салиқавӣ дастрас мекунанд.

Маъруфияти конверсия бо хоҳиши сарфаи захираҳои забонӣ шарҳ дода мешавад. Аксар вақт, феълҳои, ки бо роҳи конверсия ба даст меоянд, як ибораи пурраро ифода мекунанд. Ин усул барои интиқоли мундариҷаи маъноӣ дар шакли мутамарказ, вақте ки захираҳои забонӣ маҳдуданд, хизмат мекунад. Тибқи баъзе иттилоот, дар забони англисии

муосир ҳамасола зиёда аз 800 наврожа аз ҳисоби конверсия пайдо мешаванд.

Намудҳои конверсия дар забони англисӣ

Забоншиносон намудҳои гуногуни конверсияро фарқгӯзорӣ карда, дар байнашон инҳоро баррасӣ мекунанд:

1. Конверсияи классикӣ, ё мутлақ, ё тоза. Навиштан ва талаффузи калима дар усули конверсионӣ тағйир намеёбад. Масалан: a head (n.) – сар → to head (v.) – роҳбарӣ кардан; a favourite (n.) – фаворит, дӯстдошта → favourite (adj.) – дӯстдошта, маҳбуб; an (-) iron – дарзмол, железоз → оҳан (adj.) – оҳанин, сахт, to iron – дарзмол кардан, бо оҳан пӯшонидан; a pop (n.) – тир → to pop (v.) – тир парронидан, pop (adv.) – ногаҳон, бо ғавғо; yellow (adj.) – зард → yellow – зардӣ. to yellow – зард шудан.

2. Конверсияи ғайриклассикӣ. Дар раванди калимасозӣ тағйироти ночиз ба амал меояд: ҳарфҳо ё садоҳо бо ҳам иваз шуда, ҷои таъкид тағйир меёбад. Масалан: import – воридот → to import – ворид кардан; perfect – идеалӣ, комил → to perfect – беҳтар кардан, такмил додан; present – тухфа → to present – тухфа кардан; to close (v.) – пӯшидан → close (adj.) – наздик; use (n.) – истифода → to use (v.) истифода кардан.

Дар мавриди мисолҳои дар боло овардашуда хотиррасон кардан лозим аст, ки дар исмҳо зада ба ҳиҷои якум, ва дар феълҳо – дар ҳиҷои дююм меафтад.

Баъзе муҳаққиқон таснифро аз рӯи қисмҳои нутқ, ки ба онҳо воҳидҳои нави луғавӣ мансубанд, мегузаронанд.

Феълкунонӣ (вербализатсия)

Амсилаи маъмул гузариши исмҳоро ба дараҷаи феълҳо пешбинӣ мекунад. Масалан: mother – модар → to mother – дӯстиву навозиш кардан, ба зери тарбияи худ гирифтан; a book – китоб → to book – ба кайд гирифтан, фармоиш додан; a chop – нимкӯфта (котлета), зарбаи (бурранда) → to chop – реза кардан, бурридан; a root – реша → to root –

реша давондан; summer – давраи нашъунамо, тобистон → to summer – гузаронидани тобистон.

Дар сурати мавҷуд набудани пасвандҳо сифатҳо ба феъл табдил меёбанд. Масалан: calm – мусолеҳаомез, ором → to calm – ба мусолеҳа овардан, ором кардан; thin – борик, тунук → to thin – борик шудан, лоғар шудан; snug – покиза, бароҳат → to snug – бароҳатӣ бахшидан, ба тартиб даровардан; clean – покиза, тоза → to clean – покиза кардан, тоза кардан; clear – равшан, кушода → to clear – тоза, пок кардан, равшан шудан.

Бояд қайд кард, ки рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ба ташаккули наввожаҳо ва маъруфияти конверсия усули калимасозӣ дар забони англисӣ таъсир расонидааст. Барои истифодабарандагони интернет калимаҳои зерин ба калимаҳои серистеъмол мубаддал шудаанд: a link – истино → to link – истинод овардан; spam – спам → to spam – спам кардан; a display – монитор, экран → to display – инъикос кардан, нишон додан; Google – Гугл → to google – гугл задан (иттилоот чустуҷӯ кардан).

Исмикунонӣ (субстантиватсия)

Исмикунонӣ гузаштанро ба дараҷаҳои исмҳои калимаҳои дигар: феълҳо, сифатҳо, шумораҳо, сифати феълӣ пешбинӣ мекунад.

Аксар вақт ҳангоми ба исм табдил ёфтани феъл воҳиди нави луғавӣ пайдо мешаванд.

Масалан: раванд ё ҳолат – to knock – a knock (зарба задан, кӯфтан – зарба, тақ – тақ; амали якдафъаина – to cry – a cry (фарёд задан, дод задан – фарёд, дод); натиҷа – to clone – a clone (клон кардан – клон); макон – to stop – a stop (таваккуф кардан, қатъ кардан – таваккуф, охир, қатъгардӣ); номи иҷрокунанда – to judge – a judge (доварӣ кардан, баҳо додан – довар, коршинос).

Дар забони англисӣ исмҳои сифатие мавҷуданд, ки мутобиқи амсилаи сифат → исм сохта шудаанд: rich people – the rich.

Сифатҳои исмшуда ибораҳоро иваз мекунанд. Ду намуди сифатҳои исмшуда мавҷуданд:

3. Хусусияти фарккунанда – истифода дар шумораи танҳо бо артикли the. Инҳо исмҳои ҷамъӣ мебошанд, ки миллат, гурӯҳи одамон ё синфҳо ифода мекунанд: French (фаронсавӣ) → the French (фаронсавӣ), old (кӯҳна) → the old (пиронсолон), unemployed (бекор) → the unemployed (бекорон).

4. Барои гурӯҳ истифодаи сифатҳои исмшуда дар шумораи ҷамъ хос аст, маънои исмҳои ҷамъӣ: sweets – ширинӣ, ширин, лаззат; greens – кабудӣ, сабзавот.

Бояд зикр намуд, ки дар забони англисӣ пайвандаку пешвандҳо низ субстантиватсия шуда, ба исмҳои табдил ёфта метавонанд, ки ибораҳои устуворро ташаккул медиҳанд: up and down – ошкоро, бевосита → ups and downs – гардиши фалак; in and out – то чӯзӣ охири, ҳаматарафа → ins and outs – чӯзӣёт, тағдон, тафсилот.

Сифатсозӣ (адъективатсия)

Adjectivum дар забони латинӣ маънои сифатро дорад. Сифатсозӣ гузариши шаклҳои калимаҳоро ба дараҷаи сифатҳо дар бар мегирад. Чунин лексемаҳо камшуморанд. Инҳо асосан истилоҳоте мебошанд, ки мансубияти ҷуғрофиро ифода мекунанд. Масалан: French – Frenchleave (ҷудошавӣ бидуни хайрбод); Dutch – Dutchconcert (кӣ ба ҷангал, кӣ барои ҳезум); Dutch – Dutch comfort (тасаллии заиф).

Зарфшавӣ (адвербиализатсия)

Бо ин усули конверсионӣ шаклдигаркунии калимаҳои дигар ба сифати феълӣ мушоҳида мешавад. Мисолҳои конверсияи калимаҳои англисӣ: loud (adj.) – баланд, садонок → loud (adv.) – ба таври баланд, ба таври садонок; far (adj.) – дур, дурдаст → far (adv.) – дур; long (adj.) – тӯлонӣ, дароз → long (adv.) – қайҳо боз, дер боз; home (n.) – манзили зист, хона → home (adv.) – ба хона, дар хона.

Вақте ки аз сифат ва исмҳо зарфҳо сохта мешаванд, шаклҳои фонетикӣ ва грамматикӣ калимаҳо ба ҳам мувофиқ меоянд.

Ҳамин тариқ, конверсия усули сермахсули калимасозӣ ба шумор рафта, азхудкунии конверсия дар забони англисӣ ба пур кардани захираи луғавии донишҷӯён таъсири мусбат расонида, дар тарҷума боиси душвориҳо намегардад.

Аксар вақт дар забони англисӣ калимаҳое, ки ба ҳиссаи нутқ мансубанд, калимаҳоеро ташаккул медиҳанд, ки ба ҳиссаи дигари нутқ тааллуқ доранд. Бештар ин бо роҳи пайвастанӣ пасвандҳо сурат мегирад: *to work* *кор кардан* – *a worker* *коргар*.

Усули дигар, ки номи конверсия – гузариши калима аз як ҳиссаи нутқ ба ҳиссаи дигари нутқро бе тағйирёбии шакл гирифтааст, имконпазир аст. Конверсия барои забони англисӣ хеле хос буда, ба он мавҷуд набудани низоми инкишофёфтаи бандакҳо ва миқдори калони калимаҳои якҷиҷоғӣ мусоидат мекунад. Аксар вақт мавриди конверсия феълҳо ва исмҳо қарор мегиранд: *a hand* *даст* – *to hand* *супоридан*. Аз рӯйи қоида, калимаҳое, ки дорои навишти якхела буда, як хел талаффуз карда мешаванд, аммо истисноҳо низ мавҷуданд: асосан, фарқиятҳо дар талаффузи овозҳо мебошанд: [s] ва [z] ё дар интиқоли зада: *close* [–s] *наздиқ* – *to close* [–z] *пӯшидан*, *conduct* ['kɒndʌkt] *рафтор* – *to conduct* [kɒn'dʌkt] *гузронидан*. Одатан дар исмҳо зада дар ҳиҷои якум афтида, дар феълҳо бошад, дар ҳиҷои охирин меафтад.

Баъзан бо интиқоли зада ҳиссаи нутқ низ тағйир меёбад, аммо алоқаи намоёни маъноҳо гум мешавад: *to refuse* [ri'fu:z] *рад кардан* – *refuse* ['refju:s] *партофтан*. Конверсия ба муҳолиф низ дахл мекунад: *исм* – *сифат*: *исм*: *brave* *ҷасур* – *the brave* *ҷасурон*.

Сохтани калимаҳои мураккаб ин усули калимасозӣ бо роҳи пайвастанӣ ду ё зиёда решаи калимаҳо мебошад, ки ба таври пайваста ё аз тариқи нимтире (дефис), ва баъзан алоҳида навишта мешавад: *to pinpoint* *дақиқ кардан*, *trailer-on-flat* *трейлер дар барнома*.

Ихтисоркунӣ боз як усули калимасозии вожаҳои нав мебошад: *laser* = *light amplification by stimulated emission of radiation* *лазер* (*тақвияти нур бо сардиҳии индуксияшудаи шуоъ*).

2.2. Падидаи калимаҳои такрорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ

Дар забонҳои гуногуни ҷаҳон такрорҳо, дар ягон сатҳи муайяни забон маҳдуд набуда, дар мавридҳои гуногун ба назар расида, вазифаҳои мухталифро иҷро мекунанд. Характери универсалӣ доштани падидаи мазкур дар он зоҳир мегардад, ки бо истифода аз редуликатсия маъноҳои гуногуни лексикӣ грамматикӣ ифода карда мешавад. Мавҷудият чунин усули калимасозӣ дар таркиби усулҳои калимасозии забонҳои гуногунсاختор низ аз универсалӣ ва умумиистифода будани редуликатсия аз нуқтаи назари типологӣ дарак медиҳад, ки маҳз ҳамин боиси омӯзиши навъи редуликативии калимасозӣ аз нуқтаи назари гунашиносӣ, яъне дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ мегардад, шаҳодат медиҳад.

Редуликатсия ё такроршавӣ падидаест, ки хоси бисёр забонҳо буда, ин падидаи забониро дар ҳама сатҳу қабатҳои забон мушоҳида кардан мумкин аст. Ҳамчун истилоҳи забоншиносӣ синонимҳои истилоҳи «редуликатсия» дар забонҳо гуногун бо номҳои гуногун ифода мегардад, масалан: дар забони тоҷикӣ мо онро «такрорҳо ё калимаҳои такрорӣ» меномен ва дар навиштаҳои илмӣ аз истилоҳи байналмилалӣ «редуликатсия - reduplication» низ истифода мекунем, дар забони англисӣ бошад «reduplication» ва «repeat», дар дигар забонҳо низ калимаҳою истилоҳҳои хоси худро истифода мекунанд, аз қабili дар фаронсавӣ «reduplication» ва «germination», «repetition» ва дар италиявӣ «ripetizione» низ ба назар мерасанд, ки аз ҷиҳати решашиносӣ ё ҳамрешаанд ва ё тавассути яке аз муродифоти калимаи такрор ифода мекунанд.

Дар байни забоншиносон истилоҳоти мазкур шарҳу тафсири гуногун ёфтаанд. Инчунин бардошти муҳаққиқони соҳа низ аз ин истилоҳ ва умуман нисбат ба падидаи калимаҳои такрорӣ ягон нест ва перомуни он баҳсу мунозираҳои илмӣ то ҳол давом доранд. Дар асару

мақолаҳои муҳаққиқони гуногуни забоншиносӣ дар зери мафҳуми редупликатсия доираи гуногуннавъи зухуроти забонӣ: «такрорҳо», «чуфтшавиҳои дохилӣ ва байникалимавӣ», «падидаи бозии забонӣ», «морфемаҳои супрасегментӣ», «такрори тасодуфӣи калима ё қисми он», «такрори ба сифати воситаи ифодаи маъноҳои грамматикӣ хизматкунанда» ва амсоли инҳо фаҳмид мешаванд.

Бояд қайд кард, ки вучуд доштани калимаҳои такрорӣ (редупликативӣ) дар доираи забонҳои мушаххас инкор нашудааст. Оид ба ин падида маводи назарраси забонҳои гуногунсохтор ба таври равшан шаҳодат медиҳад. Чӣ тавре ки мушоҳида мешавад, дар забонҳои туркӣ ва финнӣ-угорӣ, дар муқоиса бо забонҳои ҳиндуаврупоӣ, падидаи такрор (редупликатсия) бештар ба назар мерасад. Аммо ба ҳеҷ ваҷҳ чунин падида далели қафомондагӣ ё натиҷаи ягон омилҳои дигари манфии психоллингвистӣ ба шумор намеравад.

Дар таҳқиқоти забоншиносии олмонӣ Х. Хирт бархӯрди каме дигар нисбат ба падидаи калимаҳои такрорӣ (редупликатсия) инъикос ёфтааст. Ӯ падидаи редупликатсияро дар доираи забонҳои ҳиндуаврупоӣ баррасӣ намуда, хусусиятҳои сохторию маъноиро ҳамчун меъёри таснифоти худ қарор додааст. Масалан, Х. Хирт байни такроршавии нидоҳои (Doppelung Interjectionen), такроршавии ҳиссачаҳои (Doppelung der Partikeln), такроршавии шумораҳои (Doppelung der Zahlworte), такроршавии ҷонишинҳо, такроршавии исмҳо ва сифатҳо ва амсоли инҳо фарқ мегузорад.

Ба ғайр аз таснифоти пешниҳодкардаи муҳаққиқи мазкур оид ба калимаҳои такрорӣ (редупликатсияҳо) аз рӯи ҳиссаҳои нутқ, чизи дигари арзишманд дар қори ӯ ин аст, ки муаллиф хусусиятҳои фонетикии калимаҳои такрорӣ, хусусан тағйироти савтӣ, зада, шиддат ва ғайраро муайян кардааст.

Ба омӯзиши падидаи такрор забоншиносони рус диққати калон дода, ҷанбаҳои шеърӣи такрор дар қорҳои В.М. Жирмунский, Ю.Тиньянов ва ҷанде дигарон мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Такрори луғавӣ, инчунин масъалаҳои умумии такрор аз ҷониби олимон А.П. Баранников, Д.Н. Овсянко-Куликовский ва дигарон, дар китобу мақолаҳои алоҳида ва таҳқиқоту рисолаҳои махсус баррасӣ шудаанд.

Паҳншавӣ ва басомади редупликатсияҳо аз забон ба забон фарқ карда, дар низомҳои забоние, ки редупликатсияҳо як навъи серистеъмоли тавлиди калима ба шумор меравад, он бо ифодаи садо зич алоқаманд аст. Маҳз ҳамин алоқаи мутақобила хусусияти анgezандае мебошад, ки дар асоси калимаҳое, ки натиҷаи редупликатсия мебошанд, қарор дода шудааст.

Забони англисӣ яке аз забонҳои ҳиндуаврупоӣ ба ҳисоб рафта, падидаи худро нигоҳ доштааст. Ташаккули калимаҳои нав бо истифода аз усули мазкур аз ҷониби Э.Сапир, О. Есперсен, Э. Экхардт, А.М. Бол, Л. Блумфилд баррасӣ шуда, ба шумори таҳқиқоти охирин оид ба редупликатсия дар забони англисӣ корҳои Е. Найда, Г. Марчанд, Д.Э.Болингер, И.Р. Галперин, И.В. Арнолд, Н. Тана, Н.А.Шехтман ва дигарон бахшида шудаанд.

Ба омӯзиши калимаҳои такрорӣ (редупликатсияи) дар партави забоншиносии муқоисавӣ кори Марчанд Г [109, с. 348] бахшида шудааст, дар он тафсири муқоисавии садонокҳои забони англисӣ дар муқоиса бо садонокҳои забони туркӣ баррасӣ гардидаанд. Таҳлили ҳаматарафаи такрори садонокҳоро анҷом дода, муаллиф ба хулосае меояд, ки ба калимаҳои редупликативии англисӣ тағйирёбии садоноки бардошти боло (заданок) бо садоноки бардошти паст (безада) хос мебошанд, дар ҳоле ки барои садонокҳои забони туркӣ падидаи баръакс хос мебошад.

О.Ю. Крючкова падидаи такрорро аз нуқтаи назари типологӣ мавриди баррасӣ қарор дода, онҳоро ба: пурра, нопурра, дивергентӣ, мураккаб, муродифӣ ё маъной тақсимбандӣ намуддааст [45, с. 68-84].

Дар мавриди навъи калимаҳои такрории мураккаб бояд қайд кард, ки дар аксари забонҳои хориҷӣ он аз такроршавии ин ё он ҳиссаҳои нутқ

иборат мебошад, ки бо истифодаи иловагии пешванду пасвандҳо (аффиксҳо) ҳамроҳӣ мекунанд.

Ю.Н. Лотман сохторҳои гуногуни матни бадеиро мавриди таҳқиқ қарор дода, қайд менамояд, ки: «Такрорҳои грамматикӣ унсурҳои алоҳидаи грамматикии матнро аз ҳолати шахшудаи забонӣ мебароранд: онҳо диққатро ба унсурҳои мушаххаси грамматикӣ, ба пайдокунии ногузири маъно, ҷалб мекунанд» [50, с. 198].

Омӯзиши калимаҳои такрорӣ дар забоншиносии тоҷик ҳанӯз аз солҳои 50-ум ба пайдо шудани кори М.Ф.Фозилов, ки ба омӯзиши калимаҳои образнок бахшида шуда буд, оғоз ёфтааст [85, с. 188]. М.Ф.Фозилов калимаҳои образнокро дар забони адабии ҳозираи тоҷикӣ ва дар яке аз ғӯишҳои тоҷикӣ (ғӯиши Конибодом) қорбастишударо сабт намуда, инчунин мавқеи ин ғӯишро калимаҳоро дар грамматикаи забони адабии тоҷикӣ муайян намояд. Дар кори худ ӯ хусусиятҳои маъноӣ ва фонетикӣ калимаҳои образнок, ҳамчунин аффиксҳои морфологӣ калимаҳои образнок ва ташаккулёбии исму сифатҳо аз ин калимаҳо ва қорбурди калимаҳои образнокро дар забон мавриди баррасӣ қарор додааст.

Ҳамаи гуфтаҳо қамъбасти намуда, мо истифодаи ҳар ду истилоҳи «такрор» ва «редупликатсия»-ро ҷоиш мекунем, зеро дар таҳқиқоти илмӣ мавҷуда оид ба ин масъала ҳам редупликатсия, ҳам такрор фаро гирифта шудаанд. Дупликатсия инчунин ба ҷуфтсозӣ ё такрори калимаҳо, ҳиҷоҳо ва решаҳо ишора мекунад. Азбаски мафҳуми «редупликатсия» ба ҷуфтсозӣ (такрор)-и овозҳо, ҳиҷоҳо ва калимаҳо дахл дорад, ҳарду истилоҳро истифода қардан мумкин аст.

Хусусиятҳои фоно-морфологии калимаҳои такроршаванда дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ. Ин масъала ва умуман масъалаҳои марбут ба редуplikатсия дар ҳавзаҳои забоншиносии гуногун ҳамчун падидаи умумизабонӣ ва фарогир маънидод гардидаанд ва дар адабиёти илмӣ дар забонҳои хориҷӣ, пеш аз ҳама дар заминаи маводди забонҳои минтақаи Осиё, ба андозаи муайян мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Дар хусуси забоншиносии тоҷик ва забоншиносии англис бошад, масъалаи редуplikатсияҳо аз ҷиҳати назариявӣ ва амалӣ ҳанӯз ба қадри кифоя таҳқиқ нашудааст.

Дар илми забоншиносии муосир доир ба аҳамияти омӯзиши муқоисавии редуplikатсияҳо муҳокимарониҳои ҷолиби таваҷҷуҳе вучуд дошта, баъзе аз муҳаққиқон (Н.В.Солнцева, 1985 ва дигарон) онро дар катори падидаҳои типологие мавриди омӯзишу баррасӣ қарор додаанд, ки аз ин ҷиҳат навъҳои гуногуни такрорро дар забонҳои гуногунсохтор фаркгузори кардаанд, аммо дигарон (В.И.Беликов) ҷой доштани ин фаркиятро бо далелҳои илмӣ, аз нуктаи назари забоншиносии муосир инкор кардаанд.

Дар забони англисӣ калимаҳои такрории дорои ҳамсадоҳои такроршаванда ва ё ҳаммаҳраҷи пайиҳам бештар ба назар мерасанд. Дар ин маврид дигаргунии фонологӣ низ бештар ба назар мерасад, ки ё ҳарфи аввал тағйир меёбад, мисли: *higletty pigletty, hoddley poddley* ва *hubble bubble* ва ё садоноки дохилӣ тағйир мекунад, монанди: *Wibbleton Wobbleton, niddle noddle*,

Дараҷа ва басомади истифодаи такрор дар забонҳои гуногун фарк мекунад. Забоншинос ва этнографи шинохтаи амрикоӣ Э. Сепир, ки мутахассиси шинохтаи забонҳои ҳиндуи бумии Амрико ва яке аз асосгузори сохторгарой (структурализм) низ ба шумор меравад, ин зухуроти фарқкунандаро таҳлилу баррасӣ намудааст. Ӯ ҷанбаи маъноии такрорҳоро дар ифодаи микдору ҳаҷм ва шумораву тақсимот, инчунин давомнокии амал нишон медиҳад. Чунон ки Э. Сепир таъкид мекунад, дар забони гуфтугӯӣ, онҳо нисбатан ба китобҳои дарсӣ ва илмӣ хеле

зиёдтар мавриди истифода қарор дода шудаанд. «Калимаҳое ба мисли *goody-goody* «нағзакак» ва *to pooh-pooh* «пуф – пуф кардан» ба таркиби луғати муқаррарӣ дохил шудаанд, аммо методи такроркунӣ баъзан ҳатто назар ба ин мисолҳои қолабӣ озодтар мавриди истифода қарор мегиранд (Эдвард Сепир, 1993).

Дар забони англисӣ, такрорҳо назар ба забонҳои дигар бештаранд. Масалан: *Chin-chin* – лакқидан, суҳбати дунявӣ, *flip-flop* – гардиши якбора, *dilly-dally* – бе кор нишастан, *hoity-toity* – ҳассос, хашмгин, «лутфан ба ман бигӯед», *razzle-dazzle* – бесарусомонӣ, саргумӣ, *wishy-washy* – чойи нофаҳмо, тира, суст дам кардашуда, ва ғайра.

Асарҳое ҳастанд, ки ба омӯзиши редупликатсия аз ҷиҳати диахронӣ бахшида шуда, дар онҳо муносибати байни намудҳои редупликатсияҳо ва сохти забон мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Фарзияе дар бораи вучуд доштани як қатор омилҳои низ изҳор карда мешавад, ки ба истифодаи васеътари калимаҳои такрорӣ дар забони англисӣ мусоидат мекунанд, аз қабилӣ: тамоюлотӣ пурзӯри таҳлилӣ, мавҷуд будани қофия дар анъанаҳои адабӣ, равандҳои махлутшавии фонди луғавӣ (креолизатсия ва пидгинизатсия). Таснифоти пешакии калимаҳои такроршавандаи забони англисӣ аз рӯи сохтор ва тарзи шаклгирии онҳо пешниҳод шудааст.

Иваз шудани мавқеи овозҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ падидаи маъмулии фонологӣ – ивазшавии садонокҳо ва ҳамсадоҳо мебошад, ки ба ҳайси усули асосӣ барои сохтани қолабҳои фонетикӣ морфологии такрорҳои фонетикӣ ва калимаҳои такрорӣ дар забонҳои мавриди назар хизмат мекунанд. Зимнан бояд зикр кард, ки шаклгирии ҳар як намуд дар таркиби калимаҳои такрорӣ ба хусусиятҳои тағйирёбии садоноку ҳамсадоҳои таркибии калимаҳои такрорӣ вобастагӣ дорад.

Дар ҳолати фавқуззикр бештар тағйироти фонологӣ ба назар мерасад. Яъне дар чараёни тағйир ёфтани воҳидҳои фонетикӣ калима шакли аввалияи худро иваз намуда, бо тағйирёбии садоноки решагӣ ё ҳамсадоҳои ҷуфт ё махраҷашон наздик калимаи шаклан нав тавлид

мешавад. Фонемаҳои алсии калимаи решагӣ ҳазф ё ихтисор шуда, фонемаҳои нав пайдо мешаванд ва калимаи нав, ҳарчанд аз ҷиҳати фонологӣ ба калимаи аввалӣ хеле монанд ва наздик бошад ҳам, калимаи нав ба ҳисоб меравад. Ин ҳолатро ба назар гирифта истода, метавон гуфт, ки маҳз тағиротҳои фонеморфологӣ ҳамчун қолабҳои асосии ташаккули такрорҳо дар забонҳои муқоисашаванда ба ҳисоб мераванд.

Вобаста ба тағйирёбии фонетикӣ, яъне тағйир ёфтани фонемаҳои хангоми сохтани калимаҳои такрорӣ, ки аксар вақт бо калимаҳои ҷуфтистеъмол монанд ҳастанд, муҳаққиқ М. Буранова таснифоти зеринро пешниҳод намудааст:

1. Такрорҳо бе тағйир ёфтани воҳидҳои фонологӣ;
2. Такрорҳо бе тағйир ёфтани садонокҳо, аммо бо тағйирёбии ҳамсадоҳо;
3. Такрорҳо бо тағйирёбии садонокҳо [15, с. 142].

Албатта қолабҳои мазкур умумӣ буда, дар амал сохтори такрорҳо дар забонҳои гуногунсохтор инфиродӣ ба назар мерасад. Таснифоти зикршудаи намудҳои асосии тағиротҳои фонетикӣю морфологию калимаҳои такрорӣ – редупликатҳоро дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ба ҳайси асос қабул намуда, навъҳои такрорро дар маводи мушаххаси таҷрибавӣ, бо истифода аз муқаррароти назариявии О. Чесперсен [107, с. 557-579] ба баррасии намунаҳои гуногуни фонетикӣю редупликатсия гузашта, онҳоро мавриди таҳлил қарор медиҳем.

Тағйиротҳои фонетикӣю морфологиро дар калимаҳои такрории забонҳои муқоисашаванда дида баромада, бояд қайд намуд, ки дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ шумораи зиёди чунин такрорҳо ба назар мерасанд. Дар ҳар ду забон ҳам тағйиротҳои фонетикӣ дар иваз шудани фонемаҳои садонок ва ҳамсадои ҷузъи дуюм бештар мушоҳида мешавад. Бояд иброз намуд, ки дар рафти муайян намудани тағйиротҳои асосии фонетикӣ ва таснифи анвои калимаҳои такрорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, фақат шаклҳои нисбатан маъмулии маводи забонӣ, ки тавассути

тағйирёбии фонемаҳо ташаккул ёфтаанд, дида баромада мешаванд [54, 25-30].

Бо тақя ба таснифоти аз ҷониби муҳаққиқон О.Чесперсен ва М.М. Буранова пешниҳодгардида ва таҳлили маводи забонҳои мавриди муқоиса, дар асоси қолабҳои асосии тағйиротҳои фонетикӣ морфологии ташаккули калимаҳои такрорӣ намунаҳои зеринро фарқ кардан мумкин аст:

1. Калимаҳои такрорӣ бе тағйир ёфтани фонемаҳои садонок ва ҳамсадо;
2. Калимаҳои такрорӣ бо тағйир ёфтани фонемаҳои ҳамсадо;
3. Калимаҳои такрорӣ бо тағйир ёфтани фонемаи садонокҳо [54, 26].

Намунаҳои калимаҳои такрорӣ бе тағйир ёфтани фонемаҳо, ки онҳоро такрори пурра ё комил низ номидаанд, дар забони англисӣ қорбурди зиёд доранд. Дар мисолҳои зерин фақат такрорҳои комил бе тағйир ёфтани фонемаҳо дида мешаванд, ки ин навъи калимаҳои такрорӣ қолаби аз ҳама маъмултар ба назар мерасад.

Масалан: [t] – [t]: *art-art*; [ai] – [ai]: *bye-bye*; [b] – [b]: *bang – bang*; [p] – [p]: *chee-chee*; [u:] – [u:]: *frou-frou*; [g] – [g]: *girly-girly*; [h] – [h]: *hoity – hoity*. [au] – [au]: *vow – vow*; [i] – [i]: *chin-chin*; [e] – [e]: *pretty-pretty*; [z] – [z] *zero-zero*; [w] – [w]: *paw – paw*; [m] – [m]: *bum – bum*; [ou] – [ou]: *so-so*.

Дар мисолҳои болоӣ мушоҳида мешавад, ки ҷузъи дуюм айнан такрори ҷузъи аввал буда, дар он ягон тағйирот ворид нагардидааст.

Аммо дар намунаҳои зерин тағйиротҳои графикаи ҳамсадоҳо ба назар мерасад:

pink-pink – K-K

pink-pinc – K-C

pinc-pinc – C -C

Истифодаи миёнованд ё худ интерфикс дар таркиби калимаҳои такрорӣ дар забонҳои мавриди назар яке хусусиятҳои умумӣ мебошад. Масалан: *tac-au-tac*.

Ин намуди калимасозии калимаҳои тақрорӣ дар забони тоҷикӣ маъмул мебошад ва ба таври васеъ мавриди истифода қарор гирифтааст. Онро ҳам дар нутқи шифоҳӣ ва ҳам нутқи хаттии соҳибзабонон мушоҳида кардан мумкин аст, маслан: *рӯ ба рӯ, дам ба дам, якояк, шабошаб, печопеч, гелмагел* ва ғайра. Аммо дар забони англисӣ намунаҳои ин намуди калимасозии калимаҳои тақрорӣ, яъне сохтани тақрорҳо бо илова намудани миёнвандҳо камтар ба назар мерасад.

Дар забони тоҷикӣ тақрори комил ё пурра бе тағйироти фонетикӣ низ нисбатан зиёд ба назар мерасад.

Дар ташаккули калимасозии пурраи калимаҳои тақрорӣ бе тағйироти садонокҳо иштироки садонокҳои зерини **а, у, и**, нисбатан ғоҷол мебошад. Калимаҳои тақрории аз рӯйи ин усул сохташуда дар забони тоҷикӣ хеле фаровон мебошанд, ки инчӯ барои намуна якҷандтои онҳоро меоварем: “**а – а:** *аста-аста; анча-анча; ё – ё:* *ёр-ёр; ёш-ёш; о – о:* *зор-зор; олам олам; и – и:* *гир-гир; шир-шир; шипир-шипир; у – у:* *дур-дур; гул-гул; дур-дур; ӯ – ӯ:* *шӯр-шӯр; базӯр-базӯр; е – е:* *дер-дер; далер-далер; я – я:* *ялт-ялт; ялтир-ялтир; якта-якта; як-як*”[54, с. 169].

Дар таҳқиқоти диссертатсионии Д.Ш. Музафарова мисолҳои фаровоне оварда шудаанд, ки басомади баланд, яъне дараҷаи истифодаи чунин намунаҳоро дар забони адабии тоҷикӣ нисбат ба забони англисӣ тасдиқ мекунанд:

а) **е – е; а – а; у – у,**

тез-тез;

зуд-зуд;

аста-аста

гашта-гашта

анбор-анбор

пайкол-пайкол

аҳа-аҳа,

тап-тап

дароз-дароз

дунё-дунё;

ароба-ароба;

аҳён-аҳён

шишта-шишта,

бурда-бурда,

қабат-қабат,

дағ-дағ а (дағдағ а),

дабдаба,

дуқур-дуқур,

қат-қат,
сахт-сахт
майда-майда
пага-пага
шап-шап,
канор-канор
парча-парча
шар-шар
палаха-палаха
бас-бас
боғ-боғ
қах-қах
раста-раста
тасма-тасма
лак-лак
маҳалла-маҳалла
гала-гала
шақ-шақ (дарвоза)
тақ-тақ
қазо-қазо
калоба-калоба
ҳазор-ҳазор
сандуқ-сандуқ
чала-чала,
пах-пах
дам-дам,
ларзида-ларзида
ҳалка-ҳалка (занҷир)
тақа-тақ
шатта-шатта

парт-парт (бедона),
гурӯҳ-гурӯҳ
қасар-қасар
шақар-шақар
қатор-қатор
вой-вой
бай-бай-бай
газида-газида
мана-мана
бале-бале
баъзе-баъзе
даста-даста
дарё-дарё,
сарак-сарак
вақ-вақ
лаган-лаган
лахта-лахта
саф-саф,
сабат-сабат
такрор-такрор
чаҳон-чаҳон
чаман-чаман
гарам-гарам
тахта-тахта
ҳай-ҳай
тахт-тахт(кӯрпаю болишт)
тарам-тарам
шарт-шарт

б) и – и.

киқир-қиқир

кизиқ-кизиқ

биқир-биқир

билук-билук

, нима-нима,

миш-миш

милдир-милдир

минг-минг

дир-дир,

гир-гир

гиз-гиз

миллион-миллион

лип-лип

гилт-гилт

тилим-тилим

чингирчингир

шивир-шивир

зирзир,

чиқ-чиқ

пиқ-пиқ

шилдир-шилдир

дингир-дингир

қинтир-қинтир

қирс-қирс

илим-илим

нимта-нимта

витвит

ликлик

чир-чир

чи-чи

чилп-чилп

ҳир-ҳир

шипир-шипир

шивир-шивир

тиқ-тиқ

тирка-тирка

ҳил-ҳил

қиз-қиз

қон-қон,

чимир-чимир

пичирпичир,

пир-пир

пирс-пирс

шип-шип

в) о – о.

боғ-боғ,

той-той (пахта),

гоҳ-гоҳ,

оҳиста-оҳиста

чорта-чорта

вой-вой

дона-дона,

пора-пора

вой-вой-вой

олам-олам

говур-говур

оҳ-оҳ

зор-зор
ҳазор-ҳазор

чой-чой

г) у – у:

гуп-гуп
қубба-қубба
бул-бул
дув-дув
дуқур-дуқур
дуқ-дуқ
дур-дур
кӯҳ-кӯҳ
хув-хув
қурс-қурс
ҳунг-ҳунг
чув-чув
пушт-пушт

қулт-қулт
гур-гур
гуро-гур
гурӯҳ-гурӯҳ
гул-гул
ку-ку
ух-ух
ҳуйт-ҳуйт
туф-туф-туф
ху-ху-ху
шу-шу
гулдур-гулдур

д) э – э:

эх-эх,
этак-этак
, эзма-эзма(гуфтугӯ)

эха-эха,
эй-эй
элак-элак

е) я – я:

якка-якка
якта-якта
ягон-ягон

ялтир-ялтир
ялт-ялт

ё) ӯ – ӯ:

тӯп-тӯп
ӯҳӯ-ӯҳӯ

дӯқ-дӯқ
тӯқ-тӯқ

зӯр-зӯр

тӯша-тӯша

лӯқ-лӯқ

тӯда-тӯда

хӯш-хӯш

гурӯҳ-гурӯҳ

хӯп-хӯп

[54, с. 169].

Тавре ки мисолҳо нишон медиҳанд, дар забони адабии ҳозираи тоҷикӣ калимаҳои такрорӣ, ки дар натиҷаи ивазшавии садонокҳои решаи гуногун ба вучуд омадаанд, як хел нестанд, яъне баъзе амсилаҳо маҳдуд ғаъолият мекунанд, дар ҳоле ки дигарон дар истифода хеле ғаъоланд.

Тибқи маълумоти омӯрӣ, иштироки садонокҳо дар вожаҳои такрорӣ дар забони тоҷикӣ, ки бидуни тағйирёбии садонокҳо ва ҳамсадоҳо ташаккул ёфтаанд, ба тариқи зайл мебошад: дар ҷои аввал аз рӯи басомад – калимаҳои такрорӣ бо овози – **а**, дар ҷои дуюм – бо садонокҳои решагии **и**, ва дар сеюм – бо овози садонокҳои **у**, дар ҷои чорум – бо овози садонокҳои **о**, дар ҷои панҷум – бо садонокҳои **ӯ**, дар ҷои шашум – бо овози садонокҳои **э**, дар ҷои ҳафтум – бо овози садонокҳои **я**, дар ҷои ҳаштум – **ю**, дар ҷои нӯҳум – **ё**.

Ҳамин тариқ, калимаҳои такрорӣ, ки бо ивазшавии садонокҳои решагӣ ҳамроҳӣ намекунанд, асосан ҳоси калимаҳои якҷиҷой мебошанд. Дар забонҳои мавриди муқоисаи мо – забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ҳолатҳои такрори сечузьӣ низ ба назар мерасанд. Дар ин маврид калимаҳои такрорӣ маъноҳои сершуморӣ, шиддатнокӣ, давомнокӣ ва ифоданокиро ифода мекунанд.

Дар мавриди сохтори фонетикӣ морфологӣ калимаҳои такрорӣ дар забони тоҷикӣ бояд гуфт, ки калимаҳои такрорӣ дар забони тоҷикӣ бо ёрии тағйир додани овозҳои ё фонемаҳои таркиби калимаҳо ташаккул меёбанд. Ин тағйироти фонетикӣ асосан қонунмандии аниқ нашошта бошад ҳам, лекин фонемаҳои ҳамсадои бештар тағйирёбандаро дар ин раванд нишон додан мумкин аст. Дар забони тоҷикӣ тағйирёбии

ҳамсадоҳои зерин нисбатан зиёдтар мушоҳида мешавад: л бар п; в ба п; з ба п; ч ба б. Бояд иброз дошт, ки дар забони тоҷикӣ дар умум фонемаҳои ҳамсадои ҷузъи аввали калимаҳои такрорӣ ба *л* табдил меёбанд, “чунин падидаи фонетикӣ дар забон як силсила калимаҳои такрорӣ (калимаҳои нав)-ро ба вуҷуд меорад, ки мисолҳои зерин далели ин шуда метавонанд” [54, 30].

Масалан:

- а) ивазшавии овозҳои ҳамсадои П – Л: *шип-шилта; каппа-калон*.
- б) ивазшавии овозҳои ҳамсадои П – З: *топ-тоза*.
- в) ивазшавии овозҳои ҳамсадои П – Р: *суп-сурх, тип-торик*.
- г) ивазшавии садоҳои ҳамсадои П – Й: *таппа-тайер, шип-шииварам*.
- д) ивазшавии овозҳои ҳамсадои П – Ё: *сип-сиёҳ*.
- е) ивазшавии овозҳои ҳамсадои П – Ф: *сап – сафед*.
- ё) ивазшавии овозҳои ҳамсадои П – Б: *каб-кабуд*.
- ж) ё мутобикати тағйирёбандаи овозҳои ҳамсадои Б – Б: *каб-кабуд*.
- з) ивазшавии овозҳои ҳамсадои В – Р: *заб-зард*.
- к) ивазшавии овозҳои ҳамсадои Б – Ч: *луб-луч*.
- л) ивазшавии овозҳои ҳамсадои П – В: *шип-шив*.
- м) ивазшавии овозҳои ҳамсадои Д – П: *дуо-пуо*.
- н) ивазшавии овозҳои ҳамсадои Т – П: *туйча-пӯйча*.
- о) ивазшавии овозҳои ҳамсадои Ш – П: *шиша-пиша, шӯрбо-пӯрбо*.
- п) ивазшавии овозҳои ҳамсадоҳои М – Ч : *майда-чуйда*.

Дар намунаҳои овардашуда чунин мушоҳида мешавад, ки ҳангоми ташаккули калимаҳои такрорӣ як ҷузъ бетағйир монда, ҷузъи дигар ба тағйироти фонетикӣ дучор мешавад. Морфемаи тағйирдихандаро муҳаққиқон “квазиморфема” номидаанд. Асосан ҷузъи солими такрор бори маъноӣ дошта, ҷузъи тавассути квазиморфема тағйирёфта дар алоҳидагӣ маънои лексикӣ надорад. Ин ҷузъи калимаҳои такрорӣ асосан маънои мушаххасеро ифода намеkunанд. Амсилаҳои чунин

редупликатсияҳо дар монографияи Искандарова Д.М., Бектош Л. [54, с. 121-122] муфасссал тавсиф карда шудаанд.

Дар нақшаи зерин амсилаҳои такрорҳои нопурраи аз ҷиҳати фонетикӣ тағйирёфта оварда шудаанд, ки тавассути гузариши ҳамсадоҳои **п** ва **б** ташаккул ёфтаанд.

Амсилаҳо

$Rd = CV1w + п/б - W$

$Rd = CV1w + ппа - W$

мисолҳо

Заб-зард

Сап-сафед

Таппа тайёр

.

Дар ин ҷо:

Rd – (reduplication) редупликатсия;

$CV1w$ – ҳиҷои аввали калима;

C – (consonant) ҳамсадо;

V – (vowel) садонок;

W – (word) калима мебошанд.

Чунин падида на фақат дар забонҳои мавриди назари мо, яъне забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дида мешавад, балки он дар забонҳои гуногунсохтор мушоҳида мегардад. Бинобар ин муҳаққиқон онро падидаи умумзабонӣ номидаанд.

Псевдоморфемаҳо (шибҳи морфемаҳо / морфемаҳои калбакӣ // *pseudo-morphemes*) гуфта, дар забоншиносии муосир он морфемаеро меноманд, ки дар таркиби калимаҳои такрорӣ, махсусан такрорҳои нопурраи аз ҷиҳати фонетикӣ тағйирёфта омада, онро дигар мекунад. Ҷузъи калимаи такрорӣ, ки тавассути псевдоморфема тағйир ёфтааст маънои худро аз даст медиҳад. “Дар баъзе мавридҳо ҳарду ҷузъи такрор аз морфемаҳои ҳолӣ иборат мешаванд, чунин ҳолат бештар ба низоми забони муосири англисӣ хос мебошад. Масалан: *bumper-jumper* (ронандае, ки аз паси мошини пеш аз худ буда хеле наздик ҳаракат мекунад), *killer-diller* (марди занакабоз, Дон-Жуан), *popsy-wopsy* (зебосанаме, ки табассум мекунад),

razzle-dazzle (бетартибӣ, парешонӣ), *namby-pamby* (заиф, нотавон), *mumbo-jumbo* (сафсата, гапи беасос), *tootsie-wootsie* (пойи кӯдак), *boogie-woogie* (музиқӣ дар сабки «буги-вуги»)[54, 59].

Чи тавре ки дар боло қайд карда шуд, калимаҳои тақрориро вобаста ба тағйир ёфтани морфемаи ҷузъи решагашон ба тақрорҳои пурра ва нопурра ҷудо мекунанд. Дар тақрорҳои пурра калима айнан бе ягон тағйирот тақрор карда мешавад.

Масалан:

англисӣ – **bye-bye, goody-goody, jaw-jaw;**

тоҷикӣ – **охиста-охиста, анбор-анбор, кам-кам, зуд-зуд,**

Дар сурати тақрори пурра ҷузъҳои он, яъне ҳиссаҳои нутқ ҷуфт мешаванд, дар ҳоле ки мақсади ин усули калимасозӣ равшан мушоҳида шуда, аз баланд бардоштани таъсиррасонӣ ба муҳотаби иттилоот, инчунин аз баланд бардоштани аҳамияти падидаи тавсифшаванда иборат мебошад. Бо ин усул, ки онро бештар басомадӣ ҳисобидан мумкин аст, редупликатсияро амалан аз ҳама калимаҳои марбут ба ҳиссаҳои маҳраҷии нутқ сохтан мумкин аст. “Ба ибораи дигар, тақрорҳои пурра, ки аз ҷузъҳои якхела сохта шудаанд, дар ҳарду забон серистеъмолтар мебошанд. Онҳо аз исмҳо, сифатҳо, зарфҳо, шумораҳо, ҷонишинҳо, феълҳо, инчунин аз калимаҳои тақлидиовозӣ сохта мешаванд. Шаклҳои тафсирнашавандаи феъл – герундҳо ва сифатҳои феълӣ – низ тақрор шуда, шаклҳои редупликативиро ташкил медиҳанд” [54, 36-37]. Масалан: **давон-давон**.

Дар ташаккули калимаҳои тақрорӣ пурра воситаҳои дигари грамматикӣ калимасозӣ низ нақши назаррас доранд. Дар забони тоҷикӣ истифодаи унсурҳои пайвастанда нақши муҳим доранд. Ба ҳайси ин унсурҳо пеш аз ҳама пешояндҳо баромад мекунанд. Масалан: маънои сифат (хосият) – **ранга ба ранга, тоза ба тоза, қатор андар қатор, рӯ ба рӯ** ва ғайра.

Дар забони англисӣ редупликатсияҳо инчунин тавассути пайвандакҳо, пешвандҳо, ҳиссачаҳо ва ғайра сохта мешаванд. Масалан:

turn here, turn there, all in good time – all in good time, days and days; well, well, well ва ғайра.

Ҳангоми такрори нопурра дар қисми дуҷуми калимаҳои такрорӣ тағйиротҳои асосӣ ба амал меоянд. Такрорҳои нопурра маъноҳои умумият, дастачамӣ ва ғайраро илҳам мекунад.

Қисми дуҷуми такрори нопурра ё мураккаб аз ҷиҳати луғавӣ ҳолӣ, яъне бидуни маъноӣ лексикӣ, ба ҳисоб меравад. Ҷузъи аввали такрор маъноӣ лексикӣ дошта, ҷузъи дуюм фақат маъноӣ грамматикӣ дорад, яъне ҳолӣ аз маъноӣ лексикӣ мебошад. Масалан дар такрорҳои *об-ноб* ҷузъи аввал *об* маъно дорад, аммо *ноб* на; дар такрори *нон-пон* низ ҳамин ҳолат такрор мешавад. Албатта дар мавридҳои гуногун ин ҷузъҳо қояшонро иваз карда низ метавонанд, монанди *суп-сурх*, *тип-торик*, ки дар ин гуна такрорҳо баръакс ҷузъи аввал бемаъно ва ҷузъи дуюм дорои маъноӣ лексикӣ мебошад.

1) Ҷузъи дуҷуми калимаҳои такрорӣ тавассути илова намудани морфемаи иловагӣ сохта мешавад, ки асосан ба ин вазифа ҳамсадои бечаранги **П** бештар истифода мешавад. Масалан: *чой-пой*, *ош-пош*, *об-поб*, *нон – пон*, *об-поб*, *нон-пон*, *якта-нимта* ва ғайра.

2) Овози ҳамсадои қисми якуми такрор дар қисми дуҷумаш бо садои дигари ҳамсадо иваз мешавад: масалан, *м-х*; *п-м*; *м-ҷ*, *б-р*; *х-м* ва ғайра: *мева-чева*, *майда-чуйда* *ханг-манг*, *боғ-роғ*, *мол-ҳол*, *пул-мул* ва ғайра.

3) Овози садонок дар ҷузъи дуюм тағйир меёбад: *чанг- чунг*, *дон-пон* ва ғайра.

4) Ҳам садонок ва ҳам ҳамсадо тағйир меёбад: *латта-путта*, *майда-чуйда*, *чала-чулпа*, *китоб-питоб* ва ғайра.

5) ивазшавии овозҳои садоноки **и-у**; **о-у**.

Забони англисӣ, ки аз оилаи забонҳои ҳиндааврупоӣ ба шумор меравад, тамоюли қавии ташаккули калимаҳои такрорӣ – редуликтаҳо дорои мебошад. Пеш аз гузаштан ба таҳлили функционалии такрор дар забони англисӣ, вазъи омӯзиши падидаи мавриди назарро дар адабиёти илмӣ забоншиносии англисӣ дида мебароем.

Тавре ки дар қисматҳои пешинаи рисола қайд карда шуд, яке аз аввалин олимоне, ки ба падидаи редуликатсияи англисӣ таваҷҷуҳи хос зоҳир кардааст, забоншиноси даниягӣ, муаллифи «назариёи пешрафт» дар забон Отто Всперсен мебошад, ки ба ақидаи ӯ ҳамаи тағйироти забон ба осон кардани шароити муошират нигаронида шудаанд ва аз ин рӯ пешрафта мебошанд. Дар ҷилди шашуми китоби худ «Modern English Grammar» («Грамматикаи муосири англисӣ») ӯ асосҳои овозӣ ва қисман маъноии асосҳои калимаҳоеро, ки бо истифода аз редуликатсия, яъне такроршавӣ ташаккул ёфтаанд, овардааст. Масъалаи мазкур дар қорҳои дигари ӯ низ баррасӣ шудааст [107, с. 557-579].

Масъалаҳои мушаххаси марбут ба калимаҳои такроршаванда, нақш ва мавқеи онҳо дар калимасозӣ, инчунин намудҳои ивазшавии фонетикӣ ҷузъҳо ва ғайра аз ҷониби О. Чесперсен мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтаанд.

Тибқи таснифоти О. Чесперсен, калимаҳои такрорӣ забони англисӣ аз рӯи усули ташаккул ба се синфи зерин тақсим мешаванд:

- 1) Реша бе тағйирёбӣ такрор мешавад; баъзан бо васеъшавии решаҳо.
- 2) Реша бо иваз кардани садонок такрор мешавад.
- 3) Реша бо тағйири ҳамсадо такрор мешавад.

Тавре ки мебинем, таснифоти калимаҳои такрорӣ, ки аз ҷониби муҳаққиқ О. Чесперсен пешниҳод шудааст, дар муайян кардани сохтори расмӣ навъи мазкури таркиб (комполитсия) дар низоми забони англисӣ ҳамчун як навъи фарозабонӣ хизмат мекунад.

Дар китоби Г. Котсиол редупликатсия ҳамчун яке аз усулҳои муассири калимасозӣ арзёбӣ шудааст. Арзиши таҳқиқоти ӯ дар он аст, ки ӯ яке аз аввалинҳоест, ки ҷойгоҳи вожаҳои такрориро дар забони англисӣ муқаррар кардааст.

Масъалаҳои услубиносии калимаҳо – редупликатсияҳо, яқоя бо ҷанбаҳои калимасозӣ, дар қори махсуси Э. Экхардт, ки ба омӯзиши нақши қофия ва сарҳиҷо (аллитератсия) дар низомии калимасозӣ дар маҷмӯъ бахшида шудааст, баррасӣ шудаанд. Дар баробари ин, муҳаққиқ навъҳои ивазшавии садоноку ҳамсадохоро ҳангоми такроршавӣ ва нақши онҳоро дар ташаккули калимаҳои нав ва намудҳои такроршавии решаҳо ва вазифаҳои услубии онҳоро, ҳолатҳои қорбурди такрор дар забони нутқи бачагон, манобеъ ва замонбандии калимаҳои такроршаванда дар англисӣ ва бисёр ҷанбаҳои дигари масъаларо ба таври муфассалу мукамал мавриди омӯзишу баррасӣ қарор додааст.

Дар типологияи муқоисавӣ чунин далел аз аҳамияти махсус бархӯрдор аст, ки ҳангоми муайян кардани этимологияи ин ё он калимаи такроршаванда Э. Экхардт онҳоро бо вожаҳои дигари дар забонҳои ҳиндуаврупоӣ ва ғайриаврупоӣ мавҷудбуда мавриди муқоиса қарор медиҳад.

Дар бораи нақши омилҳои фонетикӣ дар калимасозии редупликатсия А.М. Бол дар қори худ, на ба таври махсус, балки дар доираи муҳокимаи масъалаҳои дигари калимасозӣ дар ин бора суҳан меронад. Ӯ ба мавҷуд будани чунин калимаҳои ҷуфт ва муқобил, ки ба воситаи тире (имлои дефис) навишта мешаванд, ишора мекунад. (Болл А., 1939).

А.М. Бол менависад, ки калимаҳои такроршаванда табиати таъкиддоранд ва аз ин рӯ, онҳо дар ҳарду ҷузъ дорои таъкиди калимавӣ мебошанд. Бояд қайд кард, ки олим ба ҷои истилоҳи «редупликатсия» истилоҳи «дупликатсия»-ро ба қор бурда, дар доираи мафҳуми мазкур ташаккули вожаҳои ҷуфтиро умуман ба назар гирифтааст, ки аз ин ворид

шудани вожаҳои навъи *busy-idle, god-men etc.* Ба гурӯҳи мазкур шаҳодат медиҳад.

Ба шумори таҳқиқоти баъдӣ, ки дар онҳо редупликатсия ҳамчун як бахши калимасозӣ дар маҷмӯъ мавриди омӯзиш қарор гирифтааст, корҳои Г. Марчанд, И.В. Арнолд ва Д.Болинчерро нисбат додан мумкин аст, ки ба таҳлили морфемавии калимаҳои такрорӣ баҳшида шудаанд [109, с. 379].

Принсипҳои асосии таснифи редупликатсия, ки аз ҷониби Г.Марчанд бунёд ёфтаанд, аз он иборат мебошанд, ки ба ақидаи ӯ, пайдоиши калимаҳои такрорӣ ба асри XIX ва баъдтар рост омада, ин навъи такрор дар забони англисӣ асосан бо калимаҳои ифодакунанда маҳдуд мебошад. Муҳаққиқи номбурда анgezандагии ҷузъии калимаҳои такроршаванда ва инчунин хусусияти ҳамсадоҳо ва садонокҳо аз нуқтаи назари фонетикӣ мавриди баррасӣ қарор додааст. Ба ақидаи ӯ, калимаҳои такрорӣ аз рӯи намуди зоҳирӣ гуногун буда метавонанд, яъне баъзе редупликатсияҳо бо такрори оддӣ як морфема, баъзеи дигарашон бо тағйироти муайян ташкил шуда метавонанд.

Дар асоси тағйирёбии садонокҳо ва ҳамсадохое, ки ҷузъҳо ташкил медиҳанд, Г. Марчанд чунин таснифотро пешниҳод менамояд:

1) Таркиби аблаутӣ:

“Таркиби аблаутӣ шаклҳои ҷуфтӣ мебошанд, ки аз як морфемаи асосӣ (одатан дуум), баъзан аз морфемаи қалбакие иборатанд, ки дар таркибҳои дигар бо садонокҳои дигар такрор мешавад. Тағйироти маъмулӣ ба тариқи зайл аст: [ae]: tiptop ‘first-rate’ chit chat ‘gossip’ (from chat ‘easy familiar talk’), dilly-‘dally loiter’, ping-pong ‘table-tennis’, singsong ‘monotonous voice’, shilly-shally ‘hesitate’, zigzag (borrowed from French), and [i] – [o]: ding-dong (said of the sound of a bell), riff-raff ‘the mob’, knick-knack ‘small articles of ornament’” [109, с. 379].

Ба ин ҷо калимасозии «дохил» мешаванд, ки дар онҳо садонокҳои ҷузъҳои якум ва маъмулан дуум [i] – [as], [i] – [o] иваз мешаванд.

Масалан: *bibble – babble, chit – chat, jingle – jangle, higgles – haggles, kit – kat, wish-wash criss – cross, clip – clop, sing-song* ва ғайра.

2) Комбинатсияҳои қофиягӣ:

Дар забонишиносӣ комбинатсияҳои қофиягӣ шаклҳои ҷуфтӣ ба ҳисоб рафта, аз ду унсур, аксар вақт аз ду морфемаи қалбакии иборатанд. Ин унсурҳо ки ба қофия пайваست шуда, намунаҳои ҷуфтҳои зеринро ташкил намудаанд: *harum-scarum ‘disorganised’, boogie-woogie, flibbertygibberty ‘frivolous’, titbit a choice morsel’, hoity-toity ‘snobbish’, helter-skelter ‘in disordered haste’, namby-pamby ‘weakly sentimental’, humdrum ‘bore’ hurdygurdy ‘a small organ’, lovey-dovey ‘darling’, , hurry-scurry ‘great hurry’, mumbo-jumbo ‘deliberate mystification, fetish’, willy-nilly ‘compulsorily’* [54, 43].

Ба ин гурӯҳи калимаҳои такрорӣ он калимаҳое дохил мешаванд, ки тағйироти асосӣ дар онҳо бо тағйири ҷузъҳои ҳамсадо алоқаманд буда, сохтори баромад бояд ақаллан дорои як ҷуфт, ҳиҷоҳои ҳамсоя бо қофияҳои якхела бошад.

Тавсифи басо муфассали падидаи такроршавиро дар Н. Тхан додааст. Ӯ паҳлӯи сохторӣ ва маъноии калимаҳои такрорро мавриди таҳлил қарор додааст.

Масъалаҳои такроршавӣ - редупликатсия мавриди таҳқиқи англисшиноси шӯравӣ низ қарор гирифта буд. Мутахассиси намоёни соҳаи луғатшиносӣ, услубшиносӣ, илми баён, асосгузори мактаби илмии услубшиносии рамзхонӣ И.В. Арнолд дар китоби худ «Луғатшиносии забони муосири англисӣ» роҳҳои калимасозии редупликатсияро таҳқиқ намуда, тақсимооти зерини калимаҳои такрориро дар забони англисӣ ба синфҳо пешниҳод мекунад:

1. Калимаҳои такрории пурра дар забони англисӣ

Should he give half a minute of blah-hlah them or tell them what through his mind had been passing at that time?

"All on the never-never, what'll happen if he loses his job?" (Lindsay)

2. Комбинатсияҳои аблаутӣ

3. Комбинатсияҳои қофиягӣ

Синфҳои мазкури калимаҳои такроршаванда низ аз ҷиҳати фонетикӣ ва маъноӣ низ тавсиф карда мешаванд.

Баъзе масъалаҳои назариявии такроршавии маъноӣ дар диссертатсияи доктории Н.А. Шехтман баррасӣ шуда, ӯ чунин такрорхоеро, ки ба воситаи ассотсиатсияҳо дар матн ҷуфтшавии маъноро ба вучуд меоранд, мавриди таҳқиқ қарор додааст. Такроршавии маъноӣ ё редупликатсияи маъноӣ дар шабоҳати ду ё зиёда аломатҳои маънодоре асос ёфтааст, ки дар наздикии синтагматикӣ қарор доранд. Такрори маъноӣ ҳамчун нишондиҳандаҳои алоқаҳои ассотсиативии исмҳои хос ба ҳисоб меравад.

Намудҳои асосии тағйиротҳои фонетикӣю морфологӣ вобаста ба тағйирёбии таркибҳои садоноку ҳамсадоҳо ва ҷузъҳои калимаҳои такрорӣ дар таркиби такрорҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ин

- 1) редупликатсия бе тағйир ёфтани садонокҳо ва ҳамсадоҳо;
- 2) редупликатсия бе тағйир ёфтани садонокҳо, вале бо иваз шудани ҳамсадоҳо;
 - а) такрор бо пайдоиши овози нав;
 - б) такрор бо тағйир ёфтани садонокҳои атроф ё бо тағйирёбии онҳо дар унсури якум ё дуум;
- 3) редупликатсия бо тағйир ёфтани садонок:
 - а) бо тағйир ёфтани садонокҳо бе ҳамроҳии тағйироти ҳамсадоҳо;
 - б) бо тағйир ёфтани садонокҳо бо ҳамроҳии тағйироти ҳамсадоҳо.

Намунаҳои дар боло зикршуда дар алоҳидагӣ буда, татбиқи назарраси онҳо дар ҳар як забонҳои муқоисашаванда ба таври инфиродӣ амалӣ карда мешавад.

Илова бар ин, вобаста ба сохтори дохилии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ, ҳар як амсила дорои зерамсилаҳои дохилизабонӣ мебошад.

1. Редупликатсия бе тағйирёбии садонокҳо ва ҳамсадоҳо ин такрори ҳамон як фонемаи садонок дар ҳар ду ҷузъ бе тағйир ёфтани ҳамсадоҳо мебошад.

Бояд зикр намуд, ки дар забони англисии муосир дар байни овозҳо ва ифодаҳои ҳарфии онҳо тафовути зиёд вучуд дорад, яъне дар забони англисӣ тафовути тарзи навиштани калима аз шакли шифохӣ ё худ овозии он хеле зиёд мебошад, дар ҳоле ки дар забони тоҷикӣ чунин фарқият қариб ки дида намешавад; бинобар ин дар забони англисӣ тағйироти овозӣ дар транскрипсия интиқол дода мешаванд.

Дар забони англисӣ ҳолатҳои зерини такрор пайдо карда шудаанд: *chee-chee, chin-chin, pretty-pretty, bang-bang, bleak-bleak, swish-swish, chop-chop, sing-sing, ding-ding, paw-paw, dik-dik, frou-frou, zip-zip, bum-bum, girly-girly, bye-bye, so-so, vow-vow, au-au, hoity-hoity, see-see, zero-zero*.

Дар ин ҷо лағжиши ҳамсадоҳо имконпазир аст: *pink-pine*; пайдо шудани унсури пайвасткунанда: *vis-a-vis*; калимаҳои сечузӣи такроршаванда: *meh-meh-meh*; ҳазф шудани овози охир: *coff-coffe, dossy-doss*; калимаҳои ба редупликантҳо наздик: *you-you, wow-wow*.

Дар забони англисӣ калимаҳои тақлидиовозӣ (ба истилоҳ «имитативҳо») одатан тавассути такрори пурра ифода мешавад ё ба ибораи дигар, дар байни калимаҳои дорои такрори пурра калимаҳои тақлидиовозӣ махсусан серушморанд. Масалан: *click-click, boom-boom, honk-honk, sing-sing, haw-haw*) [111, с. 214].

2. Редупликатсия бе тағйир ёфтани садонокҳо, вале бо тағйирёбии ҳамсадоҳои чузъҳо. Навъи мазкури такрор дар ҳарду забон ҳам истифода мешавад. Ба чунин навъ такрор дар забони англисӣ ҳолатҳои такрории зеринро метавон нисбат дод:

а) *Egg-peg, izey-tizey, otty-motty, itty-bitty, oodle-doodle, inchy-pinchy*;

б) *Back-track, bead-head, bang-swang, hinny-pinny, crawly-mawly, chatter-watter, hizzy-prizy, hash-smash, coddly-moddy, hiddle-kiddle*;

в) *Ham-gam, lay-day, hob-lob*;

г) *Kerry-merry, shoop-choop, pell-mell, lap-clap*.

Калимаҳои навъи мазкур дар муқоиса бо навъҳои дигар бештар маъмуланд, ки шояд ба ин хусусияти хоси қофия, ки ба ин навъи калимаҳо хос аст, мусоидат карда бошад. Калимаҳои морфемаҳои пайвасткунандаро низ ба ин гурӯҳ дохил кардан лозим аст, масалан: *raz-ma–tazz, rub-a-dub, nin-a-kin, chuck-a-luck*.

Забоншинос ва муҳаққиқи забони англисӣ М. Бизе, ки амсилаҳои асосии конверсияро дар забони англисӣ муайян кардааст, дар асоси маводи забони англисӣ тасдиқ кардааст, ки талаботи тазоди байни ҳамсадоҳои мутаносиб маъмултарин амсилаест, ки дар он унсури якум ҳамсадои бечаранг, ва дуумӣ бошад, аз ҳамсадои чарангдор оғоз меёбад, аммо агар унсури аввал ба ҳар ҳол бо ҳамсадои чарангдор оғоз шавад, пас таносуби ин ҳамсадо бо эҳтимоли зиёд сабаби дигаргунии ҳамсадои баъдӣ мешавад [101, с. 151]. Ба ибораи дигар, барои редупликатсияи англисӣ зиддияти байни овозҳои нутқ аз рӯи шакли садодиҳияшон хос мебошад. Аз тарафи дигар, маводи гуногуни забони англисӣ нишон медиҳанд, ки баъзе шабоҳати ҳарфҳои ивазшавандаи ибтидоӣ низ боиси редупликатсия мешаванд. Ба гуфтаи Нилс Тан, қисми дууми таркиби қофия бештар бо [w], [m] оғоз мешавад, аммо барои [t]-и ибтидоӣ таносуб [111, с. 214-219] мебошад, ва ба [r]-и ибтидоӣ аксар вақт ба [d] мувофиқат мекунад. Таносубҳои ибтидоӣ [h]: [p] > [d] > [b] > [g] > [m] > [t] > [k] мебошанд.

Навъи мазкури калимаҳои такрорӣ дар ҳоли ҳозир пешрафт дошта, ба вучуд омадани калимаҳои нав дар асоси луғати забони англисӣ шаҳодат медиҳад.

3. Редупликатсия бо тағйирёбии садонокҳо. Чунин тарзи тағйирёбии садонокҳо ҳам дар чузъи якуми калимаҳои такрорӣ ва ҳам дар чузъи дууми онҳо барои низомҳои ҳарду забони мавриди муқоиса маъмулӣ мебошад. Дар забони англисӣ ин навъро одатан ҳамчун «ивазшавӣ аз рӯи аблаут» (ablaut combination) меноманд.

Дар забони англисӣ калимаҳои такрорие низ ба мушоҳида мерасанд, ки аз се чузъ ташкил шудаанд: *meh-meh-meh* ёфт шуданд.

Дар забони тоҷикӣ чунин такрорҳои секарата ё ба истилоҳ такрорҳои “дараҷаи сеюм” нисбат ба забони англисӣ бештар ба назар мерасанд. Мисол: ҳай-ҳай-ҳай, бай-бай-бой ва амсоли инҳо.

Дар ин маврид як ғазали мансуб ба Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ мавҷуд аст, ки хеле ҷолиб мебошад:

Аф-афи аф ҳаме занад, уштури ман зи таф-тафӣ,
Ваъ-ваъи ваъ ҳаме кунад, ҳосидам аз шалақлақӣ.
Ваъ-ваъи ваъ чи гӯядам тифлаки маҳдбастаро?
Дақ-дақи дақ ҳамерасад гӯши маро зи вақ-вақӣ.
Қу-қуи қуи булбулон наъра ҳаме занад маро,
Қум-қуми қуми шабғамон то ба сабуҳи соқийӣ.
Тан-тани тан зи Зухраам парда ҳаме занад наво,
Даф-дафи даф аз ин тараб парда дарад зи рақ-рақӣ.
Гул-гули гул кашфату ман булбули бенаво шудам,
Гул-гули гул ҳаме занам, дар чаманаш зи вақ-вақӣ.
Ҷум-ҷуми ҷум зи Ҷоми Ҷам ҷумҷумаи маро наво,
Най-наии най ба даф занад, к-оташи ишқи мутлақӣ.
Ҳай-ҳайи ҳай шаби ғамон мебардам ба Тури Ё,
Каф-кафи каф маро мадеҳ дар зулуми ашақшақӣ.
Дум-думи дум ҳаме диҳад чун духулам ҳаваои Ё,
Хам-хами хам каманди Ё мекашад ба ошиқӣ.
Ҳақ-ҳақи ҳақ ҳаме занад фоизи нур Шамси дин,
Дақ-дақи дақ манеҳ ба худ ҳарфи хирад, ки дақ-дақӣ.

Ба назари мо ин ғазал намунаи бисёр олии истифодаи такрор дар матни асари бадеӣ мебошад. Аммо, мутаассифона, аз сабаби он ки ба гурӯҳи ғазалҳои мансуб ба Мавлоно ё ба истилоҳ илҳокӣ дохил мешавад, тарҷумаи англисии онро пайдо накардем.

2.3. Нақши калимаҳои такрорӣ ва этимологияи онҳо дар ташаккули лугавии забони англисии муосир

Дар забоншиносии муосири хориҷӣ «назарияи морфологии редупликатсия» (Ч. Маккарти, С. Томасон) вучуд дорад. “Дар доираи ин назария, такрор сохти морфологиест, ки дорои ду ё зиёда ҷузъи аз ҷиҳати хусусиятҳои маъноӣ ва синтаксисӣ ба ҳамдигар алоқаманд мебошад” [106, с. 407].

“Вожаҳои такроршаванда дар чунин сохтҳо, чун қоида, аз ҷиҳати этимологӣ фарқ мекунанд: унсури аввал аз ҳиндӣ ва дуввумӣ аз форсӣ мебошанд. Сарфи назар аз тафовутҳои фонетикӣ ҷонибдорони назарияи морфологии редупликатсия (Ч. Хейман, С. Инклеас) чунин мешуморанд, ки ин гуна калимаҳо такрор мешаванд, зеро ҳарду унсур ҳуди ҳамон як маъноро дошта, ба ҳамон навъи *tiny-tiny* (хурдакак) дар забони англисӣ ё *каляка-маляка* дар забони русӣ мансуб мебошанд” [106, с. 60].

Дар забони англисӣ дар замони навиштани дастнависҳои қадимии англисӣ чунин такрор тасдиқ карда нашудааст ва осори онро танҳо дар мавридҳои алоҳида пайдо кардан мумкин аст: *heht* < *hatan* (даъват кардан), *leolc* < *læcan* (бозӣ кардан). Дар дигар забонҳои германии ҳуди ҳамон давра (масалан, дар олмонии қадима, дар исландии қадима) такрори грамматикӣ дар феълҳо низ вучуд надошт.

Хусусиятҳои сохтани калимаҳои такрорӣ дар забони англисиро метавон чунин баррасӣ намуд, ки маҷмуи редупликатҳои мавриди таҳлил қароргирифта имкон медиҳанд ба чунин ҳулосае омад, ки барои редупликатсия усулҳои муайяни ташаккулёбӣ хос мебошанд. Дар боло воҳидҳо ва такрорҳои як ду, се ва чортаркибаи, инчунин роҳҳои аффиксалии сохтани такрорҳоро дида баромадем. Падидаи маъмултарин калимаҳои такрорӣ дар забони англисӣ ин воҳидҳои пасванддор маҳсуб мешавад. Аз шумораи умумии калимаҳои такрории мавриди баррасӣ қароргирифта, онҳо 18% –ро ташкил медиҳанд. Масалан: **to claster** – садо баровардан (дар бораи зарфҳо), **to dangle** – пойҳоро овезон кардан; **to splutter** – алвонҷ додан, **to crumple** – ғичим кардан.

Усулҳои асосии ташаккули калимаҳои такрорӣ дар забони англисӣ аффиксатсия, пасвандсозӣ, калимасозӣ ва конверсия маҳсуб мешаванд.

Ташаккули такрорҳои ҳосилаи англисӣ бо усули пасвандсозӣ. Бояд қайд кард, ки хостарин пасванди калимасоз барои забони англисӣ пасванди **-ing**, пасванди сифати феълӣ ба шумор рафта, бо истифода аз ин пасванд миқдори ҳадди аксари исмҳои такрорӣ сохта мешавад. Масалан: **clapping** – кафкӯбӣ кард, **gurgling** – сергапӣ, **to be dripping** – катра – катра афтидан, **babbling** – кул – кул кардан, **drumming** – дафзанӣ.

Пасванди – **ist**. Ин пасванд дар ин вазифа, яъне дар шаклҳои редупликативӣ хеле кам ба назар мерасад, масалан: **Jazzist** – амрикоӣ, навозандаи чаз, узви гурӯҳи чаз.

Пасванди – **er**. Ин пасванд низ дар ташаккули редупликатсияҳо иштироки фаъолона дорад. Тавассути пасванди **-er** аз феълҳо дар шакли редупликатсия асосан исмҳо сохта мешаванд (ба истилоҳ исмҳои феълӣ): **boiler** – обҷӯшонак, аз феъли **to boil** – ҷӯшидан; **clipper** – мошина барои тарошидан, аз феъли **to clip** – аз зер буридан; **sweeper** – (нутқи лаҳҷавӣ) – тозакунанда, аз феъли **to sweep** – рӯфтан; **clappers** – қайчӣ, аз феъли **to clap** – буридан; **whiner** – гирёнчак, аз феъли **whine** – гиря кардан.

1. *Калимасозӣ* усули хеле самараноки ташаккули калимаҳои такрорӣ, яқоя намудани асосҳои калимаҳо мебошад. Бо истифода аз ин усул гурӯҳи нисбатан калони калимаҳои мураккаб сохта мешавад, ки аксари онҳо ба гурӯҳи исмҳо ҳамчун ҳиссаи нутқ дохил мешаванд. Хусусияти асосии миқдори назарраси онҳо, бахусус онҳое, ки дар шакли тақлидиовозӣ ташаккул ёфтаанд, дар он аст, ки яке аз ҷузъҳои ин калимаҳо тақлиди ғайриҳосилавӣ ё ҳосилавӣ буда, дигараш ономатип буда, аз рӯйи коида, ба соҳаи луғати бетараф тааллуқ дорад. Масалан: **raindrop** – катраи борон; **hairbrush** – шона; **snap – shot** – аксбардории лаҳзаина; **jazz – band** – гурӯҳи чаз; **crisp – flakes** – картошкаи қассаросӣ (чипси) ва ғайра

Дар ин чо барои боз ҳам равшантар нишон додани матлаб намудҳои гуногуни калимаҳои тақрорӣ мураккабро дида мебароем:

а). Редупликативҳои мураккаби навъи «асоси исм + асоси исм», яъне ҳарду ҷузъҳо аз исм таркиб ёфтаанд. Масалан: **hairbrush** – шона; **whiplash** – тасмаи қамчин; **raindrop** – қатраи борон, **punch ball** – ҳалтаи нокшакл барои тамрини муштзан; **flash-light** – оташи сигналӣ.

Вобаста ба гуфтаҳои боло бояд қайд кард, ки дар байни калимаҳо ва ибораҳои мураккаб мувофиқати муайян, муродифӣ ба мушоҳида мерасанд.

б). *Калимаи тақроршавандаи мураккаб, ки аз асоси исм ва асоси исми феълӣ ташкил ёфтааст. Хусусияти хоси навъи мазкури редупликатсияҳо дар он аст, ки ҷузъи якум – асоси исмҳои феълӣ – барои пурра кардан, мушаххас кардани амале, ки аз ҷониби ҷузъи дуюм ифода карда мешавад, хизмат мекунад. Масалан: **back – slapping** – шонаафшонӣ кардан, хайрхоҳона, дӯстона ба пушт задан, **hand – kissing** – дастбӯс додан, бӯса кардани дастҳо; **haircutting** – сарпасткунӣ, мӯйсартарошӣ; **handclapping** – каф задан; **eggs mashing** – шикастани тухм.*

Дар мисолҳои дар боло овардашуда, аз рӯи қоида, қисми тақлидӣ дар мавқеи дуюм, ҳамчун ҷузъи иловагии калимаи тақрорӣ қарор мегирад. Бояд қайд намуд, ки амсилаи мазкури тақрорҳои мураккаб як навъи сермахсул ба шумор рафта, дар забони англисӣ хеле серистеъмол ба ҳисоб меравад. Чунин навъи калимаҳои мураккаби редупликативӣ якҷоя, ба воситаи нимтире (дефис) ва инчунин ба таври алоҳида навишта шуда метавонанд.

в). *Навъи дигари калимаҳои мураккаби тақроршаванда аз шаклҳои номии феъл (аз gerund) + (ва) асоси исм сохта мешаванд: амсилаи V + S (амал ва объекти замимаи он) амали марбут ба ашёи дар қисми дуюм ва асоси исм (chewing, flying, cutting, clapping ва ғ.) ишорашудаеро ифода мекунад, ки амали алоқаманд бо ашёро, ки бо*

қисми дуҷум асоси исм ишора мекунад, ифода менамояд. Худи ашё метавонад ин амалро иҷро кунад ё накунад:

1) калимаҳои мураккаби такрории ифодакунандаи ашё, ки барои чизе пешбинӣ шудаанд ё ба ҷойе, ки амал дар он ҷой содир мешавад ишора мекунанд. Масалан: **chewing gum** – сақичи хойиданӣ; **cutting machine** – мошини алафдаравӣ, чамандарав;

2) калимаҳои мураккаби такрорие, ки ашёро ифода мекунанд, ки барои чизе пешбинӣ шудааст ва ҳудаш амалеро, ки бо ҷузъи якум ифода шудааст, иҷро мекунад: **rocking** – курсӣ – алвонҷхӯрак. Чунин вожаҳои мураккаби такрорӣ дар нутқи хаттӣ ба монанди калимаҳои мураккаби гурӯҳи 1 – пайваста, ба воситаи дефис ва алоҳида дар шакли таркибӣ навишта мешаванд.

д). Калимаҳои такрории таркибӣ, ки аз рӯи амсилаи «асоси феъл + асоси зарф»: V+Adv сохта мешаванд. Калимаҳои мураккаби такрории навъи «асоси феъл + асоси зарф».

Чунин гурӯҳи калимаҳои мураккаби такрорӣ аз пайвастшавии феъл, воҳидҳои тақлидиовозӣ ва зарф иборат мебошанд. Масалан **slip – up** – хато, гум кардан; **cut – back** – кам кардан, буридан; **punch – up** – ғарӯ додан; **switchover** – гузаштан (ба чизи дигар); **slipover** – куттӣ, сарпӯш, свитер.

Чунин навъи мураккаби калимаҳои такрорӣ хеле сермаҳсул буда, асосан дар нутқи гуфтугӯӣ васеъ истифода мешавад.

е) Усули конверсионии сохтани калимаҳои мураккаби такрорӣ. Конверсия як усули сермаҳсули ғанӣ гардонидани таркиби луғавӣ бо калимаҳои нав ба ҳисоб меравад. Амсилаҳои гуногуни конверсияро фарқ мекунанд: исмҳо, феълҳо ва сифатҳое, ки метавонанд ба ҳиссаҳои дигари нутқ гузашта, маънои нав ба худ касб кунанд. Дар амсилаҳои гуногун муносибатҳои муайяни маъноӣ дар байни аъзои ҷуфти конвертативӣ ташаккул меёбанд.

Конверсия ба забони англисӣ аз сабаби сохтори таҳлили он хос мебошад. Маҳз бо истифода аз ҳамин навъи калимасозӣ ин ё он забон

озодии морфологӣ пайдо мекунад, зеро ҳамагон як калима метавонад ба сифати ҳиссаҳои гуногуни нутқи мавриди истифода қарор дода шавад ва аз ин рӯ, ба вазифаҳои гуногуни синтаксисӣ ояд, яъне метавонад ба ҳайси аъзои гуногуни ҷумла омада бошад.

Шаклҳои аксари исмҳо бо шаклҳои феъл мувофиқат мекунанд, вале онҳо бо истифода аз зада фарқ мекунанд – исмҳо дар ҳиҷоии якум ва феълҳои ҳамрешаи онҳо – дар ҳиҷоии дуум зада доранд. Масалан: export (содирот) – to export (содир кардан); import (воридот) – to import (ворид кардан).

Дар бисёре аз забонҳои истифодаи васеътари усули конверсия барои ташаккули исмҳо аз сифатҳо ва асосҳои феълӣ ба мушоҳида мерасад.

Маълум аст, ки сифатҳои аломат ва сифати ашёро ифода мекунанд, бинобар ин онҳо ҳамеша бо исм алоқаманд буда, аз ҷиҳати маъно ба он вобаста, ба он тобеъ мебошанд. Ҳамаи дараҷаҳои сифатҳо – сифатӣ ва нисбӣ – ба исм табдил ёфта, яъне исмӣ шуда метавонанд.

ё). Ташаккули калимаҳои мураккаби тақрибӣ бо ҷузъи тақлидиовозӣ.

1. Сифатҳои тақлидиовозии мураккаб аз феълҳо тавассути конверсия (бо усули морфологӣ-синтаксисӣ) ба осонӣ сохта мешаванд: **rumble (adj)** – rumblin гулдурпроскунанда аз **to rumble** (гулдурпрос задан, **rustle (adj)** – хишширосӣ, аз **to rustle** – хишширос задан.

2. Навъи дигари калимаҳои (сифатҳои) (тақлидиовозӣ) мураккаби редупликативӣ аз асосҳои феълҳо (одатан дар шакли зарф) ва асосҳои исмҳо сохта мешаванд. Масалан: **price – cutting (policy)** – буридани нарх; **back slapping** – тап – тапзананда ба пушт; **splash – making** – пошанда; **water sprinkling** – обпошанда; **cough – slipping** – ҳаббаҳо барои сулфа.

Навъи мазкури тақлидиовозҳои тақрибӣ сохтори синтаксисии худро дар шакли «феъл + пуркунандаи бевосита: V+Ob дорад.

3. Навъи дигари сифатҳои тақлидиовозӣ (бо ҷузъи тақлидии сохтор) аз асоси исм ва «асоси феъл» иборат мебошад. Ҷузъҳои ин

навъи сохторҳо бо унсурҳои тақлидиовозӣ аз рӯи амсила: N + V (part) исм+феъл (зарф). ифода карда мешаванд Масалан: **mud – splashed** – бо лой пошидашуда; **wane – washed** – бо мавҷҳо шусташуда.

Навъи мазкури сифатҳои тақрорӣ бо ҷузъи тақлидӣ сермахсул буда, онро баъзе нависандагони англисзабон истифода мебаранд.

Навъи чоруми сифатҳои мураккабе, ки ҷузъи тақлидиовозиро доранд, аз асоси зарф (исм) + асоси феъл, инчунин аз асоси феълҳо ва (дар шакли сифати феълӣ) ва асосҳои исм ва зарфҳо аз рӯи амсилаи Adj(N) + N ва амсилаи Adj (N) +V(part); +V(part)+N; V(part)+N ташаккул меёбад.

Чунин сифатҳо бо дефис навишта мешаванд. Ҷузъи аввали ин навъи калимаҳо **well** ва **ill** буда, ҷузъи дуюм калимаи тақлидиовозӣ мебошад. Масалан: **to beat past** – тез задан – **fast – beating** – тез зананда; **well – crumpled** – бодикқат кӯфташуда; **well – broken** – сахт шикасташуда; **well – lossed** – бодикқат омехта кардашуда; **ill – mashed** – бодикқат молидашуда (картошка); **ill brushed** – бад тоза карда шуда; **ill – cut** – сахт буридашуда.

5. Навъи панҷуми сифатҳои мураккаб, ки дорои таркиби тақлидкунанда мебошанд, низ сермахсул аст. Навъи мазкур аз асоси феъл ва асоси зарф (пешванд) сохта мешавад. Феъл бо ҷузъи тақлидиовозӣ ифода мешавад. Амсилаи ин намуд: V + Adv (prep) буда, дар хат бо дефис навишта мешавад, масалан: **bombed – out (houses)** – (хонаҳои) бомбабороншуда; **rolled – up (sleeves)** – боло печонидашуда (остинҳо); **broken – down (watches)** – соати шикасташуда – **brushed – up (houses)** – (хонаи) рӯбучинкардашуда, тоза кардашуда.

Ин навъи сифатҳо низ бо дефис навишта шуда, дар забони англисӣ низ хеле серистеъмол аст. Чунин сифатҳо дар аксар мавридҳо хусусиятҳои тақлидиовозии худро нишон медиҳанд.

Хусусиятҳои калимасозии тақрорҳо дар забони тоҷикӣ.

Дар заминаи маводи ҷамъшуда ва таҳлили маводи марбут ба калимаҳои тақрорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ чунин баён кардан

мумкин аст, ки баъзе паҳлуҳои ин масъала дар забоншиносии тоҷик то ҳол умуман мавриди таҳқиқ қарор нагирифта, дар забони англисӣ низ нопурра, танҳо қисман омӯхта шуда, оид ба он таҳқиқоти махсуси монографиявӣ вучуд надорад.

Пасванди – он. Чи тавре ки маълум аст, пасванди – **он** на танҳо мафҳуми бисёриро ифода мекунад, балки ба асоси замони ҳозираи феъл ҳамроҳ шуда, феъли ҳолро ташакил медиҳад. Ва дар калимаҳои тақрорӣ он маънои бисёрӣ ё маҷмуиро намедиҳад, балки фақат маънои давомнокӣ ва эҳсосотнокиро ифода мекунад. Масалан: *ғур-ғуркунон, чарс-чарскунон, фаххосзанон.*

Калимаҳои тақроре, ки ба воситаи инфикс сохта шудаанд. Дар тарҳрезии калимаҳои тақрорӣ инфиксҳои **–о–, –ма–, –а–** иштирок карда, редуplikативҳои ташаккулёфтаи мураккаби аффиксалӣ якҷоя (бо инфиникси **–о–**) ва алоҳида, ба воситаи дефис – бо инфикси **–а** навишта мешаванд.

а). Тавассути инфикси **–о–** – калимаҳо сохта мешавад: *даводавӣ, барофуро, фашофаш, гирогир, шарошур* ва ғайра.

Ҳамин тариқ, дар доираи маводди забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ редуplikатсия (тақрор) нақши бузургро ифода карда, ҳамчун усули сермаҳсули калимасозӣ дар забонҳои мавриди муқоиса ба ҳисоб меравад. Калимаҳои тақрорие, ки дар натиҷаи яке аз усулҳои ташаккули калимаҳои нав дар забон пайдо шудаанд, аксаран ба чунин ҳиссаҳои нутқ, аз қабилӣ: исмҳо, сифатҳо, феълҳо ва ғайра мансуб мебошанд. Дар ин росто, дар раванди калимасозии тақрорӣ (редуplikативӣ) дар забони тоҷикӣ аффиксатсия ва калимасозии таърихан инкишофёфта мавриди истифода мебошанд.

Дар забони тоҷикӣ дар ташаккули калимаҳои тақрорӣ пасвандҳои: **–ак, –а, –ас / –ос, –й,** иштирок мекунанд.

Мавриди зикр аст, ки пасванди **–ас / –ос** дар забони тоҷикӣ воситаи аз ҳама сермаҳсули грамматикӣ тавассути тақроршавӣ сохтани калимаҳои нав ба ҳисоб меравад. Барои мисол: **тақар-тақар** –

тақаррос, шилдир-шилдир – шилдиррос, милтмилт – милтас, минг-минг – мингас, шатар-шатар – шатаррос ва ғайра.

Пасванди – а. Аз калимаҳои чуфт дар забони тоҷикӣ ба воситаи пасванди –а калимаҳои такрории тақлидиовозии навъи **шаршара** – аз **шар** – **шар**; **таққа** (наъл) аз **тақ** – **тақ**, **чазза** – аз **чаз** – **чаз**, **ғарғара** – аз **ғар-ғар** ва ғайра сохта шудаанд.

Ҳамин тариқ, дар забони тоҷикӣ пасванди калимасози –а аз шумори он пасвандҳои сермаҳсуле мебошад, ки дорои хусусияти бисёрфункционалӣ мебошад. Масалан: **сабз** – **сабза**, **хафт** – **хафта**, **ранг** – **ранга** ва ғайра.

Бояд қайд намуд, ки ҳамчун хусусияти хоси исмҳо бо пасванди – **ас/-ос** истифодаи онҳо дар шакли ғайричуфт мебошад. Исмҳо бо пасванди – **ас / –ос**, дар муқоиса бо дигар исмҳо аксаран дорои тобиши возеҳан ифодаёфтаи дараҷаи баланди таҷридӣ (абстраксия) мебошанд. Чун қоида, онҳо на навъҳои мушаххаси овозҳо, тобишҳо, балки навъҳои алоҳидаи онҳоро тавсиф менамоянд¹ Масалан: **тараққас**, **чуруққас**, **зурунғас**.

Аммо ба воситаи пасванди мазкур, тавре ки дар боло қайд карда шуд, аз калимаҳои образнок калимаҳои зиёде дар забони тоҷикӣ сохта мешаванд, масалан: аз **ғар-ғар** – **ғарғара**, аз **ғур-ғур** – **ғурра** (номи беморӣ), аз **даб-даб**– **даб-даба**, аз **шақ** – **шақ** – **шақшақа**, аз **тап-тап** – **таппа** (таппа-тайёр), аз **шар-шар** – **шаршара**, аз **кап-кап** – **каппа** ва ғ.

а) тавассути инфикси – **о** – Масалан: **рангоранг**, **тараққотуруқ**, **шартошурт**.

б) тавассути инфикси – **а** – Масалан: **каппа-калон**, **дуппа-дуруст**.

в) бо истифода аз садоноки беадаи «и».

Навъи мазкури калимасозии калимаҳои такрорӣ бештар дар ғӯишҳои шимолӣ ва дар забони адабии тоҷикӣ мушоҳида мешавад. М.Фозилов муҳаққиқи калимаҳои тасвирӣ дар забони тоҷикӣ чунин қайд менамояд, ки дар як қатор нишондихандаи номуайянӣ ва яғонагии

артикли – **е** (дар забони адабӣ) дар гӯишҳои минтақаҳои шимолии Тоҷикистон ҳамчун –**и** талаффуз мешавад. Маҳз дар ҳамин шакл дар забони адабӣ он ҳамчун калимаи тасвирӣ истифода мешавад, ки ин, аввалан, аз ворид шудани калимаҳои тасвирӣ бо артикли –**и** ба забони адабӣ аз гӯишҳои шимолӣ ва, сониян, аз гузариши нишондиҳандаи номуайяний, ягонагӣ ва мақоми грамматикӣ пасванди калимасоз шаҳодат дода метавонад. Қолиби диққат аст, ки дар ин маврид пасванди-**и** дар забони тоҷикӣ ҳамчун пасванди ягонаи беадаи калимасоз амал мекунад, масалан: *тараққи, ғитти, чуруққи, ғурри ва ғайра.*

Пасвандҳои –**ар/-ир/-ур**, ки исмҳои тасвириро ташаккул медиҳанд, аксаран барои таъкиди хусусиятҳои ғулғуланокӣ садо (ғавғо), давомнокии падидаи тасвиршаванда, инчунин шиддати шуофканӣ хизмат мекунанд, масалан: *ялтар-ялтар, дуқур-дуқур, шалдар-шулдур, чангар-чангар, қатар-қутур, питир-питир, тапар-тупур, қасар-қусур* ва ғайра.

Дар забони тоҷикӣ пасванди – **ак** бо воҳидҳои такроршаванда аз калимаҳои тақлидовозӣ пайваст шуда, ҳамзамон ба калимаҳои тасвирӣ гузашта, исмҳои гуногунро месозад, масалан, аз **гир-гир-гир-гирак**, аз **ғиж-ғиж-ғижжак**, аз **дав-дав** – **дав-давак**, аз **печ-печ** – **печак**, аз **шип-шип** – **шипшак**, аз **қарс-қарс** – **қарсак**, аз **ғур-ғур** – **ғуррак**, .

Пасванди – **иш** низ дар забони тоҷикӣ яке аз пасвандҳои сермахсул ба шумор рафта, аз воҳидҳои тақлидовозӣ калимаҳои навро месозад, масалан, аз **лап-лап** – **лаппиш** (лаппиши баҳр), аз **ғур-ғур** – **ғурриш** (ғурриши шамол, ғурриши муҳаррик), аз **тап-тап-тапиш** (тапиши дил) ва ғайра.

Ҳамин тавр, дар боло маводи марбут ба масъаларо мавриди таҳлил қарор дода, ба чунин хулоса омадан мумкин мебошад, ки фонди луғавии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ тавассути калимасозии воҳидҳои редупликативӣ (такрорӣ) ба таври назаррас ғанӣ мегарданд.

Бо боварии комил чунин ибрази андеша карда метавонем, ки дар ташаккули калимаҳои тақрорӣ яке аз навъҳои серкорбурдтарин ин калимаҳои тақлидиовозӣ ё тақлидҳо мебошанд, ки дорои имкониятҳои васеи калимасозӣ мебошанд ва бо роҳҳои вандафзоӣ, калимасозӣ ва конверсия (сарфию нахвӣ) сохта мешаванд. Дар баробари ин муқаррар карда шуд, ки барои калимаҳои тақрорӣ дар забони англисӣ усулҳои зерини калимасозӣ бештар хос мебошанд: аффиксатсия, мураккабсозӣ ва конверсия, дар забони тоҷикӣ бошад, калимаҳои тақрорӣ бештар аз ҳама бо роҳи вандафзоӣ (аффиксатсия) сохта мешаванд.

Сохтори маъноии калимаҳои тақрорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисиро метавон яке аз паҳлӯҳои мубрами масъалаи мавриди назар шуморид. Сохтори маъноии калимаҳои тақрорӣ (редупликативӣ) ҳамчун паҳлӯи расмӣ ё қабати садой тақрорҳо, ва дар таҳқиқоти мазкур – забонҳои хориҷӣ аз таваҷҷуҳи хоса бархӯрдор мебошанд.

Дар қорҳое, ки ба омӯзиши маъношиносии калимаҳои тақрорӣ дар забони англисӣ бахшида шудаанд, калимаҳои тақрорӣ дар заминаи назарияи умумии редупликатсия баррасӣ мешавад. Паҳлӯи маъноии калимаҳои тақрорӣ дар баъзе қорҳои муҳаққиқони тоҷик ва хориҷӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Ҳамин тавр, С.Ю.Кукушкина калимаҳои тақрориро ба ду намуд тақсим менамояд: а) тақрори луғавӣ; б) тақрори грамматикӣ. Ё мафҳуми «тақрори луғавӣ»-ро шартан истифода бурда, тақрорҳои калимаҳои мустақилмаъно, аз қабилӣ исмҳо, сифатҳо, феълҳо, зарфҳо ва шумораро мавриди таҳлилу муҳокима қарор додааст. Ба сифати тақрори луғавӣ на танҳо тақрори ҳамон як лексема, балки инчунин як қатор калимаҳои якреша низ баррасӣ шудаанд.

Тақрор дар илми филологияи тоҷик, чун анъана, яке аз воситаҳои тасвирии бадеӣ, яъне мафҳуми адабӣ баррасӣ мешавад. Аммо аз солҳои 70-уми асри XX ба филологҳо муяссар гардид, ки моҳияти забоншиносии тақрорро ошкор созанд: аввал тақрор ҳамчун категорияи луғавӣ-маъноии забон, баъд тақрор ҳамчун воситаи

калимасозӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифт, баъдан такрорҳо ҳамчун воситаи калимасозӣ, ва баъдан вазифаи грамматикии такрорҳо мавриди омӯзиш қарор гирифт.

Аввалин кӯшиши таснифоти такрори М. Шукуров анҷом дода, таснифоти ӯ ба паҳлӯи маъноии калимаҳои такрорӣ асос ёфтааст.

Такрорҳои забони тоҷикиро ӯ ба чаҳор намуд тақсим кардааст: 1) такрори пурра (айнан); 2) такрори нопурра; 3) такрори изофӣ (такрори изофӣ); 4) такрори тағйирофта. Муаллиф тавсифи ҳар кадоми ин намудҳои такрорро дар забони тоҷикӣ ба таври мухтасар додааст.

Ф.Қ. Зикриёев дар қори худ гурӯҳбандии грамматикӣ ва услубшиносии такрорҳои забони тоҷикиро анҷом дода, онҳоро ба дараҷаҳои зерин тақсим карда, онҳоро тавсиф кардааст: 1) такрори луғавӣ; 2) такрори синтаксисӣ; 3) такрори синонимӣ; 4) такрори омехта. Масалан: *майда – майда, оҳиста – оҳиста, гурс – гурс*.

Тавре дар боло зикр гардид, такрорҳои редупликативӣ (луғавӣ) бештар мафҳумҳои маъноиро ифода мекунад, ки бо такрор ифода ёфта, якхела набуда, шайъӣ будан, сифат, микдор, ҳолати инсонӣ, сершуморӣ, яккаратагӣ, ҳамзамон образнокӣ, ифоданокӣ, эҳсосотнокӣ ва ғайраро ифода мекунад. Аз ин рӯ, ин маъноҳо ба «гурӯҳҳои луғавӣ-маъноӣ» тақсим мешаванд. Масалан, гурӯҳи луғавӣ – маъноие, ки микдорро ифода мекунад, ё гурӯҳи луғавӣ – маъноие, ки амалро ифода мекунад, ва ғайра.

Аҳаммияти луғавию маъноии воҳидҳои редупликативӣ (калимаҳои такрорӣ) аз он иборат мебошад, ки дар навбати аввал, яке аз воситаҳои сермахсули калимасозӣ ба шумор мераванд ва дигар ин, ки онҳо тамоми сатҳҳои забон (фонетика, морфология, синтаксис ва услубшиносӣ)-ро фаро мегиранд. Дар поён ҳар яке аз гурӯҳҳои луғавӣ – маъноиро дида мебароем.

1. *Гурӯҳи луғавӣ – маъноие, ки шайъӣ буданро* ифода мекунад. Масалан, дар забони тоҷикӣ: даб-даба (ҳвобаландӣ, мағрурӣ), дағ-даға (фарёд қардан), бағ-баға (мана ҳ), бул-бул – булбул, зил-зила – зилзила,

каму-пуст, қанду курс, миш-миш, латта-путта, чой-пой, пичир-пичир, халта-хулта, гурӯҳ-гурӯҳ, нон-пон, рама-рама, либос – пибос, каму-пуст, кикир-кикир, бача-кача.

Дар забони англисӣ: Ба забони англисӣ: dab – dab (баҳрнавард), choo-choo (қатора), boom-boom (милтик), hed-hed (газна), hotch-hotch (навъи зарф), hen-hen (нурӣ, пору), haw –gaw (дӯлона), hoo-roo (навъи торт), honka donka (пойафзоли вазнин), hokey-pokey (фиреб, қаллобӣ), hoo-roo (садо, садо, ғавғо), hash – mash (ҳак), hanky-panky (чунглерӣ), hudge-mudge (пинҳондорӣ), hugger-mugger (пинҳон кардан), harty-tarty (боварӣ, худписандӣ, такаббурӣ, худнамоӣ), hugger-mugger (пинҳон кардан, махфӣ), knick-knask (маккорӣ), lardy-lardy (бӯй), kib-ked (қуллаи кӯх), niff-naff (нафс), nig-nag (тағйири хурд), ping-pong (тенниси рӯи миз), pretty-pretty (чизи нодаркор, ороиш), rooh-rooh (милтик, милтиқи калон), ruggle-ruggle (чарх), yum-yum (конфет) ва ғайра.

Гурӯҳи мазкур аксари калимаҳои такрорӣ, пеш аз ҳама, исмҳои ифодакунандаи ашёҳои гуногун, калимаҳои тақлидиовозӣ ва тасвириро дар бар мегирад. Инҳо овозҳои табиати зинда ва бечон мебошанд: садоҳои ҳайвонҳо, ҳодисаҳои табиат, паррандагон, ҳашаротҳо, садоҳое, ки ҳангоми чинӣ, расиши чизе ба металл, ашёи шишагӣ пайдо мешаванд, инчунин садоҳое, ки ҳангоми задани соат, тирпарронӣ, таркишҳо ба вуҷуд меоянд, ва ғайра.

2) *Гурӯҳи лугавӣ – маъноие, ки сершуморино* дар забони англисӣ ифода мекунад, масалан: jaga-jaga – (латтапора, малофа), blang-blang (қатора, қаторай кумаки таъчилӣ), bringle-brangle (безобитагӣ, бесарумсомонӣ), humble-jumble (издиҳом, анбӯх), ran-dan (чамъомади серғавғо), gam-sammy (чамъомади пурғавғо), hurdy-durdy (ғавғо, нооромӣ, ҷанҷол) ва ғайра.

Дар забони тоҷикӣ: *гала-гала, даста-даста, вақт-вақт, саф-саф, дарё-дарё, раста-раста, қопча-қопча, чипта-чипта, канор-канор, халта-халта, нав-нав, миллион-миллион, хел-махел, шар-шар* – шаршара ва ғайра.

3) *Гурӯҳи лугавӣ – маъноие, ки бисёркаратагиро* дар забони англисӣ ифода мекунад. Масалан: clutter-clutter (ғавғои бетанаффус, crinkle-crackle (садои такроршавандаи шикастан), cuckoo (беист такрор кардан), flip – flap (ҳаракати такрорӣ), dingle-dangle (ин тараф он тараф алвонч хӯрдан), drip-drop (алвончхӯрии беист), nid-nod (зуд-зуд сар чунбонидан), rowk-rowking (такрори ягон амал, нуқтаи зарба), splish-splash (обпошак кардан, беист об пошдан), twick-twack (занозанӣ, табодули зарбаҳо) ва ғайра.

Дар забони тоҷикӣ: дир-дир (ларзидан), тақ-тақ / гуп-гуп (задани дару дарвоза), лип-лип (кардан), чақар-чукур (кардан), чинда-чинда (гирифтан / тала карда-тала карда (лахча), пурсида-пурсида / кофта-кофта (ёфттан), гаштаю баргашта (пурсидан), зада-зада (майда кардан) ва ғайра.

4. *Гурӯҳи лугавӣ-маъноии редупликативие, ки сифатҳои ашёро ифода мекунад.*

Ҳамчун асоси маъноии воҳидҳои редупликативӣ, ки аломатҳо, ҳолатҳо, миқдорҳо, ҳосиятҳои гуногуни ашёро ифода мекунанд, мафҳуми аломати сифатӣ ба шумор меравад. Ба туфайли калимаҳои такрорӣ нишонаи мазкур равшантар, тасвирӣ, эҳсосотӣ, ифоданоктар ифода меёбад.

Бо назардошти паҳлӯи мазмуни сифат – аломатҳо, ҳосиятҳо ва ғайра – дар таркиби калимаҳои такрорӣ гурӯҳҳои (ё зергурӯҳҳои) гуногуни мавзуиро ҷудо кардан мумкин аст. Дар ин ҷо онҳоро дида мебароем.

а) аломати рангу алвон ва тобишҳои рангӣ (калимаҳои ифодакнудаи рангу алвон): *сурх, сип-сиёҳ, сап-сафед, заб-зард, каб-кабуд, баланд-баланд, калон-калон, якта-нимта, гоҳ гоҳ, якта нимта, капта калон, дароз – дароз, дуру дароз*, ва ғайра.

Калимаҳои такрорӣ, ки сифатҳоро дар забони англисӣ ифода мекунанд.

Барбар – дағалӣ, drazie-drizzle – чиркин, fid-fad – майдакор, хурдакор, инчик, flibbertigibbet – лакқӣ, сергап, gale-gale – пурғавғо, hangy-hangy – танбал, бекорхӯча, hauvy-gauoy – ноқисулақл, шахси заифақлақл, haw-baw – шахси бесарусомон, ландахур, hoddy-noddy – аблах, содалавҳ, huck-muck – ифлос, чалфас, haze-baze – аблах, дангоса, palsy-walsy – дӯсти наздик ва ғайра.

б) Гурӯҳи луғавию маъноӣ редупликатсияҳоеро дар бар мегирад, ки олами атроф, хусусиятҳои зоҳирию ботинии одамонро ифода мекунад: *ҷой-ҷой, ҳама .. ҳама, дигар .. дигар, каппа – калон, ялтар – ялтар, сип – сиёҳ, базӯр – базӯр, чах – чах* (булбул), *қаҳ – қаҳ, танҳои танҳо* ва ғайра.

Бо забони англисӣ: cow-ow – ҳолати ҳаяҷону изтироб, cring-crakum – бофташуда, печида, қашшуда, de-da – аблах, дангоса, fal-lal – ишвагарӣ дар рафтор, холӣ, fish-fash – ҳаяҷони асабӣ, hab-dab – ҳаяҷон, асабоният, hary janzyes – табъи бад, димоғи сӯхта, hink-hank – муҳолифат, дар ихтилоф бо касе будан, hish-hash – изтироб, хичолат, holus-bolus – хадаҳа, ташвиқшуда, hozter-poster – дар оғӯши танг, huft-puft – дарундор (шаҳс), hurly-burly – ҳаяҷон, бесарусомонӣ, ming – mang – хичолат, ошуфтагӣ, peezie-weezie – чехраи варамкарда а ва ғайра.

в) гурӯҳи луғавию маъноӣ, ки шиддати амал ё зухури аломатро ифода мекунад: ding-dang (тез, зуд), yaw-haw (гап задан ва гиря кардан), stick-stock – (қавӣ, возех), lu-lu – (хушрӯй, хеле зебо), goru-fory (хеле хушхол), lotsy-totsy (бисёр зебо), rum-strum (зуд, ногаҳон), lut-lute (афтидани вазнин), whiltie-whaltie (задан саҳт, набзи зарбдор), zero – zero (абрҳои хеле паст), days and days, and so on, and so on ва ғайра.

Дар забони тоҷикӣ: зӯр-базӯр, базӯр-базӯр, зӯр-зӯракӣ, зӯрӣ-базӯрӣ, хоҳам-нохоҳам, майда-майда, тез-тез, ғул-ғула, ягон-ягон / гоҳ-гоҳ, охиста-охиста, кам-кам, секин-секин, шипир-шипир, зуд-зуд, хезед-хезед ва ғайра.

5. Гурӯҳи луғавӣ-маъноӣ ифодакунадаи миқдор ва адад.
Калимаҳои такрории гурӯҳи мазкур ин дараҷаи калимаҳои ҷуфтшуда –

такроршаванда мебошанд, ки миқдору дараҷаро ифода мекунанд ё адади ҳама гуна объектҳои ҳисобшаванда ва шуморидашавандаро номбар мекунанд. Ва дар амалияи нутқ ин вожаҳо инчунин номи миқдори муайяни ҳар гуна воҳидҳои ҳисобшавандаро ифода мекунанд. Ҳамин тариқ, калимаҳои такрорӣ, ки шумора ва адади ашёҳоро ифода мекунанд, ҳамчун муайянкунандаи миқдорӣ (квантитӣ) дар исме, ки ашёҳои қобили ҳисобшавандаро ифода мекунанд, амал мекунанд.

Калимаҳои такрории дастаҷамъӣ, ки шумора ва миқдорро ифода мекунанд, ашёҳои ҳисобшавандаро ҳамчун як маҷмуа, ҳамчун таъриф – маҷмуи миқдориро ифода мекунанд. Масалан: *чор – чор, се-се, якта-якта, ду-ду, якта-якта, чорта-чорта, як-як*, ва ғайра.

Калимаҳои такрорӣ, ки шумора ва миқдорро ифода мекунад, маъноҳои маъноию услубиносии зеринро ифода мекунанд:

Шумораи такрории *як* адади ашёро дона ба дона ифода намуда, маънои чудошавиро ташаккул медиҳад. Масалан: *якта-якта, ду кас-ду кас, чор ба чор, ду ба ду, як-як* ва ғайра.

Редупликатсияе, ки бо калимаҳои миқдорӣ ифода карда мешавад, масалан, *ҳазор, миллион, лак-лак, hundreds and hundreds* ва ғайра теъдоди зиёд ва сершуморию ҳисобнашавандагиро ифода мекунад.

Ҳамин тариқ, калимаҳои такрорие, ки шумора, миқдор ва дараҷаи воҳидҳои мавриди назарро ифода мекунанд, бештар маъноҳои гуногунӣ, ҷудой, ягонагӣ, истисноиро ифода намуда, тавсифи муфассали ҳолро инъикос мекунанд, инчунин маънои муътадили амал, ҳаракат ва ба он монанд маъноҳои луғавӣ-маъноӣ ва грамматикиро ифода мекунанд. Онҳо ҳам дар нутқи хаттӣ ва ҳам дар нутқи шифохӣ истифода мешаванд. Калимаҳои такрорӣ, ки ба тариқи ҳосила сохта шудаанд, аз қабилӣ *якта-якта, дута-дута, чорта-чорта* ва ғайра бештар дар нутқи шифохӣ ва дар нутқи умумӣ истифода мешаванд. Дар чунин мавридҳо рақамҳои дастаҷамъӣ дар шакли ҷуфт мафҳуми ҷудоиро ифода мекунанд.

6. *Гуруҳи луғавӣ-маъноие, ки амалҳои гуногунро ифода мекунанд:*

Дар забони англисӣ: *crinkle-crankle* (чин задан, печутоб додан, *niffle-nettle* (безътиноёна муносибат кардан, тасодуфӣ бо мурури замон), *tan-tan* (озор додан, хашмгин кардан) ва ғайра.

7) *Гуруҳи луғавӣ-маъноие, ки тарзӣ, давомнокии амалро ифода мекунад.*

Шумораи муайяни такрорҳои луғавӣ амалро ифода мекунад, вале на танҳо амал, балки дарозӣ, давомнокӣ ё шиддатнокии амалро низ ифода мекунад. Масалан: *рафта-рафта, даvon-даvon, хандида-хандида, шишта-шишта, лангон-лангон* ва ғайра.

Чи тавре ки мисолҳои овардашуда нишон медиҳанд, маънои давомнокии амал ва ё ҳамон намуди истимрории амал на танҳо бо шаклҳои тасрифшавандаи феъл, балки бештар – бо шаклҳои бешахс, шаклҳои тасрифнашанда (сифати феълӣ, феъли ҳол) ифода мешавад. Масалан, дар забон тоҷикӣ: *меравию меравӣ, менолию менолӣ, медавию медавӣ, қаҳ-қаҳзанон, роҳравон-роҳравон, тасар-тасаркунон, месӯхту месӯхт, бўсиду бўсид.*

Дар забони англисӣ: *God help me! God help me!, No, no, or ... or.*

7) *Гуруҳи луғавӣ-маъноии ифодакунандаи мафҳумҳои замон ва макон.*

Маънои такрошавандагии замон: *сол то сол, моҳ ба моҳ, ҳафта ба ҳафта, рӯз ба рӯз, вақту бевақт, дам ба дам, лаҳза ба лаҳза, сол ба сол, сол аз сол, солҳои сол, рӯз аз рӯз* ва ғайра.

Маънои макон: номидани макон ҳагоми ифодаи маҷмуаи ашёҳо ва ғайра: *сар бар сар, гӯш бар гӯш, сар то по, лаб-лаби, қад-қадӣ, тағ-тағи* ва ғайра.

8) *Гуруҳи луғавӣ-маъноии калимаҳои такрорӣ, ки маънои тарзи амал ва тарзи ташаккули амалро ифода мекунанд.*

Масалан, дар забони тоҷикӣ: *калавида-калавида, шув – шув, куп-кулӯла, аланга-аланга, лангон – лангон, кӯр-кӯр* ва ғайра.

Дар забони англисӣ: *now, now; All right, all right; ever, ever and ever; yes, yes* ва ғайра.

Ҳамин тариқ, натиҷаҳои таҳлилу таҳқиқи хусусиятҳои сохторию маъноии (семантики)-и калимаҳои такрорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ чунин нишон медиҳад, ки ин воҳидҳои забониро вобаста ба аломатҳои гуногуни луғавию маъноӣ ба гурӯҳе нисбат додан мумкин аст, ки мафҳумҳои миқдорию сифатӣ, зарф такрори амал, зарфи миқдору дараҷа, бисёркаратагӣ, яккаратагӣ ва монанди инҳоро, ки барои ҳарду забонҳои муқоисашаванд хос мебошанд, ифода мекунад. Аммо дар ҳар ду забон айнияти том надоста, миёни низомҳои забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ тафовутҳои назаррасе вучуд доранд.

Хулосаи боби дуюм

1. Дар замони муосири тағйироти босуръат дар ҳаёти рӯзмарра, дар ҳаёти иҷтимоию сиёсӣ ва фарҳангӣ, бо ҷорӣ намудани навиғариҳои илмию техникӣ, бо фаро расидани рақамикунонӣ дар тамоми соҳаҳои фаъолият забон низ тағйир меёбад. Ғанигардии забон бо калимаҳои нав яке аз омилҳои муҳимтарин дар нқишофи он ба шумор меравад. Воқеиятҳои нав, пешрфати технологӣ, талаботҳои ҳарчи навтари ҷомеа пайдоиши мафҳумҳо ва ифодаҳои нави вожагиро талаб мекунанд. Азбаски таркиби луғавии забон қисми аз ҳама ҷандир, динамикӣ ва мавриди тағйирёбии бештар қарор дорад, равандҳои дар ҷаҳони атроф баамлаоянда, пеш аз ҳама, ба луғат таъсир мерасонанд.

2. Падидаи такрор (редупликатсия) аз бисёр ҷиҳатҳо ҷолиби диққат мебошад ва барои ҳамин ҳамеша мавриди таваҷҷуҳи олимони соҳаҳои гуногуни суҳаншиносӣ, забоншиносон, адабиётшиносон, мутахассисон ва пажуҳишгарони соҳаи услубшиносӣ ва муқакқикони соҳаи типология ва грамматикаи муқоисавии забонҳо қарор доштааст. Ҳамин тавр, калимаҳои такрорӣ (редупликатсия) аз нуктаи назари забоншиносон дар ҳар як забони мушаххас ҳамчун падидаи сохторию маъноӣ доништа

мешавад. Падидаи такрор (редупликатсия) хусусиятҳои хоси худро ҳам дар робита бо фаъолияти воқеиашон, ҳам дар робита бо низоми шаклҳои истифодашаванда зоҳир мекунад. Падидаи забоншиносии такрор (редупликатсия) дар ҳамаи забонҳои ҷаҳон ба мушоҳида мерасад. Он аз ҷониби забоншиносон ба низоми категорияҳои фонетикӣ, грамматикӣ, луғавӣ, морфологӣ ва зич ҳамгиро карда шудааст.

3. Мавриди баррасӣ қарор додани заминаҳои решашиносии (этимологии) калимаҳои такрорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ нишон медиҳанд, ки хусусиятҳои фарқкунандаи ин падидаи забониро ба гурӯҳи хусусиятҳои сохторию маъноие нисбат додан мумкин мебошад, ки мафҳумҳои сифат, ҳолат, сершуморӣ, бисёркарата, яккарата, сабабҳоеро, ки барои ҳарду забони мавриди муқоиса ҳосанд, ифода мекунанд. Аммо табиист, ки миёни низомҳои забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ умумият ва тафовутҳои муайяне вучуд доранд.

4. Дар забоншиносӣ муродифҳо яке аз мавзӯҳои баҳспазир махсуб мешавад. Забоншиносони ватанию хориҷӣ оид ба он дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ таҳқиқоти гуногунро ба анҷом расонидаанд. Аксари онҳо дар таълифоташон зарурати таҳқиқоти иловагии масъалаи мазкурро таъкид намудаанд. Таърифоти муродифҳо дар аксари таҳқиқот аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Онҳо на ҳамеша ба ҳамдигар мутобиқат карда, забоншиносони ҷаҳон дидгоҳҳои хоси худро пешниҳод менамоянд. Дар маҷмӯъ, омӯзиши маводи мавриди назар дар масъалаи мавриди таҳқиқ нишон медиҳад, ки дар мавриди таърифи муродифҳо як гурӯҳи забоншиносон агар муродифҳоро калимаҳои ба ҳам наздики аз рӯи маъно фарқкунанда номанд, гурӯҳи дигар онҳоро аз рӯи маъно ба ҳамдигар наздик мешуморанд.

5. Калимаҳои такрорӣ аксар вақт бо ҳиссаҳои мустақили нутқ (пуррамаъно) ифода ёфта, барои ифодаи тобишҳои гуногуни маъноӣ истифода мешаванд. Дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ такрори луғавӣ вазифаҳои калимасозию грамматикиро иҷро намуда, дар раванди

муошират ҳамчун унсуре баромад мекунад, ки барои ифодаи дақиқ, образнок, эмотсионалӣ ва обуранги бадеӣ хеле муҳим мебошанд.

БОБИ 3. ТАҲЛИЛИ СОХТОРӢ ВА ТАРҶУМАИ КАЛИМАҲОИ ТАКРОРӢ

3.1. Мавқеи вожаҳои такрорӣ дар тарҷумашиносӣ

Дар асл калимаҳои такрорӣ аз нигоҳи тарҷума дар забонҳои ҳам тоҷикӣ ва ҳам англисӣ аз калимаву таркибҳои зиёд иборатанд. Бояд гуфт, ки забони тоҷикӣ ба гурӯҳи забонҳои аналитикӣ дохил шуда, дорои сохтори мураккаби дастурӣ мебошад ва имкониятҳои васеи мураккабсозии калимаҳоро доро мебошад. Вобаста ба ин масъала С. Ғаниева чунин қайд менамояд: «Таркиби луғавии забони тоҷикиро калимаҳои мураккаб чунон васеъ фаро гирифтаанд, ки бебаҳо забонамонро забони калимаҳои мураккаб гуфтан ҷоиз аст: аз нисф зиёди калимаҳои «Фарҳанги забони тоҷикӣ»-ро калимаҳои бо ин навъи пурмаҳсули калимасозӣ сохташуда ташкил медиҳанд» [26, с. 118-122].

Шоистаи таъakkур аст, ки истифодаи вожаҳои мураккаб аз тарафи соҳибзабонон, пеш аз ҳама барои маҳорати баланди эҷодӣ рангину пурэҷоз баён намудани фикр мебошад. “Сохтори забони модарии мо бисёр мураккабу печдарпеч мебошад. Мусаллам аст, ки воҳидҳои нутқ ба ҷузъҳои алоҳида, аз ҷумла гирифта то овоз, ҷудо карда мешаванд [26, с. 70]. Дар калимаҳои такрорӣ ҳам чи тавре, ки аз мисолоҳи овардашуда аён мегардад, яке аз роҳҳои асосии тарҷума ин тарҷума шудани калимаи мураккаб ба калимаи сода мебошад, ки дар зер ҷанде аз онҳоро ба ҳайси намуна дида мебароем:

“Давон-даvon боз ба мактаб омадам” [133, с. 25].

“I ran all the way back to school” [137, с. 234].

“Мактабдор ҳанӯз дар мактаб буд, бачагон ҳам акнун **ягон-ягон** баргашта меомаданд” [133, с. 27].

“The teacher was already there, and the boys began filing in” [137, с. 235].

Чи тавре ки дар мисолҳои овардашуда мушоҳида мегардад, калимаҳои **давон-давон** ва **ягон-ягон**, ки аз ҷиҳати сохторашон мураккаб мебошанд, ҳангоми тарҷума бо калимаҳои содаи *ran* ва *filing* тарҷума шудаанд.

Интихоби калимаҳо бо назардошти семантикаи нормативӣ ва ба ҳамдигар алоқаманд кардани онҳо бо истифодаи қонуниятҳои сохтори забонӣ, ки дар асоси он асари бадеӣ эҷод карда мешавад, образро мушаххас мегардонанд. Образ дар асоси маъноӣ луғавии калимаҳо базаи семантикии қавие ба даст меоварад, аммо он маҷмӯи семантикаи калимаҳо намебошад, чӣ тавре ки дар матн илмӣ дида мешавад. Он дар заминаи матн воситаи ахбороти иловагӣ буда, бо образҳои дигар алоқаманд гардида, ҳамин тариқ дар дохили асари бадеӣ низоми образнокии асар ва воситаҳои образиро ташкил мекунад.

Вобаста ба ифодаи фикр ва равшанӣ андохтан дар ҷумла яке аз маъноҳои он қорбаст мешавад. Мисол «Нуги пойҳои **дароз-дарози** бақувваташ аз таги курпа як ваҷаб берун буданд» (The tips of his long, strong legs were sticking out from under the blanket) Ҳамзамон гуруҳи дигари калимаву ибораҳои такрории забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ маъно надоранд ё каммаъноанд. Мисол: “Ман дигар **ғуломғ-пулом** нестам” (I am not longer a slave.) Гуруҳи дигар ба ҷуз маънии худ маънии маҷозиро, низ ифода мекунад. Мисол: “Фаришта аз хурсандӣ **қабат-қабат** гушт мегирифт.” Farishta was very happy.

Ба ин хотир дар рафти истифодабарии калимаву ибора барои баён намудани мақсад танҳо калимаҳои такрорие, ки мазмуну маънии гуяндаро мефаҳмонад, бояд баён намуд, вагарна мақсад ё суҳан маънии ҳудро гум мекунад. Пажӯҳишу таҳқиқотҳо нишондиҳандаи онанд, ки калимаҳои такрорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз нигоҳи тарҷума ба таври мухталифи маъно омада метавонад. Масалан ҳам вожаҳои такрории дорои маъниҳои аслий ва ҳам калимаҳои такрорӣ ба маъноӣ

маҷозӣ, калимаҳои фразеологӣ барои ибрази суҳан ё мақсад, боиси хушобуранг ёфтани фикри ақида мебошад. Мисол:

“**Рафта-рафта** калимаи “Исма”-ро партофта “Қоришкамба” гуфтаанд монданд” [135, с. 4]. “Over time, the name “Ismat” was dropped him “Qoriishkamba” [136, с. 35].

Hundreds and hundreds of time.-ҷумлаи мазкур муайянкунандаи даҳҳо ё ҳазорҳо бор таъкид намудан ё борҳо ёдовар намудани амалеро исбот мекунад. Аз ин хотир аз натиҷаҳои пажӯҳиш бар меояд, ки вожаҳои маҷозӣ дар ҳарду забон истифода шуда то андозае аз ҳамдигар фарқият ва умумиятҳо доранд. Дар раванди тарҷума фарқияту умумиятҳо барои тарҷумонҳо дар аксари маврид мушкилӣ эҷод мекунад. Барои сарфаҳм рафтани асоси, асли калима ё маҷоз буданаш нофаҳмиҳо ба вуҷуд меоянд ва муҳаққиқон ба он ақидаанд, ки тарҷума навъи санъати суҳан аст ва тарҷумон бошад он санъатро моҳирона ба кор барад, ки мазмуни асл дар асари тарҷумашуда маънии худро гум накунад, коста нагардад.

Мисол: “Ҳақиқатан ҳам аз печҳои дастори Қоришкамба, гуё ки дар вай дастмолҳои дегшӯиро печонида баста бошад, **тасма-тасма** чиркҳои рағанолуд намоён буд”[135, с. 6].

“In fact, the bends of Qori Ishkamba’s tuban bore oily dirt, resembling a dishcloth that had been wrapped around it” [136, с. 37].

Мавқеи вожаҳои такрорӣ дар тарҷумашиносӣ нақши бориз дорад ва ҳангоми тарҷума калимаҳои такрориро бояд аз ҷиҳати маъно ва сохти ҷумла дар ду забон, тоҷикӣ ва англисӣ аҳамият дод. Аз ин нигоҳ ҳар як мутарҷим бояд аз қонуниятҳои тарҷума воқиф бошад. Доир ба раванди тарҷума ва илми тарҷумашиносӣ олимони забоншиносони гуногуни олам ба мисоли В.Гумболдт, А.Шмигел, А. Тайлер, А.В.Фёдоров, В.Н.Комиссаров, Ю.Найда, Ж.Вине, Л.С.Бархударов, А.Д.Швейтсер, Э.Муллоканов, Б.Камолиддинов, М.Б.Нағзибекова, М.М.Мирзоева ва

дигарон нуктаи назар ва акидаҳои мухталифи хешро пешниҳод намудаанд. Роҳу равишҳои мухталифи тарҷума аз нигоҳи олимони забоншинос ва тарҷумашинос дар илми тарҷумашиносӣ ба таври зайл пешниҳод гардидааст.

Асоси санъати тарҷума дар тарҷумашиносӣ дуруст ибраз намудани фикру мақсад, калимаҳои асло вусъат дода тавоништан, нигоҳдоштани хусусиятҳои услубии матни тарҷумашаванда, ё худ матни асл яке аз усули аввалияи тарҷумаи дураст ба ҳисоб меравад. А.Тайлер дар асари «Принсипҳои тарҷума» чунин принсипҳои асосиро пешниҳод намудааст:

- Тарҷума бояд ғояи асосии матни асло ифода кунад;
- Хусусиятҳои услубии матни тарҷумашаванда бояд нигоҳ дошта шаванд;
- Тарҷума бояд равшан ва фаҳмо бошад.

Яъне, аз нуктаи назари муҳаққиқони соҳаи тарҷумашиносӣ, дар матни тарҷумашуда (ки маъмулан дар тарҷумашиносӣ матни Б номида мешавад) усулҳои мазкур бояд риоя карда шаванд. Матни тарҷумашуда ҳам аз нуктаи назари луғавӣ ва ҳам услубӣ бояд бо матни асл мувофиқат намуда, маълумотро пурра ифода намуда, хусусияти эмотсионалии матни асло низ нигоҳ дорад, ки инро баробарвазнӣ дар тарҷума меноманд.

Дар тарҷума гоҳе тарҷумаи тахтуллафз ва гоҳе тафсири мушоҳида карда мешавад ва тарҷумон кушиш менамояд, ки дар тарҷума муродифи мувофиқ пайдо намояд. Асосан тарҷумаи вожа, калима ва дигар воҳидҳо аз кӯшиши дар забони тарҷумақунанда ёфтани муодилҳои он оғоз мешавад. Бисёре аз воҳидҳои забони тоҷикӣ ва ё англисӣ, воҳидҳои муродифи худро дар ҳар ду забон доро мебошанд ва дар илми назарияи тарҷума вожаи як забонро, ки маънояш ба ягон вожаи забони дигар мувофиқ аст, мувофиқати вожагӣ ё маъноӣ меноманд.

“Дар оянда пули ду муйи сарро якчоя медихам,-гуён бо қадамҳои **калон-калон** дар як дақиқа аз пеши сартарошхона дур шуд” [135, с. 10].

“Next time, I will pay for haircuts! With brisk steps, he walked out the barbershop” [136, с. 41].

“Қоришкамба пиёларо ба даст гирифта, аз чихати гармии чой **пуф пуфкунон кам-кам** нушида, даҳони худро кадре аз нон холӣ кард” [135, с. 11].

“Qori Ishkamba held the hot cup of tea and blew on it several times before sipping it in small quantities, allowing him to clear his mouth a bit” [135, с. 43].

“Албатта дар фурӯши **дона-дона** ва бо нархи баланд инҳо ба зуди фурӯш намешаванд” [135, с. 14].

“Of course, while selling retail and one by one takes time” [136, с. 46].

Калимаҳои такрории маҷозӣ, ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам дар забони англисӣ, яъне дар ҳар ду забонҳои мавриди муқоисаи мо, истифодаи фаровон дошта, тарҷумаи онҳо роҳи усулҳои гуногунро талаб намудааст.

“Дар миёнаҳои растанӣ чойфурушӣ дар тарафи ҷануби куча, дар **ру ба руи** паскучаи бозори ангишт “Ҷаннатмаконӣ” ном як сарой бино ёфта буд.” [132, с. 18].

“In the middle of the tea sellers line, in the southern part of the street, right in front of a narrow street, leading to the coal bazaar, stood a building called “Jannatmakoni.” [134, с. 51].

“Суфачаи дигари ин сарой холӣ буда, ман **гоҳ-гоҳ** ба руйи вай нишаста, бо қандфуруши мазкур суҳбат мекардам.” [132, с. 18].

The other platform was vacant, and sometimes I would sit there and engage in conversation with the sweet seller [134, с. 51].

“Раҳими Қанд баъд аз “хармурд” бо чашмони гирён ва панҷаҳои ларзон боз қадре торҳои танбурро “**тинг-тинг**” кунонид...”[132, с. 19].

“With tearful eyes and trembling fingers, Rahimi Qand reluctantly made the stings of the tanbur produce some sound –“**ting-ting**” [134, с. 53].

Соҳиби хона дар пешгоҳи вай **хисир-хисир** карда мегашт [135, с. 41].

Ифода намудани калимаҳои такрорӣ дар забони англисӣ кори мушкул мебошад. Тавассути вусъати маъно, маҷоз, ба таври кӯтоҳ ва ё мушаххас будани маънои воҳидҳои такрорӣ дар ин забон нақши муҳимро ифода мекунад. Як қатор калимаҳои такрорӣ, мусалламан аз ҷиҳати ҷузъҳои таркибиашон метавонад тағйир ёбанд ва дар ниҳоят вариантҳои нави калимаҳои такрориро ба вучуд оваранд.

Такрор ва умуман калимаҳои такрорӣ пеш аз ҳама дар нутқи гуфтугӯӣ ва матнҳои бадеӣ сиёсӣ истифода бурда мешаванд. Дар раванди тарҷума тарҷумонҳоро ин амр зарур мебошад, ки ҳам маъно ва ҳам ғасоҳати матни аслро интиқол дода тавонанд.

Гуфтан ба маврид аст, ки дар тарҷума баъзе фарқиятҳо вучуддоранд, ки онҳоро ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам дар забони англисӣ мушоҳида кардан мумкин аст, масалан фарқияти тарҷума аз забони тоҷикӣ ба англисӣ:

“Баъд аз дақиқае аз паси дарвоза шарфаи ӯе шунда шуд ва баъд аз он бо ҳам **паст-паст** ҳарф задани ду кас маълум гардид” [132, с. 27].

“After a minute, I heard footsteps behind the gate, followed by the hushed voices of two people” [134, с. 62].

Ҳамзамон фарқияти тарҷума аз забони англисӣ ба тоҷикӣ:

As he came close, he looked at me and while keeping his eyes at me came **closer and closer** [134, с. 58].

“Чун у наздиктар расида назараш ба ман афтод, чашмонашро аз ман наканда омадан гирифт” [132;24].

Яъне ба тарҷумон ҳангоми тарҷума маънои комил ва асоси ҷумла муҳимтар аст. Аслан, аз рӯйи пешниҳоди сарчашмаҳои гуногуни илмӣ ду роҳи имконпазири тарҷумаро мешиносанд: тарҷумаи тахтуллафзӣ ва тарҷумаи тафсирий. Албатта, ин масъала дар шакли ҳолис ба соҳаи тарҷума ва санъати тарҷумаи бадеӣ дахл дорад. Тарҷумаи ҳар як матн хусусияту талаботҳои худро доро мебошад, ки роҳу усулҳои ба худ хосро талаб мекунад ва бо ёрии методҳои тадқиқотии муосир хело осон ба роҳ монда мешавад, ки ба интиҳоби калимаҳову ибораҳо ва ғайра таъсир мерасонанд. «Ба мо тарҷумонҳои насрнавис ва тарҷумонҳои шоир лозиманд», - гуфтани муаллифони мақолаи «Кори эҷодӣ ё як навъ касби оддӣ?»

Ҳар як тарҷумон равияи эҷодӣ ва услуби хоси худро дорад. Яке бо роҳи тарҷумаи тахтуллафзӣ асарро дастраси хонандагон мегардонад, дигаре бо роҳи тарҷумаи бадеӣ. Агар аз як тараф рӯ овардан ба тарҷумаи тахтуллафзӣ нигоҳ доштани хусусиятҳои забон, баёни тарҷумашаванда бошад, аз тарафи дигар, натавонистани тарҷумаи бадеӣ аз тарафи тарҷумонҳои дасти аввал мебошад. Дар тарҷумаи бадеӣ бисёр ҳолат ба қолабшиканӣ рӯ меоранд.

Тарҷума дар ҳақиқат роҳи баёнест, ки бо андешаи дуруст фаҳмида мешавад ва матни тарҷумашударо ба макони нав мерасонад. Муваффақияти тарҷумони бадеии адабиёт на танҳо дар наздик будани тарҷумаи он бо нусхаи аслий, балки ба дараҷаи бадеи корҳои тарҷума низ вобаста аст ва мафҳум дар ин ҳолат хеле наздик ба назар расида, гуногун қабул карда мешавад, яъне агар василаи баёни мусиқӣ-оҳанг ё ҳайкалтарошию меъморӣ-шаклу тарҳ бошад, тарҷумаи бадеӣ танҳо ба воситаи забон, мантиқан ифода меёбад. Ба ин хотир, тарҷумаи калимаҳои такрорӣ дар матни асар бадеӣ, вобаста ба тақозои услуб ва дараҷаи муодилнокӣ, метавонад тағйир ёбад.

Онро дар мисолҳо дида мебароем:

“Суфачаи дигари ин сарой холӣ буда, ман **гоҳ-гоҳ** ба руйи вай нишаста, бо қандфуруши мазкур сухбат мекардам.” [135, с.18].

The other platform was vacant, and **sometimes** I would sit there and engage in conversation with the sweet seller [136, с. 51].

Дар мисолҳои боло аён аст, ки тарҷумай бадеӣ дар калимаҳои тақрорӣ дар раванди тарҷума аз забони тоҷикӣ ба забони англисӣ мазмуну муҳтавоӣ худро иваз намуд. Агар рудупликасияи “гоҳ-гоҳ”-ро гирием ба забони англисӣ тақрор шуда наомад ва баръакс мазмунан тарҷума шуд, ки дар тарҷума калимаи “sometimes”-ро гирифт. Ё ин ки дар мисоли дигар агар тасвир кунем:

“Дигарон ҳам ба тарафи табақ бо дили ноҳолам даст бурда меоварданд ва аз зертари табақ, аз ҷойҳое, ки оби доҳони Қорӣ нарасида буд **кам-кам** мегирифтанд” [135, с. 36].

“The others also hesitated, reluctantly reaching their hands the pilaf and taking **smaller pieces** from the inner part, hopping to avoid the moisture from the mouth spilled by Qori Ishkamba” [136, с. 71].

Дар натиҷаи тарҷумай болозикргардида бармеояд, ки калимаи тақрорӣи “**кам-кам**” ба забони англисӣ шакли худро иваз намуда аз ҷиҳати тарҷумай бадеӣ мазмунан тарҷума карда шудааст. Ҳамзамон қайд кардан ба маврид аст, на ҳамеша калимаҳои тақрорӣ аз нуқтаи назари тарҷумашиносӣ як хел ва ё айнан тарҷума карда мешавад.

Таҷумай тахтуллафзӣ тарҷумай ҳарф ба ҳарф, калима ба калима бе дарназар гирифтани маъноӣ куллии матн, баргардони калима ба калимаи маъноӣ матни аслий ва ғайриистиорӣ як калима ё ибора мебошад. Якчанд мисолҳо меорем бо калимаҳои тақрорӣ, ки дар тарҷума бе тағйир нависта мешавад: **хона ба хона-house to house, head to head-cap to cap, door to door-дар ба дар, сол аз сол-year by year, кадам ба кадам-step by step, рӯ ба рӯ-face to face** ва ғайраҳо.

Овозтақлидкунӣ (ономатопея) ҳамчун навъи махсуси редупликатсия. Овозтақлидкунӣ (ономатопея, идеофон) ин калимае мебошад, ки барои тақлид кардани овозҳои воқеияти атроф бо истифода аз воситаҳои забон хизмат мекунад [27, с. 110-120].

Олимон-забоншиносони пешина тамоми луғати овозтасвиркунандаро аксар вақт ба таври ғайри тафриқавӣ баррасӣ мекунанд. Дар ҳоле ки низом аз ду зернизом иборат мебошад:

- овози рамзӣ (бо денотати ғайриакустикӣ);
- овозтақлидкунӣ (бо денотати акустикӣ).

Дар таърихи омӯзиши овозтақлидкунӣ дар забони англисӣ се марҳиларо фарқгузорӣ кардан мумкин аст:

1) Марҳилаи аввал таҳқиқоти пешинаеро дар бар мегирад, ки аксаран дорои хусусияти тавсифӣ дошта, зимнан, маводи васеи забониро (К. Вечвуд, Ф. Мюллер, А. Суит, Э. Партрич ва дигарон) пешниҳод менамоянд.

Дар марҳилаи мазкур кӯшишҳои барои ҷамъбаст намудани маводди илмӣ бо далелҳои раднопазир анҷом гирифтааст. Аммо намояндагони он дар доираи интиқоли маъно ва баъзе унсурҳои умумии маъноӣ маҳдуд шудаанд.

2) Марҳилаи дуюм кӯшишҳои таҳияи таснифи луғати овозтақлидкуниро дар бар мегирад. Вариантҳои сершумори таснифи луғати овозтақлидкунӣ мавҷуданд, аммо ҳамаи онҳоро дар ду самти асосӣ маҳдуд кардан мумкин аст:

а) аз рӯи унсурҳои умумии сохторӣ ва сифатҳои акустикии овозҳо [22, с. 200];

б) аз рӯи манбаъҳои овозҳо [23, с. 86-183].

3). Марҳилаи сеюм ҳадагузориҳои ниҳии таҳқиқот (ҳадагузориҳои овозрамзӣ); низомбандии маводи ҷамъоваришудаи забонӣ бо ҷалби маълумоти акустика; таҳқиқоти аввалини типологияи овозтақлидкунӣ дар забонҳои ғайрихешутабор; кӯшишҳои таҳлили истифодаи калимаҳои овозтақлидӣ дар матн; кӯшишҳои таҳқиқи ҷомеашиносии

овозтаклидхоро дар бар мегирад [22, с. 22]. “Воҳ, воҳ дастакам” [135, с. 43]. “oh, oh, my hand” [136, с. 78].

Бояд қайд кард, ки калимаҳои овозтаклиди ро ба шумори нидоҳо мансуб медонанд. Ҳамин тавр, дар луғатномаҳои тафсири овозтаклидҳо ба таври ҷиддӣ аз нидоҳо ҳадгузори карда намешаванд: ё бо аломати «нидо» таъмин карда мешаванд, ё бо онҳо дар як моддаи луғатномавӣ муттаҳид мешаванд. Новобаста аз он, ки ҳам калимаҳои тақлиди овоз ва ҳам нидоҳо аз ҷиҳати морфологӣ бешакл мебошанд, ки онҳо аз лиҳози синтаксисӣ мустақил маҳсуб шуда, як навъ дар атрофи низоми луғавию маъноӣ қарор доранд, фарқиятҳои назарраси функционалие вуҷуд доранд (нидоҳо ва овозтаклидҳо бо мақсадҳои комилани гуногуни синтаксисӣ истифода мешаванд), ки бо фарқиятҳои маъноӣ ва рамзӣ муайян шудаанд [91, с. 262].

Якҷанд фарқиятҳои муҳим миёни овозтаклидкунӣ ва нидо мавҷуданд, ки аз инҳо иборатанд:

а) Чун қоида, нидоҳо дар грамматика ҳамчун ҳиссаи мустақили нутқ таъриф шуда, калимаҳои овозтаклидӣ бошанд, ҳиссаи мустақили нутқ ба шумор намеравад.

б) Нидоҳо ин калимаҳое мебошанд, ки бевосита ҳиссиёт ва иродаро ифода намуда, онҳоро номбар намеkunанд. Хосияти нидоҳо аз ифодаи доираи хеле гуногун ва баъзан хеле рангоранги ҳиссиёт, бештари маврид ба муқобили арзӣ иборат буда, дар татбиқи маъниҳои луғавии онҳо заминаи забонӣ, вазъияти нутқ, оҳанг, имову ишора муайян мешавад, ки инчунин қиёфабозӣ нақши муҳим мебозанд [82, с. 72-76]. Чунин калимаҳои овозтаклидӣ, ба монанди cock-a-doodle-doo, bow-wow на эҳсосот, на ҳиссиётро ифода намеkunанд, балки тақлидҳо ба садоҳои мушаххаси табиӣ ба шумор мераванд.

в) Ҳиссиётро ифода карда, аммо онро номбар накарда, нидоҳо одатан ба шарҳу тавзеҳи ба он пайваста ниёз доранд. Дар ҳоле ки калимаҳои овозтаклидӣ падидаи комилан мушаххаси олами берунаро

ифода карда, усулан, бидуни шарҳу тавзеҳ низ фаҳмо ва равшан мебошанд.

г) садодиҳии ашёҳо ва падидаҳои табииро ифода карда, калимаҳои овозтақлидӣ бар ҳилофи нидоҳо дорои маънии муайяни луғавӣ мебошанд.

д) калимаҳои овозтақлидӣ дар калимасозӣ ба таври васеъ истифода мешаванд. Сермаҳсулии нидоҳо аз нигоҳи калимасозӣ назаррас намебошад.

е) дар аксарияти ҳолатҳо калимаҳои овозтақлидӣ аъзои ҷумла ба шумор мераванд.

Таҳқиқоти аввалини муҳим оид ба масъалаи овозтақлидӣ дар забони англисӣ дар охири асри XIX – аввали асри XX ба нашр расидаанд. Калимаҳои англисии овозтақлидӣ таваҷҷуҳи олимонабоншиносонро бо якчанд омилҳо ба худ ҷалб менамоянд [10, с. 270]:

Сабза ва себаргаҳои лаби ҷӯй ва дигар алафҳои худрӯ ба назари кас **хим-хим** тофта чашми одамро мебурд [13, с. 21]. The irrigation canal was ordered with fresh grass and bushes in bloom [134, с. 30].

1. бештар равшан (эксплицитӣ) будани онҳо назар ба аксари забонҳои дигар, аз сабаби шумораи қиёсан начандон калони тасриф ва воҳидҳои ба воситаи вандафзой сохташуда;

2. сермаҳсулии баланди усули ивазшавии калимасозӣ, ки ин ба гузариши овозтақлидҳо аз ҳиссаи нутқ ба ҳиссаи дигари нутқ мусоидат менамояд: ding-dong (n) – ding-dong (v);

3. майли бештари забони англисӣ ба инъикоси эҳсосоти шунавой равона шудааст. Дар мавриди вазъият забони англисӣ бештари афзалиятро ба дарки шунавой вогузор карда, ба идроки биной на он қадар аҳамият медиҳад;

1. теъдоди назарраси воҳидҳои тақлиди овоз, ки редуplikатсия ва ивазшавии овозҳоро дар бар мегиранд, нисбатан кам ба назар мерасанд; (snip-snap, flip-flap) [27, с.110].

Мавҷуд будани шумораи калони воҳидҳои луғавии редупликативии овозтақлидӣ аз ҷониби олимони зиёд қайд карда мешавад.

Овозтақлидҳо низ ба пурра (бештар овозтақлидӣ) тақсим мешаванд: quack-quack ва ғайра; нопурра (бо тағйирёбии садонок): zig-zag [71, с. 134-145].

Дар бораи хусусиятҳои хоси воҳидҳои редупликативӣ барои калимаҳои овозтақлидкунии забони англисӣ И.В. Арнолд низ ҳарф зада, ӯ онҳоро ба 3 гурӯҳ тақсим мекунад:

1. воҳидҳои пурраи редупликативӣ (hush-hush, quack-quack);
2. воҳидҳои нопурраи редупликативӣ (chit-chat);
3. воҳидҳои қофиядори редупликативӣ (razzle-dazzle) [8, с. 350].

Ҳамин тариқ, луғати овозтақлидкунӣ дар забони англисӣ ҳамчун яке аз манбаъҳои асосии ғанӣ гардидани забони англисӣ ба шумор рафта, маводи хеле васеъ ва ҷолиб барои таҳқиқоти забоншиносӣ маҳсуб мешавад.

“Раҳмим Қанд баъд аз “ҳармурд” бо чашмони гирён ва панҷаҳои ларзон боз кадре торҳои танбурро “тинг-тинг” кунонид...”[135, с. 19].

“With tearful eyes and trembling fingers, Rahimi Qand reluctantly made the stings of the tanbur produce some sound –“ting-ting” [136, с. 53].

Дар забоншиносии мусоир мафҳум ва моҳияти редупликатсия аз сабаби бисёрҷанба будани падида ба таври аниқ муайян карда нашудаанд. Мавҷуд набудани ҳудудҳои устуворе, ки падидаи редупликатсияро муайян мекунанд, аз як тараф, баъзе душворихоро дар таснифи параметрҳои гуногуни расмӣ ва функционалии падидаи мазкур ба вучуд оварда, аз тарафи дигар, зарурати баррасии низоми калимасозии забонро ҳамчун низоми кушода ва фарқкунандае, ки хосиятҳоро зоҳир мекунад, таъкид менамояд.

Таҳлили сохтори маъноии редупликантҳо:

Тавре ки дар боло маълум шуд, редупликатсия ба пурра, нопурра ва дивергентӣ тақсим мешавад. Редупликатсияи пурра амсилаҳои зеринро дар бар мегирад:

- V.V – aye aye;
- CV.CV – wee wee;
- CVC.CVC – tartar.

Принсипҳои бунёди редупликатсияи пурра дар забони англисӣ ба тариқи зайл аст:

1. Аксаран редупликатсияи пурра бо овозтақлидҳо ва муаррифӣ шудаанд, аз қабилӣ: boo-boo, saw-saw, mew-mew, moo-moo, mur-mur;

2. Такрори пурра гоҳо бо иваз шудани садонокҳо низ ба назар мерасад, аз қабилӣ: dingle-dangle, griffy-gruffy, trip-trop, swishy-swashy, tittle-tattle, riff-raff, fiddle-faddle, mingle-mangle;

Редупликатсияи нопурраро муҳаққиқони соҳа вобаста ба навъҳои зерин гурӯҳбандӣ намудаанд:

- C1V.C2V – hi-fi;
- CV1C.CV2C – criss-cross, nick-nack, riff-raff;
- C1VC.C2VC – rag bag, pop top, hob-nob;
- C1V.C2V.C3V.C2V – willy-nilly.

Редупликатсияи дивергентӣ ё такрорҳо бо тағйирёбии таркиби овозӣ асосан дар нутқи кӯдакон, калимҳои овозтақлидӣ, лаҳча ва нутқи ғайримеъёрӣ дучор меоянд.

Дар луғати ғайримеъёрӣ асосан таркибҳои қофиядор вомехӯранд, масалан: do-do, hockey-pokey, hoddy-doddy, blah-blah, соо-соо.

Таркибҳои чуфтии қофиядор бо истифодаи эхоредупликатсия паҳн шудаанд, ки дар забони англисӣ ба намуди алоҳидаи калимасозӣ, ба ном редупликатсияи s(c)hm, чудо карда шуда, он дорои миқдори азими мисолҳо, аксаран дар лаҳча бо маънии манфӣ истифодашаванда (fancy-shmancy, money-schmoney, time schmime, plan-shman) мебошад.

Дар нутқи кӯдакона инчунин дучандашавӣ ба таври васеъ паҳн шудааст, аз қабилӣ: hocus-pocus, boo-boo, ga-ga, ba-ba, teeny-weeny.

Такрорҳо дар забони тоҷикӣ. Истифодаи ҷуфткунӣ ба сифати усули муайяне, ки барои ба калима бахшидани тобиши эҳсосотию таъсиррасон хизмат мекунад, дар тамоми забонҳои ҷаҳон паҳн шудааст. Олимон-забоншиносон иддао мекунанд, ки редупликатҳо дар забон бо мақсади таъсиррасонии услубшиносӣ, инчунин, дар аксарияти ҳолатҳо барои таъсирбахштар кардани нақл истифода мешаванд.

Барои забони назм такрор яке аз усулҳои хостарин ба шумор меравад. Дар назму насри форсу тоҷик навҳои гуногуни редупликатсияҳо зуд – зуд дучор меоянд. Дар баробари ин, намудҳои гуногуни такрор: редупликатсияи ҷузъӣ ва пурра, калимаҳои овозтақлидӣ, такрори муродифӣ (ҳарду ҷузъ дорои маънии воқеӣ буда, нисбат ба ҳамдигар ҳамчун муродифҳо муносибат мекунанд) ва ба ном такрори антонимӣ, яъне редупликатсияҳои дучор меоянд, ки дар онҳо ҷузъҳои мустақилмаъно бо маънои (семантикаи) антонимӣ омезиш меёбанд.

Натиҷа нишон дод, ки такрор ҳамчун воҳиди мураккаби забонӣ дорои ҷанбаҳои гуногуни омӯзиш буда, ба таври зайл гурӯҳбандӣ кардан мумкин аст:

1. Ҷанбаи фоно-морфологӣ. Ҷанбаи фонологии калимаҳои такрориро омӯзиши бевоситаи овозҳои таркиби такрор ва тағйироти овозии такрорҳои тағйирёбанда ташкил мекунад, яъне ки «падаидаи фонологӣ – ин ивазшавии (тағйирёбии) овозҳои садонок ва ҳамсадо дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ буда, ҳамчун асоси барқарор гардидани гунаҳои фоно-морфологии калимаҳои редупликативӣ ва такрор хизмат мекунад» [54, с. 169]. Ҷанбаи морфологии такрор ё худ калимаҳои такрориро аз кадом ҳиссаи нутқ ташкил шудан ва ба кадом ҳиссаи нутқ тааллуқ доштани онҳо ташкил мекунад.

“Ҳам дар забонҳои англисӣ ва ҳам дар забони тоҷикӣ намунаҳои зерини асосии устувори савтиётиву сарфиро (фонологиву морфологӣ) аз якдигар фарқ кунонидааст:

1) Редупликатсияи фонологӣ ва морфологӣ, ки дар он такрор бе тағйир ёфтани садонокҳо ва ҳамсадоҳо сохта мешавад.

2) Редупликатсияи фонологӣ ва морфологӣ, ки дар он бо роҳи тағйир ёфтани овозҳои ҳамсадо калимаи такрорӣ сохта мешавад.

3) Редупликатсияи фонологӣ ва морфологӣ, ки бо иваз намудани овозҳои садонокӣ таркиби калима такрор сохта мешавад” [54, с. 169].

2. Ҷанбаи сохторию маъноии такрор. Падидаи редупликатсияи ҳамеша дар мадди назари муҳаққиқони ҳам забоншинос ва ҳам адабиётшинос қарор гирифтааст. Аз нуқтаи назари забоншиносон, такрор ҳамчун падидаи сохторию маъноӣ дар забонҳои муайян мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтааст. Редупликатсия нисбат ба низоми намудҳои истифодашаванда хусусиятҳои худро зоҳир менамояд. Редупликатсия ҳамчун зухуроти забонӣ дар сатҳҳои гуногуни забонӣ аксари забонҳои олам ба мерасад ва мавриди истифода қарор мегирад. Ин падида роҳи забоншиносон дар асрҳои собиқ на танҳо дар асоси маводи забонҳои алоҳида, инчунин аз ҷиҳати забоншиносии муқоисавӣ ва типологӣ низ дар асоси маводи забонҳои гуногунсохтор мавриди баррасӣ қарор додаанд.

Дар муносибати такрор ба омӯзиши редупликатсия ҳамчун пешоҳанг забоншиносии олмонӣ Август Фридрих Потт махсус мешавад.

Ӯ ба чунин хулосае омадааст, ки калимаҳои такрорӣ барои ифодаи маъноҳои сарфию нахвӣ ва инчунин ташкил намудани сохтори муайяни услубӣ ба қарор гирифта мешаванд. Ҷанбаи арзишманди таҳқиқоти ӯ дар он аст, ки А.Ф. Потт заминаҳои таҳқиқоти типологӣ калимаҳои такрориро дар забонҳои гуногунсохтор фароҳам овардааст.

Файласуф, равоншинос ва забоншиносии олмонӣ Аилгелм Вундт масоили марбут ба такрорро мавриди омӯзиш қарор дода, тавсифи муфасссалтари навҳои гуногуни онро дар забон пешниҳод намудааст. Номбурда дар таҳқиқоти худ калимаҳо-такрорҳоро вобаста ба хусусиятҳои овозӣ ва қисман маъноии онҳо тасниф кардааст. Бинобар он, ки омӯзиши ҷанбаи психологӣ далелу падидаҳои гуногуни забон

мақсади асосии кори В. Вундт ба шумор меравад, ӯ аввалин шуда редупликатсияро аз дидгоҳи психологӣ пажӯҳиш намудааст. Пажӯҳишгар ду навъи чуфтшавиро пешниҳод мекунад: 1) чуфтшавие, ки дар ҳамаи зинаҳои тафаккури забонӣ мушоҳида мешавад; 2) чуфтшавиҳое, ки ҳамчун маҳсул ва натиҷаи тафаккури худ вижаи забонӣ мебошанд.

3. Ҷанбаи маърифатии такрорҳо. Бояд қайд кард, ки такрор аз рӯи хусусияти худ ба забоншиносии маърифатӣ мансуб мебошад. Дар навбати худ, маърифтанокӣ аз қобилияти инсон ба қабул ва дарк кардани олами беруна аз тариқи низоми аз ҷониби худ бунёдкардаи назарҳое иборат мебошад, ки аз диққат, фаҳмиш ва идроки худ инсон вобаста мебошад.

Такрорҳоро мавриди омӯзиш қарор дода, ба муносибати маърифатӣ ба падидаҳои забоние така кардан мумкин аст, ки дар таҳқиқот оид ба забоншиносии маърифатӣ батадриҷ инкишоф дода шуда истодааст. Вобаста ба ин, забоншиносии маърифатӣ аз «ҷанбаеро дар забоншиносӣ, ки забонро аз дидгоҳи механизмҳои маърифатӣ (шинохтӣ) – е, ки дар меҳвари фаъолияти фикронии инсон қарор доранд, омӯхта, тавсиф мекунад» [60, с. 65] иборат мебошад.

4. Ҷанбаҳои амалии такрорҳо. Доир ба ҷанбаи амалии такрорҳо бояд ибраз намуд, ки калимаҳои такрорӣ аз нутқи шифоҳӣ ва рӯзмараи мардум гирифта, то дар матни осори адабиёти бадеӣ истифода мешавад. Дар забони гуфтугӯӣ мазмунҳои таъкид ва ифодаи руҳияро ифода мекунанд ва дар матни бадеӣ ҳамчун воситаи образнокӣ ва ифодаи эмотсионалии фикр хизмат мекунанд. Ҳангоми тарҷума бояд ҳамаи ин ҷанбаҳо ва хусусиятҳо ба инобат гирифта шаванд.

Бояд зикр намуд, ки муҳаққиқон такрорро ба ҳайси воситаи байни ибораҳои эътироф намудаанд. М.Н.Откупшикова дар иртибот ба ин, дуруст қайд менамояд, ки «..такрори маъно ҳамчун шартӣ асосии пайдоиш ва мавҷуд будани матн дар забонҳои гуногун хизмат мекунад» [65, с. 104].

Такрорҳо, читавре ки дар боло ҳам зикраш омад, аз рӯйи аломатҳои худ воҳиди умумизабони мебошанд. Онҳоро дар ҳама сатҳҳои забонӣ - фонологӣ, морфологӣ, синтаксисӣ ва семантикию услубшиносӣ мушоҳида намудан мумкин аст. Дар баробари хусусияти умумӣ доштани боз ҳамчун усули фаъол ва серистеъмоли калимасозӣ ва образфаринӣ баромад намудани калимаҳои такрорӣ доираи омӯзиши онҳоро хеле васеъ месозад.

Дар луғатномаи “Энциклопедия забоншиносӣ» чунин шарҳи истилоҳи редупликатсия оварда шудааст: «Редупликатсия ба забонҳои гуногунсохт хос мебошад» [118, с. 408].

Нуктаи назари ба ин монандро муҳаққиқ Э. Сепир изҳор намудааст. Ба ақидаи ӯ: «редупликатсия аксар вақт ба сифати тафовути маъноӣ луғавӣ амал мекунад ва он хусусиятҳои шиддатнокӣ, хурдкунӣ, касрӣ ва ғайраро ифода мекунад ...» [149].

Калимаҳои такрориро вобаста ба ифодаи мазмунҳои мухталиф муҳаққиқон ба гурӯҳҳои зерин ҷудо намудаанд:

- а) такрорҳои комил ё дақиқ;
- б) такрорҳои нонокомил;
- в) калимаҳои тақлиди овозӣ;
- г) такрорҳои тасвирӣ.

Такрорҳои лексикӣ чунин навъи такроре мебошанд, ки дар онҳо хусусиятҳои такрорҳои комил ва нокомил дида мешавад.

Дар ин кор мо кӯшиш менамояем, ки ҳар кадом такрорҳои мутааллиқ ба гурӯҳҳои ҷавуззикрро ҳадди имкон мавриди баррасӣ қарор диҳем.

Мисол: **баланд-баланд, оҳиста-оҳиста, нармак-нармак, нарм-нарм, қатор-қатор, тез-тез, лӯб-лӯнда, шир-шир, шалдар-шулдур, суп-сурх, чой-пой, мева-чева** ва ғайра.

Такрори пурра дар забоншиносӣ мавқеи муҳим дорад, зеро дар он калимаҳо ба таври комил такрор карда мешаванд, ки мо хусусиятҳои онро дида мебароем.

Такрори пурра ё комил он такроре мебошад, ки дар он такрори дақиқи калима ба назар расида, ягон воситаи иловагӣ надорад. Ин такрор пеш аз ҳама ифодакунандаи маъноҳои лексикӣ ва грамматикӣ буда, микдор, дараҷа, зарфият, теъдод, ченак, андоза, ҳаҷм, давомнокӣ ва такроршавандагӣ барин хусусиятҳоро ифода мекунад.

Масалан: **паст-паст, курта-курта, зарра-зарра, хурд-хурд, дон-дона** ва ғайра.

Такрори пурра ба ду навъ: якум - такрорҳои пурраи бевосита ва дуюм - такрори пурраи бавосита ҷудо карда мешавад.

Ба зергурӯҳи такрори пурраи бевосита такрорҳое дохил мешаванд, ки дар онҳо такрори дақиқ ва пурраи калимаҳои забон ба мушоҳида мерасанд. Масалан: **даста – даста, гоҳ – гоҳ, порча – порча, ғун – ғун** ва ғайра.

Такрори пурраи (дақиқи) бавосита. Такрори навъи мазкур бо истифода аз баъзе васоити грамматикӣ, аз ҷумла, бо истифодаи феълҳои ёвар, бандакҳои изофӣ, пешвандҳову пасвандҳо ташаккул меёбад, масалан: **хона ба хона, сар то сар, дар ба дар, сол аз сол, ғир-ғиркунон, дав-даво, марди мардон, зани занон, охири охири, гарми гарм** ва ғайра.

Такрори пурра бештар бо истифодаи пешвандҳо таҳаввул ёфтааст. Чуноне ки маълум гардид, калимаҳо ба ҳайси ҷузъе аз авомили ташаккули вобастагӣҳои дутарафаи пешвандҳо хизмат мекунад. Пешвандҳо ба ҳайси воситаи грамматикӣ ба кор рафта, ҳангоми истифодаи онҳо алоқаҳои гуногун дар байни калимаҳо ва дар ҷумлаҳо зӯҳур менамоянд. Бояд қайд кард, ки зӯҳуроти мазкур махсусан ба пешвандҳои забони тоҷикӣ мансуб мебошад, зеро ки аз ҷиҳати сохторӣ забони тоҷикӣ ба гурӯҳи забонҳои аналитикӣ дохил карда мешавад. Дар забони тоҷикӣ ба ҳайси забони таҳлилӣ навъҳои гуногуни муносибатҳои маъноӣ ва грамматикӣ ифода меёбанд, ки бештар аз тариқи пешванду пасванд, бандак, такрор, оҳанг, тартиби калимаҳо ва ғайра таркиб ёфтаанд.

Вобаста ба такроршавии пешвандҳо андешаҳои ҷолиби диққате дар китобҳои забоншиносии тоҷик мавҷуданд. Масалан, дар китоби дарсӣ оид ба забони адабии тоҷик барои муассисаҳои таҳсилоти олӣ чунин оварда шудааст, ки “пешвандҳо бо ҳолҳои ҷидаи замон ва макон такрор ёфта, таъкидро ифода мекунанд” [32, с. 164].

Муҳаққиқи дигари забони тоҷикӣ Д. Тоҷиев ақидаи дар боло зикршударо ҷонибдорӣ намуда, чунин менависад, ки “ҳангоми такрори пешвандҳо ва пасвандҳо тобиши синтаксисии таъкид бараъло ба мушоҳида мерасад” [84, с. 15-20].

Чунин ба назар мерасад, ки такрорҳои пурра, бовучуди аз ҳиссаҳои гуногуни нутқ ташкил шуданашон, ба худ пасванди –он гирифта, ба сифати феълӣ табдил меёбанд. Дар забони тоҷикӣ ду вазифаи асосии ин намуд такрорҳоро фарқ кардан мумкин аст:

а) такрорҳои пурраи бавосита, ки дар онҳо пасванди – **он** истифода шудааст ва ба вазифаи зарфи тарзи амал баромад намуда, тарзу усули содир кардани амалро ифода мекунанд, масалан: **чақ-чақкунон, қоҳ-қоҳзанон, ғур-ғуркунон** ва ғайра.

б) такрорҳои пурраи бавосита бо истифода аз пасванди – **он** ҳолати содир кардани амалро ифода мекунад: **лағж-лағжон, ланг-лангон, дав – давон** ва ғайра.

Такрори пурраи бавосита тарз ва усули содир кардани амалро бо истифода аз пасванди – **она** ифода мекунад: *кӯр-кӯрона*.

Такрори пурраи бавосита тарз ва ҳолати амали содиршавандаро бо истифода аз пасвандҳои –ак(як) –акӣ(якӣ) ифода мекунад: *ҷаҳ – ҷаҳакон, рӯй-рӯякӣ* ва ғайра.

Такрори пурраи бавосита, ки аз асосҳои феъл ва ба кор бурдани садоноки пайвасткунандаи –о – ташаккул ёфтааст: гирогир, кашокаш ва ғайра. Бояд қайд кард, ки ҳангоми пайвастшавии пасванди –ӣ – дар охири чунин такрорҳо исмҳои муҷаррад ташаккул меёбанд: даводавӣ, занозанӣ, кашокашӣ ва ғайра.

Такрори пурраи бавосита, ки бо истифода аз унсури пайвасткнундаи – ма – ташаккул ёфтааст: кашмакаш, басмабас, гапмагап, хелмахел ва ғайра.

Такрори пурраи бавосита, ки бо истифода аз унсури ёридиҳандаи – ба – ташаккул ёфта, пайдарпайии ба вуқӯъ пайвастани амалро ифода мекунад: дар ба дар, шахр ба шахр, боғ ба боғ, даст ба даст, дашт ба дашт ва ғайра.

Такрори бавоситаи тавтологӣ ҳамчун навъи дигари такрори бавосита ба шумор рафта, он бо истифода аз бандаки изофиии-и ташаккул меёбад.

Дар вобастагӣ бо натиҷаи ҳисси биноӣ ва дарки визуалии ашё *такрори пурраи (дақиқи) тасвирӣ* пайдо мешавад, ки дар он калимаҳои тасвирӣ аз калимаҳои тақлиди овозӣ ба таври назаррас фарқ мекунанд. Ҳамин тавр, доир ба масъалаи мавриди назар як гурӯҳ забоншиносони тоҷик, ба мисли М. Фозилов, Ш. Исмоилов ва М. Қаҳҳоров ибрози андеша намуда, аз ҷумла чунин қайд намудаанд, ки ҳатто дар китобҳои дарсӣ ва рисолаҳои илмию таҳқиқотӣ ин калимаҳо аз якдигар чудо нестанд. Ҳамин тариқ, воҳидҳои луғавии тақлиди овозӣ ва тасвирӣ дар нигоштаҳои илмӣ муҳаққиқи масъалаи мавриди назар дар забони тоҷикӣ М. Шукуров ба ҳайси як воҳиди лексикӣ тоҷму алоҳида шарҳу тавзеҳ дода мешаванд [85, с. 188].

Чунонае ки дар асару мақолаҳои муҳаққиқони дар боло зикргардида нишон дода шудааст, такрорҳои пурраи тасвирӣ як намуд инъикосу ифода ва ё тасвири симои зоҳирии падидаҳову ва ашё аз рӯи хусусияти овозиашон махсуб мешаванд. Инчунин, такрорҳои пурраи тасвирӣ ҳамчун тақлиди калима ва ё пайравӣ кардан ба хусусиятҳои рафториву ҳолат ва вазъияти одамон, ҳодисаҳои табиӣ, парандаву ҳайвонот ва амсоли инҳо ба ҳисоб намеравад. Тавре ки мо минбаъд мебинем, вазифаҳои синтаксисии ҳарду навъи такрор ба ҳамдигар монанд мебошанд, гарчанде ки онҳо аз нуқтаи назари ифодаи маъно аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Бояд қайд кард, ки калимаҳои тасвирӣ аз рӯи

дарки босирагӣ (орган зрению), калимаҳои овозтақлидкунанда бошанд, аз рӯи дарки шунавоӣ ташаккул меёбанд, масалан: **лахт-лахт, рах-рах, милт-милт, ялтар-ялтар** ва ғайра.

Лоиқ ба тазакур аст, ки яке аз усулҳои сохтани калимаҳо ва маъниҳои нав ин такрори пурраи тақлидиовозӣ ба шумор меравад, ки он тавассути тақлид намудани овозҳои муҳити атроф, аз ҷумла тақлид намудани овози ҳайвоноту парандагон, ҳодисаҳои табиӣ, ашёву мавҷудоти гирду атроф сохта шуда, барои ифодаи руҳия, ҳаяҷон, эҳсосот, тарзи амал, шиддатнокӣ ва амсоли инҳо мавриди истифода қарор мегиранд, чунончи: **патар-патар, гулдур-гулдур, тап-тап, тақ-тақ, шилдир-шилдир** ва ғайра. Мавриди зикр аст, ки чунин навъ аз калимаҳои такрории тақлидиовозӣ тавассути нусхабардории комил ё тақлидии бо истифода аз таркиби овозии забон ташаккул меёбад.

Калимаҳои тақлидиовозӣ, ба ақидаи забоншиносони тоҷик Ш.Исмоилов ва М. Қаҳҳоров, “барои ифодаи садои одамон, тақлид намудан аз овозҳои ҷонварон, парандагон, ҳазандагон, ҳашарот, бархӯрдани ду ҷисм бар якдигар, инчунин падидаҳои ҷисмонии мавҷудоти зинда ба қор бурда мешаванд” [38, с. 25-28].

Дар илми забоншиносӣ падидаи тақрор ҳамчун яке аз масъалаҳои муҳимми сарфию наҳвӣ мавриди пажӯҳишҳои илмӣ қарор гирифта, зимни ин пажӯҳишҳо муайян гардидааст, ки калимаҳои тақрорӣ ҳамчунон дорои вазифаҳои мушаххасе дар сатҳи луғат, калимасозӣ ва услубиёти ин ё он забон мебошанд. Дар осори алоҳидаи илмӣ ва таҳқиқотҳои диссертатсионии як қатор муҳаққиқон ҷанбаҳои гуногуни воҳиди тақрор ҳамчун падидаи забонӣ мавриди омӯзиш қарор дода шуда, ба моҳияти ин падидаи гуногунпаҳлӯи забонӣ ҳадди имкон равшанӣ андохта шудааст.

Ҳамчунон бояд иброз дошт, ки ягона асари алоҳида ва нисбатан комил ва фарогире, ки дар ин мавзӯи ба анҷом расидааст «Тақрор дар забони тоҷикӣ»-и забоншиноси варзидаи тоҷик М. Шукуров мебошад. Ин таҳқиқоти диссертатсионӣ ҳанӯз соли 1978 ҷимоя шуда бошад ҳам,

мутаассифона, то ҳол он дар шакли монография рӯи чоп наомадааст. Зиёда аз ин, мутаассифона, нусхаи хатти кори диссертатсионии мазкур дар муассисае, ки ҳимояи муаллиф дар он ҷо баргузор гардида буд, низ дастрас нест. Тавре мутолиаи автореферати диссертатсияи мазкур, инчунин мақолаҳои муаллиф нишон медиҳад, таҳқиқоти мазкур асосан ба калимасозии воҳиди такрор ва хусусиятҳои луғавии он бахшида шудааст [94, с. 71-76]. Дар кори мазкур такрорҳои исмҳо, сифатҳо, ҷонишинҳо, шумораҳо, сифатҳои феълӣ, феълҳо, нидоҳо ва зарфҳо мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Ў ба «хусусиятҳои услубшиносӣ» ва «тобишҳои маъноӣ»-и такрорҳо таваҷҷуҳ зоҳир кардааст. Аз ҷумла, ӯ баъзе тобишҳои маъноиро қайд мекунад, ки бо истифода аз калмиҳои такрорёбанда ифода ёфтаанд, масалан, «ифодаёфтагӣ, баландӣ» (суп-сурх, тӯда-тӯда), «пайдарпайӣ» (кӯча ба кӯча, даст ба даст, рӯз ба рӯз), «бисёрқаратагӣ» (бист-бист, ҳазор-ҳазор, миллион – миллион ва ғ.).

Олими нуктасанҷ М. Шукуров таснифоти худро дар робита бо такрори луғавӣ пешниҳод намудааст. Ба андешаи М. Шукуров такрор яке аз масъалаҳои муҳимми забоншиносӣ ба ҳисоб рафта, онро ба намудҳои зерин гурӯҳбандӣ намудан мумкин аст:

- 1) такрори комил ё пурра;
- 2) такрори нокомил ё нопурра;
- 3) такрори тағйирёфта ё тағйириовозӣ;
- 4) такрори изофӣ, ки ҳамчун ибораи изофӣ сураат мегирад.

Муаллиф далелҳои худро бо мисолҳои сершумор таквият додааст: *пайкол-пайкол* (такрори пурра); *ангур – мангур* (такрори тағйирёфта), *марди мардон* (такрори изофӣ), *заб-зард* (такрори нопурра) ва ғайра.

Аз ҷониби забоншиноси машҳури тоҷик Ҳ. Ҷалилов зери унвони «Ибораҳо – тавтологияҳо дар забони тоҷикӣ» дар бораи такрорҳои изофӣ таҳқиқоте ба анҷом расида, аз ҷумла ӯ қайд мекунад, ки тавтология ин шабоҳати мутақобила ё мавҷудияти айнияти калимаҳо мебошад. Дар илми забоншиносӣ, бинобар ин, ибораҳое тавтологӣ ном доранд, ки таркибашон аз як реша иборат мебошанд, ё тавтология бо

усули такрори худи ҳамон вожа ташаккул ёфтааст. Масалан: «*Дили дилҳо, муаллими муаллимон, солҳои сол, асрҳои аср, шаҳри шаҳрҳо, хунуки хунук, хуби хубон, гарми гарм, беҳтарини беҳтаринҳо, охири охирон, тан ба тан, сар то сар, китф ба китф, ҳазор-ҳазор, ҷаҳон-ҷаҳон* ва ғайра» [90, с. 20-24].

Итстилоҳи «тавтология» аз забони юнонӣ (**ταῦτο** – худи ҳамон чиз ва **λογος** – калима, нутқ) гирифта шуда, монандӣ ё якхелагии калимаҳоро ифода карда, такроршавандагии тахтуллафзии калима дар забоншиносӣ номи тавтологиро касб кардааст.

Зикриёев Ф. яке аз забоншиносони варзида буда, ба масъалаи такрор ва намудҳои он таваҷҷуҳ зоҳир намуда, дар ин радиф таҳқиқот бурдааст. Дар таҳқиқоти хеш муаллиф на танҳо такрорҳои лексикӣ, балки анвои такрорҳои грамматикӣ ва услубиро мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор додааст. Аз ҷумла, номбурда чунин ибрази назар намудааст, ки такрор ба ҳайси категорияҳои грамматикӣ баромад карда, на фақат дар услуби бадеӣ, махсусан дар шеърнависӣ мавриди истифода қарор мегирад, балки он ҳамчун як воситаи сарфию наҳвӣ ба таври васеъ истифода мешавад ва ҳатто ба ҳайси ҷузъи таркибии ҷумлаи мураккаб мавриди истифода қарор мегирад [35, с. 45-54]. Зикриёев Ф. такрорро ба гурӯҳҳои зайл тақсим намудааст, аз қабилӣ: такрори маъноӣ; такрори услубӣ; такрори синонимӣ; такрори омехта; такрори лексикӣ; такрори эпифорикӣ; такрори анфорикӣ; такрори дараҷавӣ.

Дар ин замина бо такрори вожаҳои гуногун, аз ҷумла, нишонаҳои мушаххас аъзои ҷидаи ҷумла, ки ҷумласозиро бо аъзои ҷида муайян мекунад, ба вучуд меоянд. Дар натиҷаи такрори ҷумлаҳои одӣ ҷумлаҳои мураккаб ташаккул ёфта, такрори аъзои ҷумла бошад ба сифати воситаи инкишофи ҷумлаҳои мураккаб ё мураккаби сетакиб хизмат мекунад.

Омӯзишу пажӯҳиши редупликатсия ё такрор барои омӯхтани забони мушаххас аз аҳамияти аввалиндараҷа бархӯрдор мебошад. Он дар таҳлили муқоисавӣ мавриди таваҷҷуҳи махсуси забоншиносон қарор гирифтааст, ки дар таҳқиқоти густурдаи Д.Ш. Музаффарова таҳти

унвони «Калимаҳои редупликативӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ (таҳлили муқоисавӣ)» [54, с. 169] ва Л. Бектош «Сохтор ва маъноӣ редупликатсия дар забонҳои туркӣ ва тоҷикӣ мавриди таҳқиқу таҳлил қарор гирифтааст. Зимнан бояд қайд кард, ки муаллифони мазкур дар забоншиносии тоҷикӣ асосгузори таҳлили муқоисавии тақрор маҳсуб мешаванд.

Дар натиҷаи таҳлилу баррасии маъхазу сарчашмаҳо ва адабиёти илмӣ марбут ба мавзӯи мавриди назар чунин муайян намудан умумин аст, ки тақрор ба ҳайси яке аз воситаҳои забонӣ дар сатҳҳои гуногуни забон ба назар мерасад. Ин падидаи забонӣ воситаи тасвирӣ ва ифодакунӣ буда, дар сатҳи фонологӣ, морфологӣ, синтаксисӣ ва услубшиносӣ хусусиятҳои хосси худро дорад. Барои ҳамин дар солҳои охир масъалаи тақрор ба яке аз масъалаҳои муҳими забоншиносӣ табдил ёфтааст. Инчунин, ҳамагӯна будани тақрор (редупликатсия) дар илми забоншиносии тоҷик ва халқҳои дигар ҳамчун усули калимасозӣ як далели баҳснопазир ба шумор меравад.

3.2. Калимаҳои тақрорӣ дар ҳиссаҳои нутқ

Калимаҳои тақрорӣ асосан дар заминаи ҳиссаҳои мустақилмаъноӣ нутқ сохта мешаванд. Аз қатори ҳиссаҳои номустақили нутқ аслан нидоҳо дар ташаккули калимаҳои тақрорӣ нисбатан ғаъл мебошанд. Нақши пешоянҳо низ дар сохтани таркибҳо ҳале назаррас мебошад.

1. *Редупликатсияҳо – калимаҳои тақрорие, ки бо исм ифода ёфтаанд.* Таҳлили мавод нишон медиҳад, ки қисми бештари калимаҳои тақрорӣ бо исмҳо ифода ёфтаанд, ки онҳо ҳамчун ҳиссаи асосии номии нутқ дар ҳамаи забонҳои ҷаҳон қобилияти тақроршавиро доранд ва дар ҷумлаҳо тобишҳои гуногуни маъноӣ пайдо мекунанд. Дар байни онҳо дар ҷои аввал маъноӣ микдорӣ, сершуморӣ, издиҳом қарор дорад. Масалан: *халта-халта, гурӯҳ-гурӯҳ, қатор-қатор.*

2. *Исмҳо – калимаҳои тақроршаванда – маъноӣ шабоҳати ашё ё амалҳо, падидаҳо ва ғайраро ифода мекунанд.* Қоидатан, ин муқоисаи

намуди зоҳирии ашёҳо, ҷисмҳо, садоҳои ашё, тарзи амал ва ғайра мебошад. Масалан: *дон-дон, сим-сим, қул-қул, чаҳ-чаҳ*.

Дар мисолҳои овардашуда муқоисаҳои образнок, даркшуда, маҷозӣ ифода ёфтаанд. Исмҳое, ки бо такрори маҷозӣ, аз нав даркшавӣ ифода ёфтаанд, бо образнокии худ фарқ мекунанд. Дар чунин ҳоле калимаҳои такрории исмӣ барои баланд бардоштани маъноӣ дар онҳо мавҷудбуда ба қор бурда мешаванд, яъне маъноӣ маҷозиро дар шакли образнок ифода мекунанд, ки дар натиҷаи он сарбории ифодакунандаи редупликативии исмӣ меафзояд. Масалан, дар исмҳои такроршавандаи навъи *кӯҳ-кӯҳ; сабад-сабад, олам-олам*, маҳз бо роҳи такрор маъноӣ маҷозии исм пурзӯр гардида, образнокии он равшантар зоҳир мешавад.

1) Исмҳое, ки бо такрор ифода ёфтаанд, барои тақвият додани маъно, микдори ашё ва зиёдагии ин микдор хизмат мекунанд, ки дар натиҷа тасаввурот дар бораи микдори воқеӣ мушаххастар ва дақиқтар мегардад. Масалан: *анбор-анбор, хирман-хирман, олам-олам, доман-доман, ҳазор-ҳазор*.

2) Редупликативҳо – исмҳои маъноӣ монандии амалҳои муқоисашавандаро, ки бо исм ифода ёфтаанд, ифода қарда метавонанд. Масалан: *суп-сурх, сап – сафед, заб – зард* ва ғайра.

3) Исмҳое, ки тавассути такрорҳои луғавӣ ифода мешаванд ва маъноӣ такрорёбӣ ва давомнокии амал ва зухуротро ифода мекунад ва ё баръакс, маъноӣ нокифоягии амалу ҳаракат ва кӯтоҳии онро ифода мекунад. Чунин редупликативҳо ба воситаи исмҳо, зарфҳои тарзи амал, дараҷа ва микдор ифода мешаванд. Масалан: *чала-чулпа, кам-кам, кӯтоҳ-кӯтоҳ*.

6) Редупликативҳо – исмҳое, ки такрорҳои нопурраро ифода мекунанд, метавонанд барои ифодаи таҳқир, ноумедӣ, суханони таҳқиромез, дағалона ва ғайра истифода шаванд. Чунин такрорҳо дар забони тоҷикӣ одатан дар таркиби ҷумлаҳои хитобӣ барои ифодаи безътний ва хашму ғазаб истифода мешаванд. Масалан: *мия-пия, ҳалаллаю-таралла, шаф-шаф*.

Такрори калимаҳо бо истифодаи пасванди *а*, ки ба қисми аввали калимаҳои такрорӣ илова мешавад, ба амал омада метавонад. Масалан: *душа-дуруст, каппа-калон, напа-нав, ғушпа-ғуш, ғурра-ғур, сипа-сиёҳ, чипачип, тапа-тағ, тапа-тайер*.

Илова бар ин, воҳидҳои редупликативӣ (такрорӣ) вазифаи синтаксисии аъзои муайяни ҷумларо иҷро карда, ҳангоми талаффуз дар як оҳанги ритмикӣ-оҳангӣ муттаҳид мешаванд. Дар баробари ин, ҷузъҳои редупликативӣ (такрорӣ) дар ҷанбаи маҳаллӣ ба таври пароканда, аз ҳамдигар дур қарор нагирифта, балки мавқеи тамосиро ишғол карда, дар ягонагии синтагматикӣ, дар ҷуфт амал меkunанд.

Дар забони адабии осори бадеӣ ва махсусан дар нутқи гуфтугӯӣ аксар вақт такрорҳои нопуррае бештар истифода мешаванд, ки мафҳумҳои ҷамъбаст, маъноӣ сершуморӣ ва дастаҷамъӣ, инчунин безътиной, паст задани ашё ё шахс, кам баҳо додан, сифат ё арзиши ашё, падида ё амал ва монанди инҳоро ифода меkunанд. Масалан:

– маъноӣ ҷамъбасткунӣ, сершуморӣ ва дастаҷамъӣ: *олам-олам, бачаву кача, майда – чуйда*.

– маъноӣ камолот, балоғатӣ, миёнсолӣ, хайрат ва ғайра: *каппа-калон, исту бист*,

– безътиной, паст задани арзиши ашё, падида ё шахс: *мачлис-пачлис, хеш-пеш*.

Дар забони тоҷикӣ дар ташаккули калимаҳои такрорӣ нақши исми назаррас мебошад. “Ин бо он шарҳ дода мешавад, ки одамоне ҳангоми амали муошират аксар вақт калимаҳои ин ҳиссаи нутқро истифода мебаранд, зеро онҳо метавонанд ба объекти амал (*fuddy-daddy* муҳофизакор, *bumper-jumper* ронандае, ки хеле наздик аз паси мошини пеш ҳаракат мекунад, *killer-diller* – марди хонумбоз, Дон Жуан, *pamby-pamby* – заиф; ба ашёи гирду атрофи мо: *night-light* – чароғи шабона, *higgledy-piggledy* – бесарусомонии комил, *knick-knack* – чизи нодаркор, *flip-flop* – пойафзол; ба олами атроф: *gee-gee* – асп, *quack-quack* – мурғобӣ) ишора кунанд” [54, 36].

Сифатҳое, ки тавассути калимаҳои такрорӣ ифода мешаванд

Сифатҳое, ки тавассути калимаҳои такрорӣ ифода ёфтаанд, барои ифода намудани хосият ва хусусиятҳои ашё ва падидаҳо мавриди истифода қарор дода мешаванд. Бинобар ин калимаҳои такрорӣ танҳо такрори калимаи мавҷуда набуда, балки калимаи шаклан ва мазмунан нав ба ҳисоб меравад. Шаклҳои мазкури сифатҳо хусусиятҳои муайяни дараҷаҳои грамматикиро ифода намуда, дар баробари феълҳои исмҳо дар забони тоҷикӣ васеъ истифода мешаванд. Масалан: *дароз-дароз, баланд-баланд, доғ-доғ*.

Шаклҳои редупликативӣ аз ҷониби шоирон барои эҷоди ибораҳои қофиягӣ истифода шуда, онҳо ба гуфтори шоирӣ тобишҳои гуногуни эҳсосӣ ва маъноиро ворид карда, инчунин ба нутқи шоирона тобиши махсус мебахшанд. Масалан: *омад хазон, омад хазон; нав-нав, дароз-дароз, баланд-баланд, ширин-ширин* ва ғайра афзудани зухуроти хосияти ашёҳоро ифода мекунанд.

Калимаҳои такрорие, ки маънои сифатӣ доранд ё ба ибораи дигар ба вазифаи сифат меоянд, маънои бисёрӣ, ҳаҷм, андоза ва ченак ва дигар сифатҳои калимаи мауайяншавандаро ифода мекунан.

Масалан: *тоқча-тоқча, калон-калон, майда-майда, кам-кам, мошин-мошин* махсусан барои ифодаи теъдод ва миқдори ашёҳо, падидаҳо ва ҳодисаву зухурот истифода мешаванд.

Ҷузъи аввали калимаҳои такрории сифатӣ оғӣ аз маъноҳои луғавӣ мебошанд.

Масалан, дар ҷумлаҳои зерин сифатҳои такрории нопурра: *тип-торик, суп-сурх, сип-сиёҳ, заб-зард, дуппа-дуруст, таппа-тайёр*.

Дар забони англисӣ аз нуқтаи назари шумора калимаҳои такрории сифатӣ, баъд аз калимаҳои такрории исмӣ, дар ҷойи дуум меистанд. Онҳо метавонанд ҳолатро ифода кунанд (*crinkum-crankum* – ошуфта, *hoity-toity* – ҳассос, хашмгин, *wishy-washy* – ғайриифоданок, нофаҳмо); барои дақиқтар тасвир кардани объект кумак мекунанд (*harum-scarum* –

сабукфикр, *wigglewaggle* – ноустувор, *zero-zero* – бо абрҳои хеле паст ва қариб намоёни сифрӣ); аломати ҳодисаро нишон диҳанд (*hipper-dipper* – боҳашамат, *tete-a-tete* – дар танҳой).

Калимаҳои такрории маънои сифатидошта асосан маъноҳои сифатҳои асли ва нисбиро бо таъкид ба ҳаҷм ва шиддат ифода мекунанд. Масалан: **тоқча-тоқча, калон-калон, майда-майда, кам-кам, мошин-мошин** маҳз барои инъикос шумора ва ҳаҷми ашёҳову падидаҳо ва мавриди истифода қарор дода мешаванд.

Калимаҳои такрории маънои шуморадошта асосан ба диққати тартиб ва шумораи ашё нигаронида шуда, тартиби хос ва ҳисоби майяни ашёро нишон медиҳанд.

(ҳамзамон, ҷузъҳои онҳо метавонанд нисбат ба ҳамдигар мавқеи дурро ишғол кунанд): **се мамалакат ва се вазорат, якта-якта, дуто – дуто, як духтару чил кокул, чил кокулу як духтар.**

Шумораҳои миқдории такрорӣ барои ифодаи маънои ҳашмигинӣ, сершуморӣ, зарбшавӣ, изофашавӣ, фаровонӣ ва зиёдатӣ, тобишнокии эҳсосотӣ, мафтунӣ ва ғайра истифода шаванд. Масалан: **ду-ду, се-се, чор-чор, якта-якта, яктаю якта.**

Калимаҳои такрорӣ асосан аз ду ҷузъ иборатанд. Мавҷуд будани зиёда аз ду ҷузъ боиси ба вуҷуд омадани калимаҳои тақлидиовозӣ ва нидоҳо мегардад. Масалан:

1) Калимаҳои такрории тақлидиовозанда: , **кулдур-кулдур-кулдур** – садои ғурриш, **тинг-тинг-тинг** – занги зарба, **туқ-туқ** – садои шарфа, **ак-ак-ак** – аккоси сағ ва ғайра.

2) Нидоҳо: **пүф – пүф, оҳ – оҳ, ваҳ – ваҳ, ой – ой** ва ғайра.

Шумораҳои дигар ҳангоми такрор барои ифодаи маънои ҷудошавӣ ё тақсимот (тақсимкунӣ) истифода мешаванд. Масалан: **якка-якка, ҳазор – ҳазор, миллион-миллион** ва ғайра.

Чи тавре ки дида мешавад, калимаҳои такрории ифодакунандаи шумора бисёрӣ, ҷудой, ягонагӣ ва дигар аломатҳои ашёро инъикос намуда, ҳамзамон маъноҳои грамматикӣ ва услубии хос доранд.

Мавриди истифодаи шумораҳои тақрорӣ дар тунқи шифоҳӣ ва хаттӣ тақрибан баробар мебошанд. Дар ташаккули ин шумораҳо мавқеи анҷомаҳои –то / - та назаррас буда, бештар анҷомаи –то дар нутқи хаттӣ ва адабӣ ва анҷомаи –та бештар дар нутқи шифоҳӣ ва шеваҳо густариш ёфтааст. Шумораҳои дастҷамъӣ дар шакли калимаҳои тақрорӣ маънои таъкидро ифода мекунанд.

Калимаҳои тақрорӣ дар забони англисӣ, ки бо рақамҳо ифода ёфтаанд, асосан бисёрӣ, сершуморӣ, ҷудоиро ифода мекунанд. Масалан: *more and more* – бештар ва бештар, *one by one* – яке паси дигар,

Калимаҳо-тақрорҳои бо шумораҳои **hundred, thousand** ва **million** ифодаёфта ба дараҷаи исмҳо дохил шуда, агар онҳо барои ифодаи шумораи номуайяни садҳо, ҳазорҳо ё миллионҳо истифода шаванд, пасванд мегиранд. Масалан: *hundreds and hundreds* – садҳо ва садҳо.

Редупликатсияҳо, ки бо ҷонишинҳо ифода ёфтаанд

Тақроршавии ҷонишинҳо низ яке аз ҳодисаҳои забонии мавриди истифодашон васеъ ба шумор меравад. Дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ чунин тақрорҳо бештар ба назар мерасанд. Дар забони ҷикӣ ин падида таҳқиқи худро наёфтааст. Ҷонишинҳои ҷуфт ё ҳамон калимаҳои тақрорӣ ҷонишинӣ маънои ҷамъбастанд дошта, инчунин ба бисёрӣ низ далolat мекунанд. Масалан: *ҳамон-ҳамон, ҷӣ-ҷӣ, кӣ – кӣҳо*.

Ҷонишинҳои саволии *чанд, ҷӣ қадар, кӣ, ҷӣ, кӣҳо, ҷӣҳо* ва ғайра ҳангоми тақрори онҳо маънои сершумориро пайдо мекунанд. Масалан: *ҷӣ-ҷӣ, ки-кӣҳо*.

Ҷонишинҳои саволӣ ва номуайян *чи қадар, на-не, баъзе-баъзе, баъзеҳо-баъзеҳо* ҳангоми тақроршавӣ низ метавонанд маъноҳои бисёрӣ ва миқдори номуайян, шахсони номуайян ва ғайраро пайдо кунанд. Масалан: *ҷӣ қадар, ҷӣ қадар; не – не, ту – ту, ака – ука, баъзеҳо, баъзеҳо*.

Ҷонишини номуайяни «*any*» дар забони англисӣ метавонад дар як ҷумла дар шакли редупликатсия истифода шуда, миқдори номуайяно ифода кунад, ва инчунин бо инкори ошкоро ифодаёфта истифода шавад. Масалан: *any – any*.

Феълҳо ва шаклҳои феълӣ, ки бо такрор ифода ёфтаанд

Дар забони тоҷикӣ шакли такрории феълҳо ва дигар шаклҳои феълӣ, тавре ки таҳлили мавод нишон медиҳад, ҳамчун падидаи луғавию грамматикӣ хеле маъмул аст. Аз ин рӯ, маъноҳои маъноии феълҳои редупликативӣ хеле гуногун буда метавонанд:

1). Воҳиди такрории феълҳо барои ифода кардани маънои давомнокии амал – ҳаракат, такроршавандагии он, инчунин нопурра будани амал ва ҳаракат истифода мешаванд. Масалан: *рез-рез, хон-хон* асосан бисёркаратагии амал, давомнокӣ ё анҷомнаёфтагии амал ифода ёфтааст.

Шакли редупликатсияро метавонад феъли дар сифаи амр (императив) дар шахси дуум низ ба худ гирад, масалан: *шин-шин, рав-рав, равед – равед*.

Шаклҳои тасрифнашавандаи феълҳои бешахс низ редупликативҳоро ташаккул дода метавонанд. Масалан: *секин-секин, ҷумбон-ҷумбон, ларзон – ларзон, талабида-талабида, рафта – рафта, ғелида – ғелида, гашта – баргашта*.

Дар нутқи гуфтугӯӣ дар таркибҳои такрорӣ сифатҳои феъли такрорӣ (редупликативӣ) низ истифода мешаванд. Масалан: *гуфтагӣ-гуфтагӣ, шунидагӣ-шунидагӣ, дидагӣ-дидагӣ* ва ғайра.

Дар забони тоҷикӣ аксар вақт феълҳои исмшуда (субстантивӣ) ё исмҳои феълӣ, ба истилоҳ девербативҳо бештар такрор мешаванд. Масалан: *омад-омадат, қаду-қоматат, пушт-пушт, дав-дав, ков-ков, рафтан-рафтан*.

Ҳамин тариқ, дар байни шаклҳои тасрифнашавандаи феълӣ аксар вақт сифатҳои феълӣ такрор мешаванд. Феъли ҳол ба таркиби редупликатив дохил шуда шиддатнокӣ ва бисёркаратагӣ, давомнокӣ, инчунин анҷомнаёфтагӣ ё сусти пешрафти сусти амалро ифода мекунад. Масалан: *гур-гуркунон, дав – давон*.

Феълҳо – репликативҳо дар забони англисӣ барои ифодаи шиддатнокии амал кумак мекунанд (*dingle-dangle* – ба пеш ва ба қафо

алвонч хӯрдан, *twinkle-twinkle* – чило додан). Аксар вақт калимаҳои тақрорӣ, ки дар забони англисӣ бо феъл ифода ёфтаанд, амали объекти бо исм ифодашударо ошкор мекунанд (*blah-blah* – гапи бемаъно задан, *dilly-dally* – бе кор нишастан, *tittle-tattle* – дар бораи ҳаёти дигарон лақидан).

Зарфҳое, ки бо шакли редупликативӣ ифода шудаанд

Дар забони тоҷикӣ тақрори зарфҳо яке аз усулҳои сермахсули ташаккули калимаҳо ва маъноҳои нав мебошад. Зарфҳои редупликативӣ хеле васеъ истифода шуда, асосан маънои ҷанбагии тақрори ҷандинкарата, шиддатнокии ҳаракат – амалеро, ки бо феъл нишон дода мешавад, ифода мекунанд, зеро чунон ки маълум аст, зарфҳо маҳз бо феъл алоқаманданд. Масалан: *тез-тез, оҳиста-оҳиста, кам-кам, зуд-зуд, гоҳ-гоҳ*.

Зарфҳои микдор ҳангоми тақрор микдори номуайяни амалҳо ва давомнокии онҳоро ифода мекунанд. Ин микдор камтар ё бештар буда метавонад, масалан: *хеле-хеле, бисёр-бисёр, кам-кам*.

Баъзе тақрори исмҳо зарфҳои микдорро ташаккул дода, маънои сершуморӣ ва бисёркаратагиро ифода мекунанд. Масалан: *хӯрчин-хӯрчин, халта – халта, даста – даста*.

Зарфҳои дараҷа, ки ба сифати ҷузъҳои редупликативҳо истифода мешаванд, ба мақсади тақвияти маънои вобаста ба хусусияти нишонаи номидашаванда, дараҷаи зухуроти амал истифода мешаванд. Масалан: *секин-секин, оҳиста-оҳиста, рафта-рафта*.

Бояд қайд кард, ки зарфҳои *секин-секин, базӯр-базӯр, рафта – рафта* бештар барои нутқи гуфтугӯӣ хос мебошанд.

Редупликатсияи зарфҳои замон барои ифодаи тарқори замони амал – ҳаракат истифода мешавад. Масалан: *беғоҳ-беғоҳ, моҳ-моҳ, омада, ҳар гоҳ – ҳар гоҳ, ҳар замон – ҳар замон, секин-секин*.

Зарфҳои такроршавандаи замон дорои маъноҳои зерин мебошанд: *беғоҳ – беғоҳ, моҳ-моҳ, ҳар гоҳ – ҳар гоҳ, секин-секин, тез-тез*.

Такрори зарфҳои макон ба ҷои амал ва ҳолат ишора мекунад. Масалан: *ҳар ҷо-ҳар ҷо, ҷо-ҷо*.

Такроршавии зарфҳои тарзи амал барои ифодаи таъкиди ин ё он усул, хусусияти содиршавӣ, ҷараёнгирии амал хизмат мекунад. Масалан: *базӯр-базӯр, тез-тез, зуд-зуд, ҷиддӣ, хеле ҷиддӣ*.

Дар забони англисӣ калимаҳои такрорӣ – зарфҳо барои ифодаи пурраи дараҷаи иҷро заруранд. Масалан: (*fifty-fifty – 50/50*), ҳамоҳанг, мунтазамӣ будан (*willy-nilly – ҳоҳ – ноҳоҳ, chop-chop – хеле зуд, well-well – ҳуб – ҳуб, now – now – ҳоло – ҳоло*).

Такрори ҳиссачаҳои ёрирасони нутқ

Дар забони тоҷикӣ на танҳо ҳиссачаҳои мустақили нутқ, балки калимаҳои ёрирасон низ (ба гуфтаи В.В. Виноградов «ҳиссачаҳои нутқ») низ такрор мешаванд. Маводи баррасишуда нишон медиҳад, ки ҳамаи ҳиссачаҳои ёрирасони нутқ такрор шуда, редупликатсияро ташаккул медиҳанд. Дар поён хусусиятҳои чунин редупликатаҳоро дида мебароем.

1) *Редупликатсияи пешвандҳо*. Пешвандҳои такрорӣ дар якҷоягӣ бо исмҳо ва дигар калимаҳои маҳраҷӣ: сифатҳои исмшуда, сифатҳои феълӣ, шумораҳо – муносибатҳои гуногунро байни шаклҳои исмҳо ва дигар калимаҳо дар ҷумла, масалан, муносибатҳои фазоӣ, муносибатҳои замонӣ (вақтӣ), муносибатҳои сабабӣ, муносибатҳои мақсаднок ва ғайраро ифода мекунанд. Муносибатҳои маъмултарин ва замонӣ ба тариқи зайл мебошанд:

а) муносибатҳои фазоӣ ё маҳаллӣ: *сар-сари, пеш-пешӣ, тағ-тағӣ, рӯ-рӯӣ, лаб-лаби, қад-қадӣ* ва ғайра.

Дар забони тоҷикӣ падидаи такроршавӣ на танҳо дар байни пешвандҳо, балки дар байни пайвандакҳо, аксаран – пайвандакҳои

пайваस्तкунандае бештар мушоҳида мешавад, ки дар соҳаи паратаксист амал мекунанд. Маъмултарини онҳо такрори пайвандакҳои: **на...на, чи...чи, ҳам...ҳам, у...у...у** ва ғайра мебошанд.

Дар шакли такроршаванда на танҳо пешванду пайвандакҳо, балки пасвандҳо низ метавонанд истифода шаванд. Масалан, пасванди **барин** (*барин .. барин*) дар якҷоягӣ бо исмҳо, ҷонишинҳо ва ғайра барои ифодаи муносибати муқоисавӣ – қиёсӣ истифода мешавад.

Пешвандҳои такрории «аз» ва «ба» муносибати грамматикӣ ва маъноии «бутун – ҷузъ»-ро ифода карда метавонанд. :

Пайвандакҳои содда ва таркибӣ дар шакли редупликатсияҳо истифода мешаванд: пайвандакҳо-пайваस्तкунанда/таркибӣ: *гоҳ-гоҳ, ҳам-ҳам* ва содда: *аз, бо, дар*.

Пайвандаки редупликативии *ҳам (ва...ва)* аъзои якхелаи ҷумларо мепайвандад, яъне барои пайваст кардан ва муайян кардани ашё, ҳодисаҳои номбаршуда ва ғайра хизмат мекунад. Масалан: **ҳам .. ҳам**.

Пайвандакҳои такрории ҷудокунандаи *на-на, гоҳ-гоҳ, чи-чи, ё-ё, ё ки – ё ки, ё ин ки, ё ин ки, ва ё ин ки, ва ё ин ки* ҳам муносибатҳои тақсимоӣ (муносибатҳои ивазшавӣ), ҳам муносибатҳои истисноии ҳамдигарро ифода намуда, ивазшавии ҳодисаҳо, тағйирёбии пайдарпай, номувофиқ будани онҳоро нишон дода, инчунин ба изҳорот тобишҳои номбаркунӣ ва давомнокиро (фарзиявӣ буданро) ворид мекунанд.

Воҳидҳои забонӣ, ки бо пайвандакҳои ҷудокунандаи *гоҳ-гоҳ, на-на, чи-чи, ҳам-ҳам* ва ғайра бо ҳамдигар пайваст мешаванд, маънои тағйирёбии пай дар пай, ивазшавии ҳодисаҳо, падидаҳо дар замон ва ғайраро ифода мекунанд. Вазифаи фарқкунандаро замина иҷро мекунад., масалан: **гоҳ .. гоҳ**.

Дар сурати истифодаи такрорӣ пайвандаки –**у(и)** муносибатҳои пайвастшавии байни аъзои ҷидаи ҷумла, инчунин байни ҷумлаҳои соддаро дар таркиби ҷумлаи мураккаб ифода мекунад. Дар таркиби воҳидҳои номбурдаи синтаксисӣ муносибатҳои дигари маъноӣ-

грамматикӣ низ, аз қабилӣ номбаркунӣ, мураттабӣ, ҳамзамонӣ ва пайдарпайии замони ҷойгиршавии онҳо равшан ифода ёфтааст.

Ҳиссачаҳо ва нидоҳое, ки бо калимаҳои тақрорӣ ифода мешаванд

Дар мисолҳои боло нидоҳои редупликативӣ ва калимаҳои овозтасвиркунанда на танҳо арзёбиҳои эҳсосотӣ ва ифоданокӣ, балки чунин маъноҳо, ба монанди сершуморӣ, давомнокӣ, тақроршавандагиро низ ифода мекунанд.

Дар калимаҳои овозтасвиркунанда маънои тарзи амал тавассути овозҳои якхела тақвият меёбад: барои таъкид кардани дараҷаи зуҳури амал одатан қисми аввали ин тақрор овоз /ҳарфи –а илова мешавад, масалан: *тақ-тақ/тақа-тақ, тап-тап/тапа-тап, хап-хап/хаппа-хап*.

Пасванди –*а* метавонад дар ҷузъи дуҷуми тақлидҳои тақроршаванда қарор гирад: *чак-чака*.

Дар забони тоҷикӣ бо истифода аз ин усул аз калимаҳои тақлидиовозандаи тақрорӣ калимаҳои нав, аксаран – исм сохта мешаванд. Масалан, ба воситаи тақлидиовозӣ *шар-шар* исми *шаршара* (шаршара) сохта шудааст; *чак-чак – чакка; ғар-ғар – ғарғара*.

Ба сифати пасвандҳои калимасоз дар ташаккули редупликатҳои пасвандҳои –*ок, –ос, –ак* низ табдил ёфта метавонанд. Масалан:

- пасванди –*ок*: *хур-хур – хуррок*; (хуррок) – исм;

пасванди –*ос/ас*: Ин пасванд исмҳои калимаҳои тақлидиовозииро ташаккул медиҳад, ки зухуроти садо ё рӯшноиро аз овозҳо, ғавғоҳои табиӣ ё зухуроти рӯшноии мушаххас ифода мекунанд. Масалан: *гулдур-гулдур – гулдуррос (исм)*.

- пасванди –*ир*: *пичир – пичир – пичиррос* – (исм);

Пасванди –*ак* яке аз пасвандҳои сермаҳсул дар сохтани ҳиссаҳои нутқ аз калимаҳои тақлидиовозӣ мебошад. Масалан: *гир-гир – гиргирак; ғур-ғур – ғуррак (мусича), ҳуш-ҳуш – (ҳуштак)*.

Тавассути пасванди-и тақрорӣ сифату исм сохта мешаванд: *лақ-лақ – лақӣ* – сифат; *гуп-гуп* (садо хангоми қамчин задани равшан) – *гупӣ* (равғанбарорак) – исм; *хир-хир – хиррӣ* – сифат: овози хиррӣ.

Пасванди – *идан* аз калимаҳои тақлидиовозӣ шаклҳои феълҳоро месозад: *лақ – лақ – лақидан*, *шер-шер – шеридан* (ғавғо кардан); *тап-тап* – таппидан.

Дар забони англисӣ нидоҳо ва калимаҳои тақлидиовозӣ низ дар нақши редупликатся амал мекунанд. Бо истифода аз нидо ҳиссиёт ва эҳсосот (уоо-һоо, *oh .. oh*) ифода карда мешаванд.

Калимаҳои тақлидиовозӣ бештар аз ҳама дар нутқи кӯдакон инъикос меёбад, зеро кӯдакон бо истифода аз онҳо ашё ва падидаҳои атрофро ба таври содда кардашуда номбар мекунанд. Масалан *croak-croak* – ква – ква, *pinky-winky* – ангушти хурд, *splash-splash* – тю – тю).

Ҳамин тавр, таҳлили мавод нишон дод, ки бештари такрорҳо дар забони тоҷикӣ ва англисӣ бо исмҳо ифода шудаанд.

Сифатҳои бо калимаҳои такроршаванда ифодаёфта аксаран барои ифодаи сифат ва хусусияти ҳодисаҳо ва ашё истифода мешаванд. Бояд қайд кард, ки чунин такрорҳо калимаҳои нав ташаккул намода, балки танҳо шаклҳои такрории калимаҳоро ба вуҷуд меоранд. Шаклҳои мазкури сифатҳо хусусиятҳои мушаххаси дараҷаҳои грамматикиро ифода менамоянд. Онҳо, дар забони тоҷикӣ дар баробари феълҳои исмҳо истифода шуда, дар забони англисӣ бошад, чунин шаклҳои сифат ҳамагӣ 12 ғоизро ташкил медиҳанд.

Шумораҳои бо калимаҳои такрорӣ ифодаёфта ҳангоми ҳисобкунӣ аксаран барои нишон додани тартиби дақиқи ашёҳо ва миқдори зиёди ашё истифода мешаванд. Шумораҳое, ки бо калимаҳои такрорӣ ифода шудаанд, ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам дар забони англисӣ камтар истифода шуда, онҳо ҳамагӣ 6% аз маводи мавриди таҳлил қароргирифта ташкил мекунанд.

Калимаҳои такрорӣ, ки бо ҷонишинҳо ифода ёфтаанд, дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар қиёс бо забонҳои дигар чунин тақсимот ба мисли такрорҳо – исмҳо ва такрорҳо – сифатҳоро пайдо накардаанд.

Шакли такрории феълҳо, ё худ калимаҳои такрории феълӣ, тавре ки таҳлили мавод нишон медиҳад, ҳамчун як падидаи луғавӣ ва

грамматикӣ дар забони тоҷикӣ хеле маъмул аст, дар забони англисӣ бошад, он камтар дучор омада, ҳамагӣ 23% –ро ташкил медиҳад.

Зарфҳое, ки дар забони тоҷикӣ ва англисӣ бо калимаҳои такрорӣ ифода мешаванд, яке аз роҳҳои сермаҳсули калимасозӣ ва маъноҳои нав мебошанд, ҳарчанд дар забони тоҷикӣ онҳо камтар вомехӯранд.

Ҳиссаҷаҳо ва нидоҳо – редупликативҳо ҳам дар забони тоҷикӣ ва забони англисӣ истифода мешаванд. Хусусияти корбурдии онҳо дар он зоҳир мегардад, ки дар ҷумла ё матн онҳо на танҳо ду, балки се ва чор маротиба зиёда аз ин такрор ёфта, дар айни замон ҳиссиёту эҳсосоти гуянда: хоҳиш ва нохоҳамии ӯ, ризоият ва ихтилоф, инкор ва тасдиқ ва ғайраро ифода мекунад.

3.3. Таҳлили тарҷумаи вожаҳои такрорӣ дар мисоли забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ

Тарҷума яке аз омилҳои асосии ташаккул ва ривоҷи адабиёт ва тафаккури адабии халқҳои мухталифи олам аст. Омӯзиш ва пажӯҳиш пайваستا муайян мекунад, ки тарҷумаи адабиёт беҳтарин воситаи шиносӣ ва омӯзиши маънавии халқҳо буда, роҳи васила ва сабаби асосии наشري афкори бадеӣ ва равобити таърихӣ халқҳо ба шумор меравад. Дар ин самт тарҷумаҳои аз забонҳои хориҷӣ ба забони тоҷикӣ баргардон шудааст, бо таҳлилу фарогирии андешаҳои иҷтимоии замон ва шинохти моҳият дар ин замон тафовути мушаххасе дошта, рангу афкори миллӣ ба бар кардаанд. Дар даврони муосир ҳаёти ҷомеа, фаъолияти муассисаҳои илмӣ, фарҳангию адабӣ, бахусус васоити ахбори омма ро ба касби тарҷумонӣ тасаввур кардан хеле мушкил аст ва лозим ба зикр аст, ки бе истифодаи забонҳои маъруфи ҷаҳонӣ, аз қабili англисӣ ё русӣ муошират нокофӣ доништа мешавад. Дар асл тарҷума хуб дониستاني ҳарду забонро талаб мекунад. Мутарҷим ҳатман сатҳи луғавии худро то қадри кофӣ ғанӣ гардонад, бо луғатҳои ду забона ва тафсири қор кардан хеле бо маврид аст. Тарҷума фаъолияти касбии як гурӯҳ олимон, нависандагон, шоирон ва намояндагони илмҳои гуногун

шуморида мешавад. Дар рафти тарҷума агар тарҷумон мантиқи матни асло риоя карда, калимаҳои такрор ва нолозимро ихтисор кунад, дар ин сурат матн зарар намебинад. Махсусан тарҷумаи байни забони тоҷикӣ ва забони англисӣ. Забони адабии тоҷикӣ, забони муродифҳову тавсифҳои гуногун аст, ки дар дигар забонҳо инро ихтисор мекунад. Ҳангоми тарҷумаи матнҳои сиёсӣ муродиф ва тавсифҳо таъсири суҳанро коста мегардонанд. Дар ин ҳолат ихтисор кардан бо маврид аст. Дар миёнаҳои асри олимон, забоншиносон ва барномасозони тамоми ҷаҳон тавассути барномаҳои мухталиф ба тарҷумаи автоматӣ ба воситаи компютери шахсӣ шурӯъ карданд, вале то ин дам ҳатто тарҷумаи аз ҳама беҳтарини он ҳам наметавонад тарҷумаи инсонро иваз намояд. Зеро аз ҳама муҳим дар рафти тарҷума ёфтани калимаи мувофиқ не, балки фикр аст. Дарк ва ҳис намудани забон ҳангоми тарҷума хеле зарур аст. Тарҷумон бояд фазилати фарох дошта истилоҳи тамоми соҳаҳоро доништа аз хусусиятҳояш огаҳ бошад, чунки барои тарҷума танҳо дониستاني забон кифоя нест. Тарҷумон агар дорои маҳорату истеъдоди баланд бошад, маводро хуб дарк мекунад ва тарҷумаашро аз маводи асл беҳтар карда метавонад.

Як қатор мисолҳо доир ба калимаҳои такрор дар тарҷума:

1. Гурӯҳи якумро мисолҳое ташкил медиҳанд, ки дар натиҷаи таҳлилҳо вожаҳои такрорӣ дар ду забон, тоҷикӣ ва англисӣ айнан тарҷума шуда меояд:

Албатта дар фурӯши **дона-дона** ва бо нархи баланд инҳо ба зудӣ фурӯш намешаванд.

Of course, while selling retail and **one by one** takes time. Да ҷумлаи мазкур такрор ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам забони англисӣ дида мешавад.

Раҳими Қанд баъд аз “хармурд” бо ҷашмони гирён ва панҷаҳои ларзон боз қадре торҳои танбурро “**тинг-тинг**” кунонид.

With tearful eyes and trembling fingers, Rahimi Qand reluctantly made the stings of the tanbur produce some sound –“ting-ting”.

Ў баъд аз он, ки **“туф-туф”** гӯён даҳонашро аз хун тоза кард боз суханашро давом дод [135, с. 33].

He said “tuf-tuf” to clear his mouth of blood and continued speaking [136, с. 68].

“Воҳ, воҳ дастакам!”-гуён ӯ панчаашро ба пеши даҳонаш бурда, **“пуф-пуф”** гӯён барои таскин додани сӯзиши сари ангуштонаш кӯшиш мекард [135, с. 43].

“Oh, oh, my hand!” he exclaimed, trying to cool down the pain by blowing on his fingers [136, с. 78].

Ин ҳалво нест, ин нони қоқ, **ҳалво-ҳалвои** равғанӣ аст [132, с. 16].

That is not real halva, it is like a dried bread, real halva is soft and oily [134, с. 23]

Фойтун савор шудан мехоҳед? **Мехоҳем, мехоҳем!** [135, с. 51]

Do you want to ride on the phaeton? **Yes,yes** they would reply [136, с. 88].

Ба ҳар ҳол хизмати шуморо муфт намеравонам **ё** чой **ё** пули чойро медиҳам [135, с. 53].

In any case, your service will not be free, I will make tea **for** you or pay **for** the cost of tea [136, с. 90].

Даъвогар ва ҷавобгарон ба рӯи он бӯрё **пахлу ба пахлуи** якдигар дузона нишастанд [135, с. 70].

The plaintiff and the defendants were sitting on the rug **side by side** on their knees [136, с. 109].

Ҷавобгарон **«таксир, таксир»** гӯён мехостанд ба қозикалон гап зананд...[135, с. 74].

The defendants kept saying **«your honor, your honor,»** trying to speak...[136, с. 111].

Муштчаҳо ба сару тани ӯ чун борон борида гирифтанд, аммо монанди донаҳои бороне, ки ба пушти зағома расанд, **тип-тип** садо мебароварданду таъсире намекарданд [135, с. 78].

The boys started hitting him with their small fists, but their blows seemed to have little effect, like the sound of raindrops fall on a on the back of zoghoma and made the sound –tip-tip [136, с. 17].

2. Гурӯҳи дуҷумро мисолхое ташкил медиҳанд, ки дар натиҷаи таҳлилҳои тарҷумавӣ сохтори такрории воҳиди асли аз байн рафта, вожаи матни асли бо муодили худ бидуни такрор тарҷума шудааст:

Нуги пойҳои **дароз-дарози** бақувваташ аз таги курпа як вачаб берун буданд. The tips of his **long**, strong legs were sticking out from under the blanket- Дар мисоли мазкур таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки тарҷума маъноӣ худро, худро бо як калима пайдо намудааст.

“Қоришкамба пиёлро ба даст гирифта, аз чихати гармии чой **пуф пуфкунон кам-кам** нушида, даҳони худро қадре аз нон холӣ кард”.

Qori Ishkamba held the hot cup of tea and blew on it several times before sipping it in small quantities, allowing him to clear his mouth a bit.

“Дар миёни раёти чойфурушӣ дар тарафи ҷануби куча, дар **ру ба ру** паскучаи бозори ангишт “Чаннатмаконӣ” ном як сарой бино ёта буд.” “In the middle of the tea sellers line, in the southern part of the street, right in front of a narrow street, leading to the coal bazaar, stood a building called “Jannatmakoni.””

Суфачаи дигари ин сарой холӣ буда, ман **гоҳ-гоҳ** ба рӯи вай нишаста, бо қандфуруши мазкур суҳбат мекардам.” The other platform was vacant, and sometimes I would sit there and engage in conversation with the sweet seller.

Баъд аз дақиқае аз паси дарвоза шарфаи пое шунида шуда шуд ва баъд аз он бо ҳам **паст-паст** ҳарф задани ду кас маълум гардид [135, с. 27].

After a minute, I heard footsteps behind the gate, followed by the hushed voices of two people [136, с. 62].

Дигарон ҳам ба тарафи табақ бо дили нохоҳам даст бурда меоварданд ва аз зертари табақ –аз чойҳоние, ки оби доҳони Қорӣ нарасида буд **кам-кам** мегирифтанд [135, с. 36]. The others also hesitated, reluctantly reaching their hands the pilaf and taking smaller pieces from the inner part, hopping to avoid the moisture from the mouth spilled by Qori Ishkamba [136, с. 71].

Худам аз пеши девори ҳавлиҳо **охиста-охиста** нотарсона қадам партофта рафтан гирифтам [135, с. 38].

I continued my way, gradually and bravely, staying close to the walls of the houses [136, с. 75].

Даст сӯзад, ямоқаш аз худаш аст, **худ ба худ** дуруст мешавад...[135, с. 43].

If a hand is burnt, its okay? It will recover by itself... [136, с. 78].

Дигарашро **порча-порча** бурида ба рӯяш орд пошида...[132, с. 16].

The rest she cut into equal pieces, sprinkled flour...[134, с. 23].

Акаам ба ин савол ҷавоб ёфта натавониста **суп-сурх** шуд [132, с. 17].

Not knowing what to say in reply, he blushed [134, с. 24].

-Ҳа-Ҳа! [132, с. 17].

Yes, sir [134, с. 26].

Дар чӯи осӣ ҳеҷ об набуд ва дар даруни рӯд **чо-чо** обҳои кулмаки яхбаста менамуд [132, с. 18].

The mill, the stream was dry, and there were only puddles of ice glistening in the river [134, с. 26].

Баъдан худ корди калонро гирифта он ҳалқаҳоро ба дарозии **як вачаб-як вачаб** бурид [132, с. 20].

Then, taking his knife he began to cut the ring into pieces, each about half an arm in length [134, с. 29].

Баъд аз он, ки ҳар дуи онҳо дар берун қадре гушакӣ карда, бо ҳам **паст-паст** гап заданд [135, с. 47].

After they both stepped outside, talking in hushed tones [136, с. 82].

Баъд аз он аз савдои ҳаррӯза **кам-кам** бозёфт карда, маблағу қарзу
фоидаи вайро таҳия намуда ба қарзхоҳ мепардозам [135, с.48].

Afterward, from each days sales, I would gradually save some amount,
collect the dept and its interest, and then return it to the lender [136, с. 84].

Аввал ин ки ҳамаи судхӯрон **хоҳ** ҳинду бошанд, **хоҳ** мусулмон, бо
хамин атвору кирдор ҳастанд, ки дар Қоришкамба дидед! [135, с. 48].

First of all, all usurers, whether Indian or Muslim, have similar
characters to what you have seen in Qori Ishkamba [136, с. 84].

Дар ҷумлаи мазкур такрори забони тоҷикӣ ба забони англисӣ
айнан тарҷума нашудааст, вале ҷумлаи забони англисӣ баъзе калимаҳои
тавтологиро дорост ба монанди: «all, all», «have».

Намеғӯем, намеғӯем! [135, с. 52].

We will not say anything! We promise! [136, с. 88].

Дар сахро ҳеч чонзоде наменамуд, танҳо зоғҳои ало **гурӯҳ-гурӯҳ**
шуда барфбозӣ карда мегаштанд... [135, с. 56].

In the vast field, there was no sign of any living creature except for the
magpies, gathered in groups, playing with the snow... [136, с. 94].

Танҳо дар болои бомҳои аз барф сап-сафед...[135, с. 56].

Only the white snow covered the roofs... [136, с.94].

Бо зӯри қамчин вақте ки маҷбур мешуд як қадам партояд, **чор** пояш
ба **чор** тараф лағжида мерафтанд [135, с.68].

It slid in all directions on all four legs...[136, с.106].

Ҳамин қадарашро фаҳмидам, ки падарам ба онҳо гап **ёд** медод,
аммо чиҳо **ёд** доданастро надонистам [135, с. 69].

I heard was my father teachin them some words, I couldn't make out
what they were [136, с. 108].

Бой бо «шоҳидонаш» **пеш-пеш**, аз дунбол ҷавобгарон ва оқсақоли
деҳаашон ба рӯи суфаи баланди айвони қозихона баромаданд [135, с. 70].
The rich man and his «witnesses» went up to the elevated platform in front,
followed by the defendants and the elder of their village [136, с. 108].

Мо аз мурданамон **хабар** дорем, аммо аз ин кор **хабар** надорем [135, с. 70]. We don't know anything about it [136, с. 109].

Берун бароварда бин, **агар** ислоҳ шаванд баробар кун, **агар** наshawанд, биёр мувофиқи шаръи шариф ҳукм карда мешавад [135, с. 71].

Take them outside and try to reach a settlement. If they don't agree, bring them back and we'll proceed with judgment according to the sacred sharia... [136, с. 109].

Кам-кам шарикони мо чамъ ҳамагӣ шуданд [135, с. 72].

As more of my classmates gathered... [136, с. 111].

Қозикалон баъд аз он ки лабонашро **лесида-лесида** кадре ба манн нигоҳ карда истод, гуфт:... [135, с. 74].

The chief qadi licked his lips and looked at me for a moment before responding: [136, с. 113].

Ман **кам-кам** аз тарҷумаи ҳоли Қоришкамба хабардор шудам: [136, с. 76].

I came to know some information about the life of Qori Ishkamba [136, с. 115].

Як бача мушташро баланд бардошта ба сари ӯ маҳкам зад, аммо ҳудаш **«ВОҲ-ВОҲ»** дастакам гӯён мушташро ба даҳонаш бурд...[135, с. 78].

A boy raised his fist high and delivered a strong blow to Qori Ismat, but he quickly recoiled, exclaiming, «Oh my hand»... [136, с. 117].

Аз рӯи қавли худӣ ӯ, дар вақти ҷавонияш **ду** бор дар **ду** бои шикастагӣ пулаш месӯхтагӣ барин шудааст [135, с. 79].

According to Qori himself, in his youth, he almost lost his money twice with two bankrupted wealthy men [136, с. 118].

3.Гурӯҳи сеюмро мисолҳое ташкил медиҳанд, ки дар тарҷума маъно ба вожаи дигар шарҳ ё тасвир карда мешавад:

Рафта-рафта калимаи “Исма”-ро партофта “Қоришкамба” гуфтаанду монданд.

Over time, the name “Ismat” was dropped him “Qoriishkamba. Дар ин чумла калимаҳои тақрор агар маънодор бошад, дар забони англисӣ айнан тарҷума намешавад.

Дар оянда пули ду муйи сарро якҷоя медиҳам,-гуён бо қадамҳои **калон-калон** дар як дақиқа аз пеши сартарошхона дур шуд.

Next time, I will pay for haircuts! With brisk steps, he walked out the barbershop. Ҳамзамон бояд гуфт ки калимаи тақрори «калон-калон» дар забони англисӣ ба дигар маъно яъне «brisk steps» омадааст.

Раҳмими Қанд зери лаб **ғур-ғуркунон**.....[135, с. 25].

Rahimi Qand under his lips and with guttural sound...[136, с. 59].

Он кас **на** писар доранд, **на** духтар ва **на** хизматгор...[135, с. 28].

He has neither a son nor a daughter, nor a maid [136, с. 63].

Роҳрави ҳавлӣ тангу торик буд ва аз **даст-даст** карда диданамон маълум шуд, ки дар он ҷо як дари дигар буда...[135, с. 40].

The path in the yard was dark and narrow, and we had to feel our way through [136, с. 76].

Зарар надорад авлоди Файзӣ-Авлиё он тараф истад, худӣ Файзи-Авлиё зинда шуда аз пеши роҳам барояд, ҳам **калло-балло** гуфта ...[135, с. 54].

It doesn't matter, even if Fayziavliyo himself comes back it life and tries to stop me on my way, let alone his descendants, I can handle it. [136, с. 91].

Хомӯшии ин сахрои мурдаи пурбарфро ҳам танҳо **қар-қари** ҳамин зоғҳо ҳалалдор мекард [135, с. 56].

The silence of this lifeless and snowy field was occasionally interrupted by the caing of crows [136, с. 94].

Дар пеши лошай асп се-чор сағ ҳам буд. Сағҳо ба якдигар **ғур-ғуркунон** гушт меанданд ва меҳӯрданд [135, с. 58].

Several dogs were also present near the horse's body, growling and fighting over the meat [136, с. 95].

4. Гурӯҳи чорум аз мисолҳое иборатанд, ки такрор дар забони тоҷикӣ омадааст, вале хангоми тарҷума дар забони англисӣ дида намешавад, яъне тарҷума намешавад.

“Ҳақиқатан ҳам аз печҳои дастори Қоришкамба, гуё ки дар вай дастмолҳои дегшӯиро печонида баста бошад, **тасма-тасма** чиркҳои равшанолуд намоён буд.

In fact, the bends of Qori Ishkamba’s tuban bore oily dirt, resembling a dishcloth that had been wrapped around it.

Масалан калимаи такрори “тасма-тасма” дар забони англисӣ вучуд надорад, яъне ин калима дар забони англисӣ тарҷуманопазир мебошад.

Дар ягон мавриди дигар боз ту ба нафъ расонда ҷои ин моли ночизонаатро **чанд – чанд** карда пур мекунам [135, с. 25].

In some other cases I will bring you some other benefits and double replace these cheap goods of yours [136, с. 59]. Калимаи такрори «чанд-чанд» дар ҷумла тарҷума нашудааст, вале калимаи double омадааст, ки мазмунан аз маънии асли хеле дураст.

Бо вучуди ин мо палос ва бисоти болохонаро дида тавонистем: бу рӯи хона як намади оҳакии бисёр кӯҳнаи **ҷо-ҷояшро** куязада паҳн карда шуда буд...[135, с. 43].

Despite the light, we could see the poor condition of the attic: an old ripped white felt covered the floor...[136, с. 79].

Ман як порча ҳалвои қоқтиро, ки модарам ба ман дода буд **қатар-қатаркунон** хурда ба кӯча бармадам [132, с. 16].

Munching on my piece with great delight, I went outside...[134, с. 23].

Инро **хӯрда-хӯрда** раветон гуфт! [132, с. 20].

And this is for you [134, с. 29].

Мо **давон-давон** ба тарафи хона равон шудем, ки рӯз хела бевақт шуда буд [132, с. 20].

We hurried home, for night was filling [134, с. 29].

Сабза ва себаргаҳои лаби ҷӯй ва дигар алафҳои худрӯ ба назари кас **хим-хим** тофта чашми одамро мебурд [132, с. 21].

The irrigation canal was ordered with fresh grass and bushes in bloom [134, с. 30].

Аз дарвозаи мазор аз шаҳр баромадам ва баъд аз он **таг-таги** қалъа рафта...[135, с. 55].

Past the graveyard's gate, let me out of the city... [136, с. 93].

Ин роҳ хеле васеъ буд дар ин роҳ тудаҳои барф набуданд, лекин ба ҷойи онҳо **сар то сари** роҳро гӯё, ки асфалтфарш карда бошанд [135, с. 55].

This road was remarkably wide and there were no snow heaps on it, instead the entire road seemed covered with solid dark ice [136, с. 93].

Қозикалон баъд аз он ки чашмони тангашро боз ҳам тангтар карда даъвогар ва ҷавобгаронро **як-як** аз назар гузаронид [135, с. 70].

The chief qadi, carefully examined the plaintiff and defendants... [136, с. 109].

Қозикалон лабҳояшро бо забонаш **лесида-лесида** бо овози даҳшатнок: -Суханро дароз накун, гуфт,-ту иқрорӣ ё мункир? [135, с. 70].

The chief qadi interrupted, «Don't make it a lengthy tale.» «Do you admit or deny?» [136, с. 109].

Ман рӯзи шанбе ба ҳар кадоми мадрасаҳое, ки дар дарсхонаи онҳо дарс доштам, **тозон-тозон** мерафтам... [135, с. 72].

On Saturday, I attended my classes while rushing from one madras to another... [136, с. 111].

Лекин овози ҷавобгарон шунида мешуд, ки онҳо боро **«ту-ту»** гӯён дашном медоданд...[135, с. 74].

Despite the mulozim's threats of imprisonments, the defendants continued to insult the rich man [136, с. 113].

Ин зарба хеле сахт буд, аз сари ӯ хун равон шуд, **кам-кам** худи ӯ ҳам суст шуда, дасту пояш ёзид [135, с. 78].

The boys strike was forceful, and blood began to flow from Qori Ismat's head, he grew weak, and his hands and legs went limp [136, c. 117].

5. Гурӯҳи панҷум агар мисолҳо дар ин ҷумла дар забони тоҷикӣ ба маънои маҷозӣ, барои обу ранг бахшидан омада бошад, дар забони англисӣ танҳо калимаи “ғулом, slave” тарҷума мешавад.

Ман дигар ғулом-пулом нестам. I am not longer a slave.

хона ба хона	house to house
охири охирон	the end of the last
дар ба дар	door to door
сол аз сол	year by year
ғир-ғиркунон	screaming
дав-давои	running
сар то сар	head to head
гарми гарм	hot
қабат-қабат	layers
печу тоб	Twist and turn
пора - пора	In pieces
ба зӯр – ба зӯр	By force
сабад - сабад	basket
зуд – зуд	often
лах – лах	-
пушт - пушт	Back to back

Аз талилҳо бармеояд, ки хангоми тарҷума ҷумла ва сохти он дар аксари маврид шакли худро гум мекунад. Калимаҳои такрорӣ хангоми тарҷума на ҳама ҳолат такрор шуда меоянд. Дар ҷаволи боло оварда шудааст, ки ҷумлаҳои тоҷикӣ ба англисӣ дар тарҷума ба кулӣ фарқ мекунанд. Натиҷаҳои пажӯҳиш нишон доданд, ки дар раванди тарҷума баъзе калимаҳо айнан тарҷума мешаванд ва баъзеи дигар шаклу сохти худро гум мекунанд.

Таҳлилҳо нишон доданд, ки на ҳамаи калимаву ибораҳои такрорӣ аз нигоҳи тарҷума мустақиман тарҷума мешаванд. Такрор дар ҷумла ба забони тоҷикӣ бошад дар аксари маврид шаклу сохторашро аз ҷиҳати маъниву мазмун иваз мекунад. Дар забони англисӣ низ чунин тағйиротҳо зиёд ба ҷашм мерасанд. Ба ин сурат калимаҳои такрор мазмунан тарҷума карда мешаванд ва на ҳама вақт редуplikатсияи забони тоҷикӣ ва англисӣ якхелаанд. Мисол: “Nothing ventured nothing gained”. Дар рафти тарҷума ба забони тоҷикӣ тағйирот дида мешавад: “Шавад обӣ, нашавад лалмӣ”.

Nothing ventured nothing gained. Шавад обӣ, нашавад лалмӣ

Вожаҳои такрорӣ муқоиса дар забони англисӣ ва тоҷикӣ

1. Гурӯҳи якумро мисолҳое ташкил медиҳанд, ки дар натиҷаи таҳлилҳо вожаҳои такрорӣ дар ду забон, тоҷикӣ ва англисӣ айнан тарҷума шуда меояд:

Hundreds and hundreds of time. Ҳазорҳо ҳазорҳо маротиба

Of course, while selling retail and **one by one** takes time. Албатта дар фурӯши **дона-дона** ва бо нархи баланд инҳо ба зуди фурӯш намешаванд

Come on over here, come on, he ran up to the very adge [134, с. 31].

Як вақт ҷашми Эргаш ба ман афтода “биё-биё!” гӯён худ ба лаби руд баромад [132, с. 21].

I prompt them, I prompt them. [86, с. 469 – 472].

Ман онҳоро водор мекунам, ман онҳоро водор мекунам.

Wait, **whom** am I going to meet there and **whom** do I have to bring back? [136, с. 92].

Охир он ҷо ба пеши **кӣ** меравам ва **киҳоро** гирифта меорам [135, с. 55].

The plaintiff and the defendants were sitting on the rug **side by side** on their knees [136, с. 109].

Даъвогар ва ҷавобгарон ба рӯи он бӯрё паҳлу ба паҳлуи якдигар дузона нишастанд [135, с. 70].

We do your honor, we do...[136, с. 112].

Медонем, таксир, медонем... [135, с. 73].

We know, your honor, we know. ...[136, с. 112] .

Медонем, таксир, медонем [135, с. 73].

The defendants kept saying «**your honor, your honor,**» trying to speak...[136, с. 111].

Ҷавобгарон «**таксир, таксир**» гӯён меҳостанд ба қозикалон гап зананд...[135, с. 74].

I said **no, no**, he said with anger [136, с. 111].

Не гуфтам, **не!**-гуфт бо шиддат [135, с. 74].

2.Гурӯҳи дуҷумро мисолхое ташкил медиҳанд, ки дар натиҷаи таҳлилҳои тарҷумавӣ сохтори такрории воҳиди асли аз байн рафта, вожаи матни асли бо муодили худ бидуни такрор тарҷума шудааст:

As he came close, he looked at me and while keeping his eyes at me came **closer and closer** Чун у наздиктар расида назараш ба ман афтод, ҷашмонашро аз ман нақанда омадан гирифт.

As soon as he saw me, he placed his tray and carpet on the platform, leaned on it...

Чун ҷашми ӯ ба ман афтод, лаълию палосаашро ба рӯи суфача монда худ ба он таъя қарда истода...

“**What do you do** with that ash?” [136, с. 85].

Ин хокистарро чӣ қор мекунад? [135, с. 49].

No there is **no** need to read all of it [136, с. 86].

Не ҳамаҷояшро хондан лозим нест.... [135, с. 50].

As soon as we left the city, boybacha would stop the cartina quiet spot and ask his little brother! [136, с. 88].

Ҳамин, ки аз шаҳр баромадем, бойбача аробаи кӯтакро дар гӯшае аз роҳ бомедошт ва аз бародарони хурдтаракаш мепурсид [135, с. 51].

3. Гурӯҳи чорум аз мисолҳое иборатанд, ки такрор дар забони тоҷикӣ омадааст, вале ҳангоми тарҷума дар забони англисӣ дида намешавад, яъне тарҷума намешавад.

Your brother can not go anywhere until he is done his lesson properly, he has been **shilly-shally** about all week, and has not done a bit of studying [134, с. 30].

Акаат ҳеҷ чой намеравад, ӯ дарси якҷафтагӣро такрор карда азёд накардааст [132, с. 21].

shilly-shally	беазм
hoity-toity	мағрур
chit-chat	сафсатафурӯшӣ
see-saw	арғунчак, ларзишҳо ¹
killer-diller	шаҳси ҷолиб
ill-will	конференсия
itsy-bitsy	хеле хурд
house to house	хона ба хона
head to head	сар то сар
door to door	дар ба дар
dilly-dally	бе кор нишастан
razzle-dazzle	бесарусомонӣ
wishy-washy	ҷойи нофаҳмо
mumbo-jumbo	сафсата, гапи беасос
days and days	рузҳо

Ҷиҳати мутолиаи рӯйхати пурраи мисолҳо ниг. ба Замимаҳои 1 ва 2.

3.3. Таҳлили тарҷумаи вожаҳои такрорӣ дар мисоли забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ

ХУЛОСА

Калимаҳои такрорӣ дар раванди инкишофи забон пайваста бо ташаккули сохтор ва таркиби забон тағйир меёбанд ва вазифаҳои онҳо низ дигар шуда, доираи истифодаи он ба таври васеъ густариш меёбад. Такрор дар мероси бадеии классикони тоҷику форс ба таври васеъ мавриди истифода қарор гирифта, муаррифӣ шудааст.

Такрор ба сифати воситаи тасвирию ифодакунӣ ҳамчун яке аз унсурҳои забоншиносию услубшиносие хизмат мекунад, ки ба забони бадеӣ обурангу зебӣ ва таровати махсус мебахшад. Чунин тарзи махсуси каломӣ дар солҳои охир мавриди таҳқиқи васеи забоншиносону муҳаққиқони ватанию хориҷӣ қарор гирифтааст.

Такрор яке аз мавзӯҳои хеле ҷолиби диққат ва дар айни замон мубрами забоншиносӣ ба ҳисоб рафта, омӯзиши он дар сатҳи луғавию грамматикӣ ба роҳ монда мешавад. Дар сатҳи луғавӣ онро ҳамчун яке аз роҳҳои ҷолиби калимасозӣ арзёбӣ намудан мумкин аст. Дар сатҳи грамматикӣ сохтор ва маънои такрор дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз бисёр ҷиҳатҳо ба якдигар монанд мебошанд. Бо тағйир ёфтани сохтор маъно ва тобишҳои маъноии калима дигар мешавад. Баррасии таҳқиқотҳои олимони ватанию хориҷӣ нишон медиҳанд, ки ҳарчанд ҷанбаҳои алоҳидаи такрор то кунун мавриди баррасӣ қарор гирифта

бошанд ҳам, ҳанӯз масъалаи пурра омӯхта шудани ин падидаи забонӣ кушода боқӣ мемонад. Моҳияти забоншиносию услубшиносии калимаҳои тақрорӣ то андозае равшан гардидаанд, аммо ҳанӯз масъалаҳои номакшӯф ва ихтилофоти назар дар ин маврид вучуд доранд.

Ҳамин тариқ, дар натиҷаи таҳқиқоти гузаронидашуда мо ба **хулосаҳои зерин** омадем:

1. Ҳамчун қисми муҳими воҳидҳои тақрорӣ (редупликативӣ) калимаҳои тақлидиовозӣ ба шумор мераванд. Чунин калимаҳо дар натиҷаи таъсиррасонӣ ва робитаи байниҳамдигарии объектҳои воқеияти муҳит ва забон, таносуби хосиятҳои садоҳои табиӣ ва нутқи инсон ба вучуд омадаанд. Бинобар ин, пайдоиши онҳо худсарона набуда, балки як воқеияти хеле бузурги забон ба шумор меравад.

2. Азбаски садоҳои табиӣ (садоҳо дар табиати зинда ва бечон) ва садоҳои одамон ба ҷанбаҳои мухталифи воқеият тааллуқ доранд, онҳо ба ҳеҷ ваҷҳ яхела буда наметавонанд. Дар натиҷа овозхое, ки тавассути воситаҳои забонӣ тақрор мешаванд, танҳо тақлид, нусхаҳои тахминӣ ва тасвири наздики садоҳои табиӣ мебошанд.

3. Овозхое, ки тавассути воситаҳои забонӣ тавлид мешаванд, монанди калимаҳо, дорои маънои мустақили луғавӣ буда, мазмуни онҳо натиҷаи инъикоси бевоситаи воқеият аз ҷониби садобароваранда мебошад.

4. Аз сабаби он, ки калимаҳои тақлидиовозӣ аломатҳои асоснок буда, маънои онҳо мушаххас буда, кувваи ҷамъбасткунӣ дар онҳо хеле танг аст, онҳоро ҳамеша ифоданокии назарраси ба табиати худ алоқаманд ҳамроҳӣ меkunанд, ки ин, дар навбати худ, пасманзареро барои истифодаи калимаҳои тақлидиовозӣ ба маъноҳои маҷозӣ ба вучуд меорад.

5. Инъикоси сарчашмаҳо нав дар асоси алоқамандии овозҳо аз рӯи монандӣ ба ҳамдигар, ки сохтори маъноии забонро бой месозад, мураккаб ва печида буда, аз имконияту қобилиятҳои калимаҳои

тақлидиовозӣ ба инкишофи нутқ аз нуқтаи назари маъноӣ (семантикӣ) шаҳодат медиҳад.

6. Калимаҳои тақрорӣ (редупликативӣ) тақлидиовозӣ ба нутқ дар ҳар як забон пуррагии манзараи тасвиршавандаро бахшида, онро зинда, пурҷӯшу хурӯш, ифоданок гардонида, ба тавсифи падидаи овозӣ мусоидат карда, бо ҳамин ба мақсадҳои интиқоли шифоҳии фикр хизмат мекунанд.

Дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ якчанд усулҳои асосии калимасозӣ вуҷуд доранд: аффиксатсия, калимасозбӣ, конверсия. Редупликатсия низ ба яке аз усулҳои сермаҳсули калимасозӣ дар забонҳои муқоисашаванда тааллуқ дорад. Тақрорӣ асоси маҷозӣ яке аз усулҳои фаъоли ташаккули калимаҳо, маънои нави калимаҳо ё тобиши онҳо зимни ҳамаҷонибагии нисбӣ ва паҳнои интишор ба ҳисоб меравад.

Дар рафти қор 3 намуди калимаҳои тақрорӣ: тақлидиовозӣ, услубшиносӣ, синтаксисӣ муайян карда шуданд.

Пас аз таҳлили ҳар як услуби забонӣ ба хулосае омадан мумкин аст, ки қорбурди калимаҳои тақрорӣ ба дараҷаи бештар ба услубҳои гуфтугӯӣ ва бадеӣ хос буда, дар ин маврид барои бештар намудани хусусияти эмотсионалии гуфтор ва интиқоли эҳсосоту ҳаяҷони гӯянда ва муносибати гӯянда нисбат ба мавзӯи сухан ва воқеияти ҷаҳони ихотанамуда низ истифода бурда мешаванд. Дар адабиёти илмӣ мисоли қорбурди калимаҳои тақроршаванда ёфт нашуданд, зеро ҳамаи истилоҳҳо аз ҷиҳати хусусияти забонии худ аз тобиши ифодаанокӣ ва услубшиносӣ ҳолӣ мебошанд.

Дар услуби илмӣ ба қорбурдани калимаҳои қатори ғайритерминологӣ ва вожаҳое, ки ба ҳонанда таъсири эҳсосотӣ доранд, хос намебошад. Ва барои услубҳои бадеӣ, нутқӣ ва публицистии нутқ истифодаи вожаҳои гуфтугӯии ғайрирасмӣ ин чиз иҷозат дода мешавад, зеро вазифаи асосии онҳо таъсир расонидан ба ҳонанда ва ҳамсӯҳбат ва дастрасии изҳорот ба ҳисоб меравад.

Калимаҳои такрорӣ (редупликатсия) дар забонҳои муосири тоҷикӣ ва англисӣ ба сифати яке аз аслҳои таркибии услубие хизмат мекунад, ки барои тақвияти баён, ифоданокӣ, образнокӣ, эҳсосотнокӣ ва монанди инҳо ба таври васеъ мавриди истифода қарор гирифтааст.

Дар асоси таҳлилу таҳқиқи мисолҳои дар таҳқиқоти мазкур анҷом додашуда чунин қайд кардан бамаврид мебошад, ки дар забони тоҷикӣ асосан такроҳои пурра хос буда, тағйирёбии садонокҳо ва ҳамсадоҳо камтар ба назар мерасад, дар ҳоле ки дар забони англисӣ тағйири садонокӣ решагӣ хусусияти фарқкунандаи он аст.

Дар натиҷаи баррасии маводи дардастбуда чунин гуфтан мумкин аст, ки яке аз вазифаҳои марказии калимаҳои такрорӣ ин интиқоли эҳсосот буда, ба нутқи гӯянда хусусияти эмотсионалӣ зам мекунанд. Таҳлилу баррасиҳо нишон медиҳанд, ки ҳамчунин яке аз вазифаҳои асосии такрорҳо (редупликатсияҳо) таъсиррасонӣ ба шумор меравад. Дар адабиёти бадеӣ такрорҳоро (редупликатсияҳоро) барои ифодаи киноя, нобоварӣ, шубҳа ва амсоли инҳо истифода мебаранд. Аз ин бармеояд, ки вазифаҳои услуби адабиёти бадеӣ дар истифодаи такрорҳо (редупликатсияҳо) таъсиррасонии эҳсосотӣ, зебоишиносӣ ва ғайра ба хонанда буда метавонанд. Ба услуби гуфтугӯӣ дар забонҳои мавриди назар вазифаи коммуникативӣ хос буда, ба туфайли вазифаи мазкур калимаҳои такрорӣ (редупликативӣ) ба сифати воситаи муассири муошират бо дигарон, таъсиррасонӣ ба ҳамсухбат, воситаи интиқоли ҳаяҷоноту эҳсосот хизмат мекунанд.

Таҳлили маводи таҷрибавии дар таҳқиқоти мазкур истифодашударо ҷамъбаст намуда, ба чунин хулоса омадан мумкин аст:

1. Калимаҳои такрорӣ аз ду ё зиёда овозҳо, ҳичоҳо, калимаҳо, ибораҳо ва ҷумлаҳо таркиб ёфтаанд.
2. Ҳангоми редупликатсияҳо ҳамон як овоз, ҳичо, калима ва ибора такрор карда мешавад.

3. Дар сатҳи фонетикӣ ҳар як қисми такрорҳо дорои задаи шифоҳии худ мебошанд, ки қисми аввал нисбат ба дигар қисматҳо пурқувваттар талаффуз карда мешавад.

4. Калимаҳои такрории решагӣ аффиксҳоро қабул карда, бо иловаи калимаи решагии дигар, мураккаб шуда метавонанд.

5. Калимаҳои такрорӣ метавонанд дар шакли ибора ё ҷумлаи алоҳида низ зоҳир шаванд.

6. Калимаҳои такрорӣ аз нуқтаи назари синтаксисӣ ба вазифаи яке аз аъзоҳои ҷумла моеянд.

7. Аксарияти калимаҳои редупликативӣ дар таркиби луғавии забонҳои хориҷӣ дар шакли аллакай тайёр дар таркиби луғавии забон вучуд надоранд, онҳо танҳо барои чараёни нутқи овознок хос мебошанд.

8. Воҳидҳои редупликативӣ дар шакли хаттӣ бо нимтире (дефис) навишта мешаванд.

Калимаҳои такрорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ он калимаҳое мебошанд, ки маъноҳои бисёрӣ, такроршавандагӣ, давомнокӣ ва монанди инҳоро ифода мекунанд. Онҳо гурӯҳи махсуси таркиби калимаҳоро ташкил мекунанд.

Аз рӯи усули ташаккул калимаҳои такрорӣ ба ду намуд тақсим мешаванд: калимаҳои такрории пурра ва нопурра. Калимаҳои такрории пурра маънои бисёрӣ, такроршавандагӣ, номуайяни ва амсоли инҳоро ифода мекунанд. Навъи калимаҳои такрории нопуррае низ мавҷуд аст, ки дар он ҷузъи дуҷумлаи калимаи такрорӣ тақсими ғайри дақиқи қисми аввали воҳиди редупликатсионӣ мебошад ва дар забон мустақилона, ба таври алоҳида истифода намешавад, зеро он мафҳуми мустақилмаъноро ифода карда наметавонад.

Доираи истифодаи калимаҳои такрорӣ дар забони тоҷикӣ ва англисӣ хеле васеъ аст. Онҳо барои ҳамаи жанрҳо ва услубҳои нутқ хос мебошанд. Редупликатсия дар забонҳои мавриди таҳқиқ мо ҳам дар

нутқи адабию китобӣ, ҳам дар нутқи гуфтугӯӣ истифода шуда, он ҳам ба нутқи калонсолон ва ҳам кӯдакон хос аст.

Ҳамин тавр, бо дарназардошти таснифоти усулҳои редупликатсия аз нуктаи назари фонетикию морфологӣ, мо чунин меҳисобем, ки редупликатсияҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ як усули мустақили калимасозие мебошад, ки барои қисматҳои маҷозии нутқи забонҳои мавриди омӯзиш хос мебошад. Таҳлили сохторию маъноии редупликатҳо нишон медиҳад, ки аксарияти воҳидҳои мазкур дар забони англисӣ ба сатҳи луғати гуфтугӯӣ тааллуқ дошта, дар забони тоҷикӣ бошад аксари калимаҳои такрорӣ ба сатҳи луғати бетараф мансуб мебошанд ва ҳамзамон такрорҳои тобиши эҳсосотӣ доштаро ҳам аз ҳисоби такрори пурраи асоси калима, ҳам бо роҳи иваз кардани таркиби овозӣ ва ҳам бо роҳи таркиби морфемавии калима ташкил медиҳанд.

ТАСВИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚ

Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсиониро ба назар гирифта истода, бо мақсади тақмили динишҳо доир ба калимаҳои такрорӣ ва мавқеи онҳо дар забонҳои низомашон гуногун чунин тавсияҳо пешниҳод карда мешавад:

1. Натиҷаҳои ин таҳқиқотро метавон ҳамчун маводди назариявӣ дар таҳқиқотҳои минбаъдаи доираи мавзӯ ва прблемаҳои марбут ба калимаҳои такрорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ истифода намуд.

2. Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсиониро дар таҳия ва тадвини китобҳои дарсӣ аз фанҳои типологияи муқоисавии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, грамматикаи назариявӣ ва амалии забонҳои мавриди назар, маводди ёрирасон дар таълими забони англисӣ истифода намуд.

3. Маводди диссертатсияро ҳангоми баррасии масъалаҳои тарҷума ва тарҷумашиносӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ ҳамчун маводи иловагӣ ё ёрирасони таълимӣ истифода бардан мумкин аст.

4. Натиҷаҳо ва маводди таҳқиқотро ҳангоми тартибдодани луғатномаҳо истифода кардан аз манфиат холӣ нест.

5. Таҳқиқоти калимаҳои такрорӣ ва омӯзиши масъалаҳои марбут нишон дод, ки дар ин ҷанба дар забонҳои мавриди назар умумият ва фарқиятҳои зиёде мавҷуд мебошанд.

Инчунин диссертатсия ба ҳайси заминаи таҳқиқотҳои минбаъда доир ба масъалаҳои калимаҳои такрорӣ хизмат карда метавонад.

РҶҲАТИ АДАБИЁТ

А) Адабиёти илмӣ

1. Алиева Н. Ф. Слова-повторы и их проблематика в языках Юго-Восточной Азии. М.: Наука, 1980. – 272 с. С. 7./Абдушукури Абдусаттор, Нешханд, Бухоро Душанбе-2014, с.52.

2. Аминов, С. Муродифҳои чуфткорбурд дар повести «Одина»-и Садриддин Айни / С. Аминов. – Душанбе, 1998. – 56 с. С. 35 – 39.

3. Антрушина Г.Б. Лексикология английского языка / Г.Б.Антрушина, О.В.Афанасьева, Н.Н.Морозова. – М.: Дрофа, 2001. – 288 с.

4. Антрушина Г.Б., Афанасьева О.В., Морозова Н. Н. Лексикология английского языка: Учебное пособие для студентов. – М.: Дрофа, 1999. – 288с. С. 118.

5. Апресян, Ю.Д. Проблема синонима / Ю.Д. Апресян // Вопр. Языкознания. – 1957. –№ 6. –С. 13-27.

6. Арнольд, И.В. Лексикология современного английского языка / И.В.Арнольд. – М.: Высшая школа, 1986. – 295 с.

7. Арнольд, И.В. Лексикология современного английского языка / И.В.Арнольд: пособие для студ. англ. отд. пед. ин-тов. – М.; Л.: Просвещение, 1996. – 346 с.

8. Арнольд, И.В. Лексикология современного английского языка / И.В.Арнольд. – Л.: Просвещение, 1959. – 350 с

9. Арсеньева Ф.Е., Валиулина Р.Б. Редупликация в современном английском и русском языках //Филология и культура. – Казань, 2013 №1(31). – С.12-16
10. Архипов И.К. Проблемы повторов. – М., 1980. – 270 с.
11. Ахманова, О.С. Словарь лингвистических терминов/О.С.Ахманова// Изд-во «Советская энциклопедия».– М., 1966. – 327-604 с.
12. Ашурова Д.У. Производное слово в свете коммуникативной теории языка. – Ташкент, 1991. – 180 с.
13. Бекташ, Л. Структура и семантика редупликации в турецком и таджикском языках: Дис. канд. филол. наук: 10.02.20 /Бекташ Л. – Душанбе, 2015. – 170 с.
14. Белкина З.В. Милехина В.И. Парные тавтологические сочетания в немецком и русском языках // Лексическая и синтаксическая семантика. – Барнаул: 1980. – С. 3 – 12.
15. Буранова М.М. Структурно-семантические особенности редупликативных слов в английском и узбекском языках: дис.. канд. филол. наук: 10.02.20. Ташкент, 1982. 142 с.
16. Вандериес, Ж. Язык. /Ж.В.Андериес:-Соцэкгиз. – М., 1937. – С. 147.
17. Вилюман В. Г. Английская синонимика. Введение в теорию синонимии и методику изучения синонимов. Вилюман В. Г. М. Высшая школа. 2000. – 306 с.
18. Вилюман, В.Г. О классификации синонимов / В.Г Вилюман. – М., 1979. –С. 43-49.
19. Виноградов В.А. Редупликация. – М., 2001. – 207 с.
20. Виноградов, В.В. Словообразование в его отношении к грамматике и лексикологии / В.В. Виноградов // Вопросы теории и истории языка. –М., 1952. –С.38-63.
21. Винокур, Г.О Проблемы культуры речи / Г.О. Винокур // Русский язык в современной школе. – 1929. –№ 5. –С. 85.

22. Воронин С.В. Фоносемантические идеи в зарубежном языкознании. – Л: ЛГУ, 1990. – 200 с.
23. Газов-Гинзберг А.М. Был ли язык изображен в своих истоках? – М.: Наука, 1965. – 183 с.
24. Гальперин, И.Р. Очерки по стилистике английского языка / И.Р.Гальперин. – М.: Изд. лит. на иностр. яз., 1958. – 459 с.
25. Гафуров Н.А. Структура и семантика повтора: лингвистический аспект (на материале таджикского языка). диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности: 10.02.19 – Теория языка. – Институт языка и литературы им. Рудаки АН Республики Таджикистан. – Душанбе, 2018. – 168 с.
26. Ганиева С. Оид ба маҷозияти калимаҳои мураккаб, Масъалаҳои забоншиносии тоҷик, Душанбе; 1990-30-118с; 122с /Гаффоров Р. Калимаҳои синонимӣ ва хусусиятҳои услубии онҳо
27. Горохова Л.А. О некоторых закономерностях перевода ономатопов в зависимости от функции, выполняемой ими в тексте // Лингвистика. Перевод, межкультурная коммуникация. – Пятигорск: ПГЛУ, 2000. – Вып. 2. – С. 110 – 120.
28. Гухман М. М. Готский язык. М.: МГУ, Филологический факультет, 1998. – 288 с.
29. Дерибас, В.М. Синонимика в области словообразования имен существительных / В.М. Дерибас // Русск.яз.в школе. – 1967. –№6. –С.67-72.
30. Евгеньева, А.П. Основные вопросы лексической синонимии, –в кн.: Очерки по синонимике современного русского литературного языка / А.П. Евгеньева//Лексическая синонимия. –М.: Наука, 1967. –С.56-74. С. 56.
31. Есперсен О. Современная английская грамматика об исторических принципах. Том. 6. Морфология. – Лондон –Копенгаген, 1954. –570 с.
32. Забони адабии..1995-с.164

33. Зарипова А.М. Лингвокультурологический анализ редупликации в традиционных детских стихах: автореф. дис. .. канд. филол. наук. – Челябинск: Челяб. гос. ун-т, 2008. – 10-22 с.
34. Зехнӣ, Т. Санъати суҳан./Т.Зехнӣ: Нашр. «Ирфон», Душанбе, 1967. – 267 с.
35. Зикрияев, Ф.К. Структурно-семантические особенности таджикского паратаксиса / Ф.К.Зикрияев. – Душанбе: Дониш, 1986. – 189 с.
36. Искандарова, Д.М. Редупликации в турецком и таджикском языках/ Д.М.Искандарова, Л.Бекташ. – Saarbrücken, Deutschland:Palmarium Academic Publishing, 2016. – 160 с.
37. Искандарова, Д.М. Явление и природа языковой редупликации (сопоставительный и типологический анализ)/ Д.М.Искандарова //Проблемы русского языка в контексте компаративистики. – Душанбе, 2005. – С.55-62.
38. Исмоилов, Ш. Оид ба таълими калимаҳои тақлидиовозӣ / Ш.Исмоилов, М.Қаҳҳоров // Мактаби советӣ. – 1988. – №6. –С. 25-28.
39. Киселёв А.Е. Лексические повторения как грамматические средство русского языка. / А.Е.Киселёв, М., 1954.
40. Крючкова О.Ю. Модели суффиксальной редупликации как отражение процессов словообразовательной эволюции //Альманах «Говор». – Сыктывкар, 1999. – Вып. 3. – С. 310 – 336.
41. Крючкова О.Ю. Редупликации в аспекте языковой типологии//Вопросы языкознания. –М.,2000. – №4. –С.68-84
42. Крючкова О.Ю. Редупликации как явление русского словообразования: дис. .. д-ра филол. наук. – Саратов: Сарат. гос. ун-т, 2000. – 261 с
43. Крючкова О.Ю. Редупликация абстрактно-именных суффиксов в русском языке XI – XVII вв. // Филология. – Саратов, 1999. – Вып.4 – С.200 – 294.

44. Крючкова О.Ю. Суффиксальная редупликация как экспликатор исторической динамики древне русских прилагательных // Житниковские чтения. Динамический аспект лингвистических исследований. – Челябинск, 1999. – Вып. 2 – 243 с.
45. Крючкова, О. Ю. Редупликация в аспекте языковой типологии / О. Ю. Крючкова // Вопросы языкознания. – М., 2000. – № 4. – С. 68–84
46. Кукушкина С.Ю. Категория вида и времени русского глагола. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – С. 85.
47. Кухаренко В.А. виды повторов и их стилистическое использование в произведениях Диккенса. Автореферат канд. дисс., Москва, 1955.-11с.
48. Липатова, Н. В. Повторы на звуковом (фонетическом) уровне в эрзянском и немецком языках: Типологический аспект исследования: автореф. дис... канд. филол. наук. – Саранск. – 2004. – С 259–261
49. Лукин В. А. Художественный текст: Основы лингвистической теории. Аналитический минимум. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство «Ось-89», 2005. С24.
50. Лотман Ю.Н.1970-с.198./ЛЭС, 1990:408.
51. Макаренко В.А. Тагальское словообразование. – М.:Наука, 1970. – С.146-147.
52. Мешкова О.Д. Словообразование в современном английском языке. – М.: Наука, 1976. – 237 с.
53. Минлос Ф.Р. Редупликация и парные слова в восточно-славянских языках: дис. .. канд. филол. наук. – М.: Институт славяноведения РАН, 2004. – 184 с.
54. Музафарова Д.Ш. Редупликативные слова в таджикском и английском языках (сопоставительный анализ). Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание. – Душанбе, 2016. – 169 с.

55. Муҳаммадиев М. Силсилаи синонимӣ ва хусусиятҳои услубии синонимҳо / М. Муҳаммадиев. – Душанбе, 1974. – 167 с.
56. Муҳаммадиев М. Синонимҳо дар забони адабии тоҷик / М. Муҳаммадиев. – Душанбе, 1962. – 234 с.
57. Муҳаммадиев, М. Синонимҳо ва таҳлили силсилаҳои синонимӣ / М. Муҳаммадиев // Масъалаҳои забон ва адабиёт. – Душанбе, 1975. – ҷ.2.-78-316 с.
58. Муҳаммадиев, М. Синонимҳо дар забони адабии ҳозираи тоҷик / М. Муҳаммадиев. – Душанбе, 1962. –162 с.
59. Наджмиддинов, А. Ф. Особенности образования новых слов в английском и таджикском языках: по публицистическим текстам тема диссертации и автореферата по ВАК РФ 10.02.20, кандидат наук;2015-с.174,
60. Нелюбин, 2000, с.65
61. Ниезӣ, Ш. Исм ва сифат дар забони тоҷикӣ / Ш. Ниезӣ. – Душанбе, 1973. – 76 с.
62. Николаев, Г.А. Типы словообразовательной синонимии в русском языке / Г.А. Николаев. –Slavia Orientalis, 1979. –№ 2. –258 с.
63. Норматов, М. Мукаддимаи забоншиносӣ / М. Норматов. – Душанбе: Маориф, 1995. –176
64. Общее языкознание. Внутренняя структура языка. – М.: Наука, 1972. –565 с. С. 105.
65. Откупщикова, М.И. Синтаксис связного текста (М.И.Откупщикова – Л: Изд-во ЛГУ, 1982. – 104 с. С. 40.
66. Панова М.В. Позиционная морфология русского языка. – М., 1999. – 205 с.
67. Рахимова Т.Р. Лексико-семантические и синтаксические особенности синонимии в таджикском и английском языках. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности: 10. 02. 20 – сравнительно-историческое,

типологическое и сопоставительное языкознание. – Душанбе, 2020. – 146 с.

68. Ревзин Н.И. Два способа выражения идеи предметности и проблема удвоения // Язык Юго-Восточной Азии: Проблемы повторов. – М., 1980. – С. 250 – 270.

69. Реформатский А.А. Введение в языкознание. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 287-536 с.

70. Реформатский А. А. Введение в языковедение/Под ред. В. А. Виноградова. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 536 с.

71. Реформатский, А.А. Фонетика. Фонология. Грамматика / А.А. Реформатский. – М., 1971. – С. 134-145.

72. Реформатский, А.А. Введение в языковедение, 4-ое изд., исправленное и дополненное. /А.А.Реформатский. М., 1967. – 542 с.

73. Рожанский Ф. И. Редупликация. Опыт типологического исследования. М.: Знак, 2011. – 90-256 с.

74. Рожанский Ф.И. Семантическая типология немотивированной редупликации // Человек в социокультурном и политическом пространстве. – СПб., 2000. – С. 343 – 350.

75. Саидов, 1975

76. Сиёев Б. Таърихи калимаҳои ҷуфти забони адабии тоҷикӣ, с.28-30.

77. Смирнова Е.А. Сопоставительный анализ коллоквиальных субстантивных композитов в английском и турецком языках: прагматический аспект: автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Казань: ТГГПУ, 2007. – 25 с.

78. Солнцев Н.В. Проблемы типологии изолирующих языков. – М., 1985. – 273 с.

79. Солнцева Н.В. Проблемы морфологии изолирующих языков в типологическом освещении: дис... доктора филол. наук. – Москва, 1984.– 419 с. С. 76.

80. Суник О.П. Вопросы типологии агглютинативных языков // Морфологическая типология и проблема классификации языков. – М., 1965. – С. 608.
81. Таннен Д., Уэйлс К.
82. Тихонов А.Н. Междометия и звукоподражания- слова? // Русская речь. – М., Наука, 1981. – Вып. 5. – С. 72 – 76.
83. Топоров В. Н. Исследования по этимологии и семантике. Индоевропейские языки и индоевропеистика. М.: Языки славянской культуры, 2006. Т. 1. – 815 с.; Хлебникова И. Б. Введение в германскую филологию и историю английского языка. М.: ЧеРо, 2001. – 179 с.
84. Тоchieв Д. Дар бораи такрори пешвандҳо ва пайвандакҳо дар забони адабии тоҷикӣ /Д. Тоchieв // Мактаби советӣ. – 1979. – №1. –С.15-20.
85. Фазылов Ф.Ф. Изобразительные слова в таджикском языке. – Сталинабад, 1954 – 188с.
86. Федяева Е.В. Редупликация как одно из средств репрезентации неопределенного количества. –СПб: Известия РГПУ им.А.М.Герцена. – № 33 (73), 2008. – С. 469 – 472.
87. Фергюсон Ч. Автономная детская речь в шести языках // Новое в лингвистике. М.: Прогресс, 1975. Вып. VII. Социолингвистика. – С. 422-440. С. 436.
88. Ҳошимов С. Хусусиятҳои луғавии «Ғулистон»-и Саъдии Шерозӣ
89. Чалилов, 1964.
90. Чалилов, Х. Ибораҳо – тавтологияҳо дар забони тоҷикӣ / Х.Чалилов // мактаби советӣ. – Душанбе, 1984. – С. 20-24.
91. Шанский Н.М. Современный русский язык. Часть 2. – М., Высшая школа, 1981. – 262 с.
92. Штейнберг Н.М. Редупликация в современном французском языке. – Л., 1969. – 286 с.
93. Шукуров, 1973, 1978, 1985

94. Шукуров, М. Доир ба хусусиятҳои семантики калимаҳои тақрори забони адабии тоҷик // Забоншиносии тоҷик. – Душанбе: Дониш, 1976. – С. 71-76.
95. Шукуров, М. Яке аз усулҳои калимасозӣ дар забони тоҷикӣ / М. Шукуров // Мактаби советӣ. – 1985. – №6. – С.15-18.
96. Щерба, В. Избранные работы по языкознанию и фонетике / В. Щерба. – Ленинград, 1958.
97. Экхардт Э.
98. Языки мира: Германские языки. Кельтские языки / гл. ред. Н. Н. Семенюк. М.: Academia, 2000. – 409 с.
99. Arnold I.V. The English Word. М.; Л., 1966. 346 p.; Bolinger, D. Aspects of Language. New York; Chicago, 1968.
100. Ball, A. Compounding in the English Language / A. Ball. – New York, 1939.
101. Biese V. M. Notes on the Compound Participle in the Works of Shakespeare and his contemporaries. – Helsinki, 1949. с.151.
102. Cambridge International Dictionary of English. – Cambridge University Press, 1995. – 1773 p.
103. Collins English Dictionary. – London and Glasgow, 1976. – 1263 p.
104. <http://www.gramota.net/materials/2/2015/8> – .
105. <http://portalus.ru/modules/linguistics/rusreadme.php?sudaktion=showfull&id=25.11.2016>.
106. Inkelas Sh., Zoll Ch. Doubling in Morphology. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. – 407 p. С. 60.
107. Jespersen O. Symbolic Value of the Vowel i. // Selected writings of O. Jespersen. London, 1960. P.557-579.
108. Koziol, H. Handbuch der Englischen Wortbildungslehre / H. Koziol. – Heidelberg, 1937.

109. Marchand H. The Categories and Types of Present Day English Word Formation // Synchronic-Diachronic Approach: University of Alabama Press, 1960. 348-379 p.

110. Pott A.F. Doppelung (Reduplikation, Geminatio) als eines der wichtigsten Bildungsmittel der Sprache, beleuchtet aus Sprachen aller Weltteile Meyer– 1862

111. Thun Nils. Reduplicative Words in English. –Uppsala, 1963. – С. 214-219

112. Wundt W. Völkerpsychologie, Leipzig, 1911.

Б) Луғатҳо

113. Ахаманова, О.С. Словарь лингвистических терминов, /Советская энциклопедия/ 1966-660с

114. Виноградов В. А. Редупликация // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 408-409.

115. Александрова З.Е, Словарь синонимов русского языка., 1989.- с568

116. Джаматов С Словарь лингвистических терминов. Душанбе 2018 – 23.

117. Краткий словарь когнитивных терминов, с.53-55

118. Лингвистический энциклопедический словарь. –М.: Советская энциклопедия, 1990. – 408-685 с.

119. Луғати мухтасари русӣ-тоҷикӣ ва тоҷикӣ-русии муродифҳо, с.60.

120. Луғатномаи забоншиносӣ, 1990, с408-682.

121. Марузо, Ж. Словарь лингвистических терминов / Ж. Марузо. – М.: Изд-во иностр. лит., 1960. – 436 с. .

122. Муҳаммадиев М. Луғати мухтасари синонимҳо. Душанбе, 1992. – 200 с.

123. Муҳаммадиев М. Луғати синонимҳои забони тоҷики / М. Муҳаммадиев. – Душанбе, 1975. – 278 с.

- 124.Розенталь, Д. Э., Теленкова М. А. Словарь-справочник лингвистических терминов. – М., 1976., с488.
- 125.Семенов А. В. Большой этимологический словарь. Саратов: Научная книга, 2008. – 588 с.
- 126.Современный словарь иностранных слов., 2000.,-с.742
- 127.Словарь синонимов русского языка., А.П.Евгеньевой.-1970-1971.-с.324
- 128.Фарҳанги забони тоҷикӣ., Энциклопедия-1969, 1-2.
- 129.Фозилов, М. Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик., Душанбе-1963, 952с
- 130.Ҳодизода, Р., Шукуров М., Абдуҷабборов, Т. Луғати истилоҳоти адабиётшиносӣ. / Р.Ҳодизода, Т.Абдуҷабборов., Нашр. «Ирфон», Душанбе, 1964. – 183 с. С. 104.
- 131.Шамбезода Х. Словарь лингвистических терминов Душанбе,- РТСУ,2008

В) Адабиёти бадеӣ

- 132.Айни, С. Ёддоштҳо – Душанбе: “Адабиёти бачагона”, 2020 – 150 с.
133. Айнӣ С. Мактаби кӯҳна –саҳ.25
134. Sadriddin Aini Bukhara: Reminiscences Издательство «Радуга» 1986
135. Садриддин Айнӣ, Марғи Судхӯр, ТҶБ ”Истикбол” с.2011
136. Sadriddin Ayni, The death of the usurer, Dushanbe «R»-graph2024, с.109
137. The V.S 234-235

Г) Захираҳои электронӣ

- 138.Арсентьева Е.Ф. Редупликация в современном английском и русском языках / Арсентьева Е.Ф., Валиуллина Р.Б.// Филология и культура. – Казань: Издательство Казанского университета, 2013, № 1 (31). – С.12-16. [Электронный ресурс].

139.Букатникова С.Д. Редупликация в современной лингвистике // Наука-Rastudent.RU. – 2014. – № 4(04-2014) / [Электронный ресурс] – URL: <http://nauka-rastudent.ru/4/1280/> (дата обращения 16.10.2023).

140.Букатникова, С. Д. К вопросу о классификации редупликаций / С. Д. Букатникова. – Текст : непосредственный // Молодой ученый. – 2014. – № 141. (63). – С. 1201-1203. – URL: <https://moluch.ru/archive/63/10128/> (дата обращения: 31.05.2023).

142. Буранова Муаттар., Структурно-семантические особенности редупликативных слов в английском и узбекском языках., 1982-Ташкент [https:// Elibrary.ru/](https://Elibrary.ru/)

143.Гафуров Нуриддин, Структура и семантика повтора: лингвистический аспект.-2017, [https:// Elibrary.ru/c48-49](https://Elibrary.ru/c48-49).

144. Гилярова К.А. Статья такая Статья. Об одном типе редупликации в современном русском языке. - Режим доступа: <http://www.dialog21.ru/digests/dialog2013/materials/pdf/GilyarovaKA.pdf>. (Дата обращения: 10.02.15).

145. Зайдуллоева Давлатмо., Исследование дублетов и слов-повторов в таджикском и шугнанском языках., 2023-Душанбе, [https:// Elibrary.ru/](https://Elibrary.ru/)

146.Зарипова А.М. Редупликация в английском и турецком языках// Вестник Челябинского государственного университета. – 2007, №13. [Электронный ресурс] – URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/reduplikatsiya-v-angliyskom-i-turetskom-yazykah> (дата обращения 01.11.2023).

147.Иванова Татьяна., Когнитивные и прагматические аспекты парных словосочетаний в современном английском языках., 2008-Санкт Петербург [https:// Elibrary.ru/](https://Elibrary.ru/)

148.Никулина С.Д. Функционирование редупликации в художественном тексте: системно-синергетический аспект. [Электронный ресурс] – URL: conference.osu.ru/assets/files/conf_reports/conf9/638.doc

149.Сепир Э. Язык. Введение в изучение речи // Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М., 1993. [Электронный ресурс] –

URL: http://tlf.narod.ru/school/sapir_school.htm (дата обращения 10.10.2023).

150. Панфилов К. «Типологическая реконструкция древнейших языковых состояний (<http://erlang.kirillpanfilov.com/euskara/?linguistics-reconstr>).

151. Ҳамроев Озодбахт., Усулҳои калимасозии сарфию наҳвӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ 2022-Душанбе [https:// Elibrary.ru/](https://elibrary.ru/)

**МУҲТАВОИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ ДАР ИНТИШОРОТИ
ЗЕРИНИ МУАЛЛИФ ИНЪИКОС ЁФТААСТ:**

**А) Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи
Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон нашр шудаанд:**

- [1.М] Раҳимова Ш.Д. Таҳлили сохторӣ-калимасозии калимаҳои такрор дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ /Ш.Д. Раҳимова. // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. Силсилаи илмҳои педагогӣ ва психологӣ. – Душанбе, 2022. – №1(37). – С.138 – 144.
- [2.М]. Раҳимова Ш. Д. Масъалаҳои омӯзиши калимаҳои такрорӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ. Ш.Д. Раҳимова // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. Силсилаи илмҳои педагогӣ ва психологӣ. – Душанбе, 2023. – №3 (43). – С.169 – 176.
- [3.М] Раҳимова Ш. Д. Падидаи калимаҳои такрорӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ / Ш.Д. Раҳимова // Паёми Донишгоҳи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ, таърих — Душанбе, 2023. – №4 (52). –С.83 – 86.
- [4.М] Чамшедов П., Раҳимова Ш.Д. Сохтори калимаҳои такрорӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ / П. Чамшедов, Ш. Д. Раҳимова // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. Силсилаи илмҳои педагогӣ ва психологӣ. – Душанбе, 2024. – №2 (46). – С. 151 – 162.
- [5.М] Раҳимова Ш. Д. Нақши калимаҳои такрорӣ ва этимологияи онҳо дар ташаккули луғавии забонҳои англисӣ ва тоҷикии муосир / Ш.Д. Раҳимова // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. Силсилаи илмҳои педагогӣ ва психологӣ. – Душанбе, 2024. – №3 (47). – С. 242-251.

Б) Мақолаҳо ва фишурдаи интишорот дар маҷмуаҳои дигар:

- [1.М] Раҳимова Ш. Д. Средство отражения агрессивного состояния человека в английском и русском языках. / Ш.Д. Раҳимова // Маҷмуаи мақолаҳои илмӣ «Актуальные вопросы филологии и методики преподавания языков». – Душанбе, 2019. – С. 258 – 260.
- [2.М] Раҳимова Ш. Д. Выражение агрессии в современном английском и русском языках. / Ш.Д. Раҳимова // Маҷмуаи мақолаҳои илмӣ «Актуальные вопросы филологии и методики преподавания языков». – Душанбе, 2019. – С. 196 – 199.
- [3.М] Раҳимова Ш. Д. Структурно-словообразовательный анализ дублетных слов в таджикском и английском языках. / Ш.Д. Раҳимова // Маводди конференсияи илмӣ-амалии «Ҷанбаҳои лингвистикӣ муқоисавӣ омӯзиш ва тадريس забонҳои хориҷӣ дар шароити бисёрфарҳангии таҳсилот. – Душанбе, 2021. – С. 68 – 70.
- [4.М] Раҳимова Ш. Д. Структурно-словообразовательный анализ дублетных слов в таджикском и английском языках / Ш.Д. Раҳимова // Маводди конференсияи илмӣ-амалии «Масъалаҳои мубрами назария ва амалияи таҳқиқот дар соҳаи забоншиносӣ». – Душанбе, 2022. – С. 85 – 86.

[5.М] Раҳимова Ш. Д. Дублетҳои этимологӣ ва маъноӣ забони он / Ш.Д. Раҳимова // Гузоришҳои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. – Душанбе, 2023. – №2 (022). – С.282 – 286.

[6.М] Раҳимова Ш. Д. Таҳлили муқоисавии вожаҳои такрорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ. / Ш.Д. Раҳимова // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ “Масъалаҳои мубрами тарҷумашиносӣ: назария ва методҳои таҳқиқи “Тарҷуманопазирӣ””. – Душанбе, 2024. – С. 219 – 221.

[7.М] Раҳимова Ш. Д. Таҳлили сохторӣ ва калимасозии вожаҳои такрорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ. / Ш.Д. Раҳимова // Маҷмуаи мақолаҳои илмӣ «Масъалаҳои мубрами забоншиносии муқоисавии забонҳои аврупоӣ ва омӯзиши онҳо дар шароити муосир». – Душанбе, 2024. – С. 23 – 26.

[8.М] Раҳимова Ш. Д. Таҳлили муқоисавии вожаҳои такрорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз нигоҳи тарҷума / Ш.Д. Раҳимова // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Аҳамияти омӯзиши забонҳои романӣ-германӣ дар раванди ҷаҳонишавӣ ва вазъи омӯзиши онҳо дар Тоҷикистон”. – Душанбе, 2025. – С. 586 – 589.

Замимаи 1

Мисолҳои тарҷумани вожаҳои такрорӣ аз забони тоҷикӣ ба забони англисӣ

Нуги пойҳои дароз-дарози бақувваташ аз таги курпа як ваҷаб берун буданд.	The tips of his long , strong legs were sticking out from under the blanket
Ман дигар ғулом -пулом нестам	I am not longer a slave
Рафта-рафта калимаи “Исма”-ро партофта “Қоришкамба” гуфтаанду монданд. [Садриддин Айни, с.2011, Марғи Судхур]	Over time, the name “Ismat” was dropped him “Qoriishkamba
“Ҳақиқатан ҳам аз печҳои дастори Қоришкамба, гуё ки дар вай дастмолҳои дегшӯиро печонида баста бошад, тасма-тасма чиркҳои рағанолуд намоён буд. [Садриддин Айни, с.2011, Марғи Судхур]	In fact, the bends of Qori Ishkamba’s tuban bore oily dirt, resembling o dishcloth that had been wrapped around it

Дар оянда пули ду муйисарро якчоя медихам,-гуён бо кадамҳои калон-калон дар як дақиқа аз пеши сартарошхона дур шуд. [Садриддин Айни, с.2011, Марги Судхур]	Next time, I will pay for haircuts! With brisk steps, he walked out the barbershop
“Қоришкамба пиёларо ба даст гирифта, аз ҷиҳати гармии чой пӯф пӯфкунон кам-кам нушида, даҳони худро қадре аз нон холи кард” [Садриддин Айни, с.2011, Марги Судхур]	Qori Ishkamba held the hot cup of tea and blew on it several times before sipping it in small quantities, allowing him to clear his mouth a bit
Албатта дар фурӯши дона-дона ва бо нархи баланд инҳо ба зуди фурӯш намешаванд. [Садриддин Айни, с.2011, Марги Судхур]	Of course, while selling retail and one by one takes time
“Дар миёни растан чойфурушӣ дар тарафи ҷануби куча, дар ру ба ру паскучаи бозори ангишт “Ҷаннатмаконӣ” ном як сарой бино ёта буд.” [Садриддин Айни, с.2011, Марги Судхур]	“In the middle of the tea sellers line, in the southern part of the street, right in front of a narrow street, leading to the coal bazaar, stood a building called “Jannatmakoni.””
Суфачаи дигари ин сарой холи буда, ман гоҳ-гоҳ ба рӯи вай нишаста, бо қандфуруши мазкур суҳбат мекардам.”	The other platform was vacant, and sometimes I would sit there and engage in conversation with the sweet seller.
Раҳмим Қанд баъд аз “хармӯрд” бо ҷашмони гирён ва	With tearful eyes and trembling fingers, Rahimi Qand

панҷаҳои ларзон боз қадре торҳои танбурро “ тинг-тинг ” кунонид	reluctantly made the stings of the tanbur produce some sound –“ting-ting”
Дар ягон мавриди дигар боз ту ба нафъ расонда ҷои ин моли ночизонаатро чанд – чанд карда пур мекунам [<i>Садриддин Айни “Марги судхӯр” Душанбе 2011. сах. 25</i>]	In some other cases I will bring you some other benefits and double replace these cheap goods of yours.[Sadriddin Ayni, 2024 сах59]
Раҳмими Қанд зери лаб ғур-ғур кунон.....[<i>Садриддин Айни 2011,сах25</i>]	Rahimi Qand under his lips and with guttural sound...[Sadriddin Ayni, 2024 c59]
Баъд аз дақиқае аз паси дарвоза шарфаи пое шунида шуда шуд ва баъд аз он бо ҳам паст-паст харф задани ду кас маълум гардид. [<i>Садриддин Айни 2011, с27</i>]	After a minute, I heard footsteps behind the gate, followed by the hushed voices of two people. [Sadriddin Ayni, 2024, c.62]
Он кас на писар доранд, на духтар ва на хизматгор...[<i>Садриддин Айни 2011, сах28</i>]	He has neither a son nor a daughter, nor a maid. [Sadriddin Ayni, 2024, сах63]
Ӯ баъд аз он, ки “ туф-туф ” гӯён даҳонашро аз хун тоза кард боз суҳанашро давом дод. [<i>Садриддин Айни 2011, сах 33</i>]	He said “tuf-tuf” to clear his mouth of blood and continued speaking. [Sadriddin Ayni, 2024, сах68]
Дигарон ҳам ба тарафи табақ бо дили нохоҳам даст бурда меоварданд ва аз зертари табақ – аз ҷойҳои, ки оби доҳони Қоррӣ нарасида буд кам-кам мегирифтанд. [<i>Садриддин Айни</i>	The others also hesitated, reluctantly reaching their hands the pilaf and taking smaller pieces from the inner part, hopping to avoid the moisture from the mouth spilled by Qori Ishkamba. [Sadriddin Ayni,

2011,саҳ36]	2024, саҳ 71]
Худам аз пеши девори хавлиҳо охиста-охиста нотарсона кадам партофта рафтан гирифтам. [<i>Садриддин Айни 2011,саҳ38</i>]	I continued my way, gradually and bravely, staying close to the walls of the houses. [Sadriddin Ayni, 2024, саҳ75]
Роҳрави хавлӣ тангу торик буд ва аз даст-даст карда диданамон маълум шуд, ки дар он чо як дари дигар буда...[<i>Садриддин Айни 2011,</i> саҳ40]	The path in the yard was dark and narrow, and we had to feel our way through. [Sadriddin Ayni, 2024, саҳ76]
“ Воҳ, воҳ дастакам!”-гуён ӯ панчаашро ба пеши даҳонаш бурда, “ пүф-пүф ” гӯён барои таскин додани сӯзиши сари ангуштонаш кӯшиш мекард. [<i>Садриддин Айни 2011,саҳ43</i>]	“ Oh, oh, my hand!” he exclaimed, trying to cool down the pain by blowing on his fingers. [Sadriddin Ayni, 2024, саҳ78]
Даст сӯзад, ямоқаш аз худаш аст, худ ба худ дуруст мешавад...[<i>Садриддин Айни 2011,</i> саҳ43]	If a hand is burnt, its okay? It will reciver by itself... [Sadriddin Ayni, 2024, саҳ78]
Бо вучуди ин мо палос ва бисоти болохонаро дида тавонистем: бу рӯи хона як намади оҳакии бисёр кухнаи чо-чояшро куязада паҳн карда шуда буд...[<i>Садриддин Айни 2011,</i> саҳ43]	Despite the light, we could see the poor condition of the attic: an old riped white felt covered the floor...[Sadriddin Ayni, 2024,саҳ79]
Дигарашро порча-порча бурида ба рӯяш орд пошида...[саҳ16] (Ё)	The rest she cut into equal pieces, sprinkled flour...[саҳ23] (R)

Ман як порча ҳалвои қоқтиро, ки модарам ба ман дода буд қатар-қатаркунон хурда ба кӯча бармадам. [сах16] (Ё)	Munching on my piece with great delight, I went outside...[сах23] (R)
Ин ҳалво нест, ин нони қоқ, ҳалво-ҳалвои рағғанӣ аст. [сах16] (Ё)	That is not real halva, it is like a dried bread, real halva is soft and oily.[сах23] Reminiscences
Акаам ба ин савол ҷавоб ёфта натавониста суп-сурх шуд. [сах17] (Ё)	Not knowing what to say in reply, he blushed. [сах24] (R)
-Ҳа-Ҳа! [сах17] (Ё)	Yes, sir [сах26] (R)
Дар ҷӯи осӣ ҳеч об набуд ва дар даруни рӯд чо-чо обҳои кулмаки яхбаста менамуд. [сах18] (Ё)	The mill, the stream was dry, and there were only puddles of ice glistening in the river. [сах26] (R)
Баъдан худ корди калонро гирифта он ҳалқахоро ба дарозии як вачаб-як вачаб бурид. [сах20] (Ё)	Then, taking his knife he began to cut the ring into pieces, each about half an arm in length.[сах29] (R)
-Инро хӯрда-хӯрда раветон гуфт! [сах20] (Ё)	And this is for you. [сах29] ®
Мо давон-давон ба тарафи хона равон шудем, ки рӯз хела бевақт шуда буд. [сах20] (Ё)	We hurried home, for night was filling.[сах29] (R)
Сабза ва себарғаҳои лаби ҷӯй ва дигар алафҳои худрӯ ба назари кас хим-хим тофта чашми одамро мебурд. [сах21] (Ё)	The irrigation canal was ordered with fresh grass and bushes in bloom. [сах30] (R)
Баъд аз он, ки ҳар дуи онҳо дар берун қадре гушакӣ карда, бо	After they both stepped outside, talking in bushed tones.

хам паст-паст гап заданд. [сах47] (М)	[сах82] (The death of...)
баъд аз он аз савдои ҳаррӯза кам-кам бозёфт карда, маблағу қарзу ғоидаи вайро таҳия намуда ба қарзхоҳ мепардозам. [сах48] (М)	Afterward, from each days sales, I would gradually save some amount, collect the debt and its interest, and then return it to the lender. [сах84] (The death of...)
Аввал ин ки ҳамаи судхӯрон хоҳ ҳинду бошанд, хоҳ мусулмон, бо ҳамин атвору кирдор ҳастанд, ки дар Қоришқамба дидед! [сах48] (М)	First of all, all usurers, whether Indian or Muslim, have similar characters to what you have seen in Qori Ishkamba. [сах84] (The death of...)
Фойтун савор шудан меҳоҳед? Меҳоҳем, меҳоҳем! [сах51] (М)	Do you want to ride on the phaeton? Yes, yes they would reply [сах88] (The death of...)
Намеғӯем, намеғӯем! [сах52] (М)	We will not say anything! We promise! [сах88] The death of...)
Ба ҳар ҳол хизмати шуморо муфт намеравонам ё чой ё пули чойро медиҳам. [сах53] (М)	In any case, your service will not be free, I will make tea for you or pay for the cost of tea. [сах90] The death of...)
Зарар надорад авлоди Файзӣ-Авлиё он тараф истад, ҳуди Файзи-Авлиё зинда шуда аз пеши роҳам барояд, ҳам калло-балло гуфта ...[сах54] (М)	It doesn't matter, even if Fayziavliyo himself comes back to life and tries to stop me on my way, let alone his descendants, I can handle it. [сах91] The death of...)
Аз дарвозаи мазор аз шаҳр баромадам ва баъд аз он тағ-тағи қалъа рафта...[сах55] (М)	Past the graveyard's gate, let me out of the city... [93] The death of...)
Ин роҳ хеле васеъ буд дар ин роҳ тудаҳои барф набуданд, лекин	This road was remarkably wide and there were no snow heaps on it,

ба ҷойи онҳо сар то сари роҳро гӯё, ки асфалтфарш карда бошанд. [сах55] (М)	instead the entire road seemed covered with solid dark ice. [сах93] The death of...)
Дар сахро ҳеч ҷонзоде наменамуд, танҳо зоғҳои ало гурӯх-гурӯх шуда барфбозӣ карда мегаштанд... [Садриддин Айни, 2011 Марги Судхур, сах56]	In the vast field, there was no sign of any living creature except for the magpies, gathered in groups, playing with the snow... [Sadriddin Ayni, The death of the usurer, 2024, с.94]
Хомӯшии ин сахрои мурдаи пурбарфро ҳам танҳо қар-қари ҳамин зоғҳо халалдор мекард. [Садриддин Айни, 2011 Марги Судхур, сах56]	The silence of this lifeless and snowy field was occasionally interrupted by the caing of crows. [Sadriddin Ayni, The death of the usurer, 2024, с.94]
Танҳо дар болои бомҳои аз барф сап-сафед...[Садриддин Айни, 2011 Марги Судхур, сах56]	Only the white snow covered the roofs... [Sadriddin Ayni, The death of the usurer, 2024, с.94]
Дар пеши лошай асп се-чор сағ ҳам буд. Сағҳо ба якдигар гур- гуркунон гушт меанданд ва мехӯрданд. [Садриддин Айни, 2011 Марги Судхур, сах58]	Several dogs were also present near the horse's body, growling and fighting over the meat. [Sadriddin Ayni, The death of the usurer, 2024, с.95]
Бо зӯри қамчин вақте ки маҷбур мешуд як қадам партояд, чор пояш ба чор тараф лағжида мерафтанд. [Садриддин Айни, 2011 Марги Судхур, сах68]	It slid in all directions on all four legs...[Sadriddin Ayni, The death of the usurer, 2024, с.106]
Ҳамин қадарашро фаҳмидам, ки падарам ба онҳо гап ёд меод, аммо чиҳо ёд доданастро надонистам. [Садриддин Айни,	I heard was my father teachin them some words, I couldn't make out what they were. [Sadriddin Ayni, The death of the usurer, 2024, с.108]

2011 Марги Судхур, сах69]	
Бой бо «шоҳидонаш» пеш-пеш , аз дунбол ҷавобгврон ва оқсақоли деҳаашон ба рӯи суфаи баланди айвони қозихона баромаданд. [Садриддин Айнӣ, 2011 Марги Судхур, сах70]	The rich man and his «witnesses» went up to the elevated platform in front, followed by the defendants and the elder of their village. [Sadriddin Ayni, The death of the usurer, 2024, c.108]
Даъвогар ва ҷавобгарон ба рӯи он бўрё пахлу ба пахлу якдигар дузона нишастанд. [Садриддин Айнӣ, 2011 Марги Судхур, сах70]	The plaintiff and the defendants were sitting on the rug side by side on their knees. [Sadriddin Ayni, The death of the usurer, 2024, c.109]
Қозикалон баъд аз он ки чашмони тангаширо боз ҳам тангтар карда даъвогар ва ҷавобгаронро як-як аз назар гузаронид. [Садриддин Айнӣ, 2011 Марги Судхур, сах70]	The chief qadi, carefully examined the plaintiff and defendants... [Sadriddin Ayni, The death of the usurer, 2024, c.109]
Мо аз мурданамон хабар дорем, аммо аз ин кор хабар надорем. [Садриддин Айнӣ, 2011 Марги Судхур, сах70]	We don't know anything about it. [Sadriddin Ayni, The death of the usurer, 2024, c.109]
Қозикалон лабҳояшро бо забонаш лесида-лесида бо овози даҳшатнок: -Суханро дароз нақун, гуфт,-ту иқрорӣ ё мункир? [Садриддин Айнӣ, 2011 Марги Судхур, сах70]	The chief qadi interrupted, «Don't make it a lengthy tale.» «Do you admit or deny?» [Sadriddin Ayni, The death of the usurer, 2024, c.109]
Берун бароварда бин, агар ислоҳ шаванд баробар кун, агар	Take them outside and try to reach a settlement. If they don't agree, bring them back and we'll

нашаванд, биёр мувофиқи шаръи шариф ҳукм карда мешавад. [Садриддин Айнӣ, 2011 Марги Судхур, саҳ71]	proceed with judgment according to the sacred sharia... [Sadriddin Ayni, The death of the usurer, 2024, c.109]
Ман рӯзи шанбе ба ҳар кадоми мадрасаҳое, ки дар дарсхонаи онҳо дарс доштам, ТОЗОН-ТОЗОН мерафтам... [Садриддин Айнӣ, 2011 Марги Судхур, саҳ72]	On Saturday, I attended my classes while rushing from one madras to another... [Sadriddin Ayni, The death of the usurer, 2024, c.111]
Давон-даво н ба роҳ баромадам. [Садриддин Айнӣ, 2011 Марги Судхур, саҳ72]	
Кам-кам шарикони мо чамъ ҳамагӣ шуданд. [Садриддин Айнӣ, 2011 Марги Судхур, саҳ72]	As more of my classmates gathered... [Sadriddin Ayni, The death of the usurer, 2024, c.111]
Ин тавр бошад, шумо инҳоро ЯГОН-ЯГОН гуфта диҳед. [Садриддин Айнӣ, 2011 Марги Судхур, саҳ73]	
Ҷавобгарон « таксир, таксир » гӯён меҳостанд ба қозикалон гап зананд...[Садриддин Айнӣ, 2011 Марги Судхур, саҳ74]	The defendants kept saying « your honor, your honor, » trying to speak...[Sadriddin Ayni, The death of the usurer, 2024, c.111]
Лекин овози ҷавобгарон шунида мешуд, ки онҳо боро « ту-ту » гӯён дашном медоданд...[Садриддин Айнӣ, 2011 Марги Судхур, саҳ74]	Despite the mulozim`s threats of imprisonments, the defendants continued to insult the rich man. [Sadriddin Ayni, The death of the usurer, 2024, c.113]
Қозикалон баъд аз он ки	The chief qadi licked his lips

лабонашро лесида-лесида қадре ба манн нигоҳ карда истод, гуфт:... [Садриддин Айнӣ, 2011 Марги Судхур, сах74]	and looked at me for a moment before responding: [Sadridдин Ayni, The death of the usurer, 2024, c.113]
Ман кам-кам аз тарҷумаи холи Қоришқамба хабардор шудам: [Садриддин Айнӣ, 2011 Марги Судхур, сах76]	I came to know some information about the life of Qori Ishkamba. [Sadridдин Ayni, The death of the usurer, 2024, c.115]
Муштчаҳо ба сару тани ӯ чун борон боридаи гирифтанд, аммо монанди донаҳои бороне, ки ба пушти зағома расанд, тип-тип садо мебароварданду таъсире намекарданд. [Садриддин Айнӣ, 2011 Марги Судхур, сах78]	The boys started hitting him with their small fists, but their blows seemed to have little effect, like the sound of raindrops fall on a on the back of zoghoma and made the sound –tip-tip. [Sadridдин Ayni, The death of the usurer, 2024, c.117]
Як бача мушташро баланд бардошта ба сари ӯ маҳкам зад, аммо ҳудаш « воҳ-воҳ » дастакам гӯён мушташро ба даҳонаш бурд...[Садриддин Айнӣ, 2011 Марги Судхур, сах78]	A boy raised his fist high and delivered a strong blow to Qori Ismat, but he quickly recoiled, exclaiming, «Oh my hand»... [Sadridдин Ayni, The death of the usurer, 2024, c.117]
Ин зарба хеле сахт буд, аз сари ӯ хун равон шуд, кам-кам ҳуди ӯ ҳам суст шуда, дасту пояш ёзид..[Садриддин Айнӣ, 2011 Марги Судхур, сах78]	The boys strike was forceful, and blood began to flow from Qori Ismat's head, he grew weak, and his hands and legs went limp. [Sadridдин Ayni, The death of the usurer, 2024, c.117]
Аз рӯи қавли ҳуди ӯ, дар вақти ҷавонияш ду бор дар ду бои шикастагӣ пулаш месӯхтагӣ барин шудааст. [Садриддин Айнӣ, 2011	According to Qori himself, in his youth, he almost lost his money twice with two bankrupted wealthy men. [Sadridдин Ayni, The death of

Марги Судхур, сах79]	the usurer, 2024, c.118]
хона ба хона	house to house
охири охирон	the end of the last
дар ба дар	door to door
сол аз сол	year by year
ғир-ғиркунон	screaming
дав-давои	running
сар то сар	head to head
гарми гарм	hot
қабат-қабат	layers
печу тоб	Twist and turn
пора - пора	In pieces
ба зӯр – ба зӯр	By force
сабад - сабад	basket
зуд – зуд	often
лах – лах	-
пушт - пушт	Back to back

Мисолҳои тарҷумои вожаҳои такрорӣ аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ

Nothing ventured nothing gained.	Шавад обӣ, нашавад лалмӣ
Hundreds and hundreds of time.	Ҳазорҳо маротиба
Of course, while selling retail and one by one takes time.	Албатта дар фурӯши дона-дона ва бо нархи баланд инҳо ба зуди фурӯш намешаванд
As he came close, he looked at me and while keeping his eyes at me came closer and closer	Чун у наздиктар расида назараш ба ман афтод, чашмонашро аз ман наканда омадан гирифт.
As soon as he saw me, he placed his tray and carpet on the platform, leaned on it... [сах64]	Чун чашми ӯ ба ман афтод, лаълию палосаашро ба рӯи суфача монда худ ба он така карда истода... сах [29]
Your brother can not go anywhere until he is done his lesson properly, he has been shilly-shalling about all week, and has not done a bit of studying. [сах30] (R)	Акаат ҳеҷ чой намеравад, ӯ дарси якҳафтагӣро такрор карда азёд накардааст. [сах21] (Ё)
Come on over here, come on, he ran up to the very adge. [сах31] (R)	Як вақт чашми Эргаш ба ман афтода “биё-биё!” гӯён худ ба лаби руд баромад. [сах 21] (Ё)
I prompt them, I prompt them. 113. Федяева Е.В.	Ман онҳоро водор мекунам, ман онҳоро водор мекунам.

Редупликатсия как одно из средств репрезентации неопределенного количества. – СПб: Известия РГПУ им.А.М.Герцена. – № 33 (73), 2008. – С. 469 – 472.	
“What do you do with that ash?” [сах85] (The death of...)	Ин хокистарро чӣ кор мекунед? [сах49] (М)
No there is no need to read all of it. [сах86] (The death of...)	Не ҳамаҷояшро хондан лозим нест.... [сах50] (М)
As soon as we left the city, boybacha would stop the cartina quiet spot and ask his little brother! [сах88] (The death of...)	Ҳамин, ки аз шаҳр баромадем, бойбача аробаи кӯтакро дар гӯшае аз роҳ бомедошт ва аз бародарони хурдтаракаш мепурсид. [сах51] (М)
Wait, whom am I going to meet there and whom do I have to bring back? [сах92] (The death of...)	Охир он ҷо ба пеши кӣ меравам ва киҳоро гирифта меорам. [сах55] (М)
The plaintiff and the defendants were sitting on the rug side by side on their knees. [Sadriiddin Ayni, The death of the usurer, 2024, с.109]	Даъвогар ва ҷавобгарон ба рӯи он бўрё пахлу ба пахлуи якдигар дузона нишастанд. [Садриддин Айнӣ, 2011 Марги Судхур, сах70]
We do your honor, we do ...[Sadriiddin Ayni, The death of the usurer, 2024, с.112]	Медонем, таксир, медонем... [Садриддин Айнӣ, 2011 Марги Судхур, сах73]
We know, your honor, we know. ...[Sadriiddin Ayni, The	Медонем, таксир, медонем. [Садриддин Айнӣ, 2011 Марги

death of the usurer, 2024, c.112]	Судхур, сах73]
The defendants kept saying «your honor, your honor,» trying to speak...[Sadriiddin Ayni, The death of the usurer, 2024, c.111]	Чавобгарон «таксир, таксир» гӯён меҳостанд ба қозикалон гап зананд...[Садриддин Айнӣ, 2011 Марги Судхур, сах74]
I said no, no , he said with anger. [Sadriiddin Ayni, The death of the usurer, 2024, c.111]	Не гуфтам, не! -гуфт бо шиддат. [Садриддин Айнӣ, 2011 Марги Судхур, сах74]
shilly-shally	беазм
hoity-toity	мағрур
chit-chat	сафсатафурӯшӣ
see-saw	арғунчак, ларзишҳо ¹
killer-diller	шахси чолиб
ill-will	конференсия
itsy-bitsy	хеле хурд
house to house	хона ба хона
head to head	сар то сар
door to door	дар ба дар
dilly-dally	бе кор нишастан
razzle-dazzle	бесарусомонӣ
wishy-washy	чойи нофаҳмо
mumbo-jumbo	сафсата, гапи беасос
days and days	рузҳо